

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА  
КРУШЕВАЦ

# ЗБОРНИК РАДОВА

СА КОНФЕРЕНЦИЈЕ

ДИГИТАЛНА ХУМАНИСТИКА

ОДРЖАНЕ 25. И 26. СЕПТЕМБРА 2023. ГОДИНЕ

У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ КРУШЕВАЦ



НАРОДНА  
БИБЛИОТЕКА



18 57

КРУШЕВАЦ

**ЗБОРНИК РАДОВА**  
**СА КОНФЕРЕНЦИЈЕ**  
**ДИГИТАЛНА ХУМАНИСТИКА**  
ОДРЖАНЕ 25. И 26. СЕПТЕМБРА 2023. ГОДИНЕ  
У НАРОДНОЈ БИБИЛОТЕЦИ КРУШЕВАЦ



Република Србија  
**Министарство културе**

Штампање ове књиге помогло је  
Министарство културе Републике Србије

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА КРУШЕВАЦ

# ЗБОРНИК РАДОВА

СА КОНФЕРЕНЦИЈЕ

ДИГИТАЛНА ХУМАНИСТИКА

ОДРЖАНЕ 25. И 26. СЕПТЕМБРА 2023. ГОДИНЕ

У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ КРУШЕВАЦ

Уредник

Проф. др Гордана Рудић



Крушевац, 2024.

ЗБОРНИК РАДОВА  
СА КОНФЕРЕНЦИЈЕ ДИГИТАЛНА ХУМАНИСТИКА  
одржане 25. и 26. септембра 2023. године  
у Народној библиотеци Крушевац

Издавач  
Народна библиотека Крушевац

За издавача  
мр Снежана Б. Ненезић

Уредник и приређивач зборника  
Проф. др Гордана Рудић

Рецензенти

1. Проф. др Жељко Вучковић, Педагошки факултет у Сомбору Универзитета у Новом Саду
2. Проф. др Гордана Ђоковић, Филолошки факултет Универзитета у Београду
3. Проф. др Драгана Грујић, Филолошки факултет Универзитета у Београду
4. Проф. др Милан Ајдановић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
5. Проф. др Бојан Ђорђевић, Филолошки факултет Универзитета у Београду
6. Доц. др Карла Селихар, Педагошки факултет у Сомбору Универзитета у Новом Саду
7. Тамара Бутиган Вучај, Народна библиотека Србије
8. Др Александра Тртовац, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“
9. Др Наташа Дакић, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“
10. Др Драгана Столић, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“
11. Др Ивана Иконић, Централна библиотека Универзитета у Новом Саду
12. Гаља Жилник, Градска библиотека у Новом Саду
13. Бојана Грујић, Градска библиотека у Новом Саду
14. Данка Ивошевић, Педагошки факултет у Сомбору Универзитета у Новом Саду

Лектура  
Зоран Ђурић

Програмски одбор  
Тамара Бутиган Вучај  
Проф. др Александра Вранеш  
Јасмина Палуровић

Организациони одбор  
Саша Пауновић  
Мр Снежана Б. Ненезић

Графичко обликовање и прелом  
Јелена Д. Џипковић  
Штампа  
Штампарија СИГРАФ, Крушевац

Тираж  
300

ISBN 978-86-82803-72-0

## САДРЖАЈ

Уводна реч .....	7
------------------	---

## ЧЛАНЦИ

**Александра Вранеш**

Дигитална хуманистика Post scriptum... ..	11
---	----

**Тамара Бутиган Вучај**

Народна библиотека Србије: дигитална садашњост и будућност .....	19
--	----

**Зоран В. Здравковић**

Дигиталне колекције Библиотеке града Београда .....	43
---	----

**Блаженка Јанко Марковић,**

**Сања Мирко Арбутина,**

**Драган Јован Јовановић**

Дигиталне колекције Завичајне збирке

Градске библиотеке у Новом Саду .....	59
---------------------------------------	----

**Маријана Узуновски,**

**Јелена Ђорђевић Милошевић**

Дигитални архив

Завода за проучавање културног развитка .....	73
---	----

**Небојша В. Цвејић**

Дигитални процеси у Библиотеци шабачкој .....	81
---	----

**Снежана Б. Ненезић**

Дигиталне колекције Завичајне збирке

Народне библиотеке Крушевац .....	93
-----------------------------------	----

**Виолета Д. Милошевић**

Дигитална колекција фотографија „Слике града 365“ ..... 109

**Сузана Танасијевић,**

**Нада Димитријевић,**

Дигитална хуманистика - нова парадигма у промоцији културног наслеђа, пример добре праксе Библиотеке у Јагодини ..... 121

**Јасмина В. Голубовић**

Дигитализација серијских публикација – јеврејска периодика ..... 141

**Радомир С. Станковић,**

**Душан Татић,**

**Марко Јовановић,**

**Јован Стојановић**

**Дигиталне колекције Завичајне збирке**

Могућности примене туристичких електронских водича као помоћних уџбеника у извођењу наставних јединица посвећених националној историјској, природној, културној и техничкој баштини ..... 159

**Ивана Љ. Пешић,**

**Марија М. Црнковић,**

Употреба колаборативних Мудл дигиталних алата за подршку заједничког учења - регионални пројекат Дигитални грађанин ..... 171

**Марина Ђенадић**

Е-речник као дигитална колекција неологизама у којој учествује заједница ..... 181

## УВОДНА РЕЧ

Народна библиотека Крушевац увидела је потребу да се стручњаци запослени у баштинским институцијама културе, тзв. „чувари сећања“ ангажовани на заштити културне баштине сусретну и размене своја искуства. Министарство културе РС препознало је нашу идеја и на конкурс за област дигитализације културног наслеђа за 2023. годину определило средства за пројекат Конференција Дигитализација културне баштине и дигитална хуманистика (библиотеке – музеји – архиви).

Одржавање конференције подржали су Народна библиотека Србије, управник др Владимир Пиштало и Тамара Бутиган Вучај, заменик управника и руководилац сектора Виртуелна библиотека Србије.

Конференција је одржана 25. и 26. септембра 2023. године у Народној библиотеци Крушевац. Присутнима на конференцији обратили су се помоћник министра за културно наслеђе и дигитализацију Данијела Ванушић, заменице управника Народне библиотеке Србије Тамара Бутиган Вучај и др Драгана Милуновић.

Пленарно предавање одржала је проф. др Александра Вранеш (Филолошки факултет, Универзитет у Београду).

Предавања по позиву одржали су: Тамара Бутиган Вучај (Народна библиотека Србије), др Александра Тртовац и др Наташа Дакић из Универзитетске библиотеке „Светозар Мрковић“.

У два дана презентовано је 16 радова. Представљене су дигитализоване колекције у отвореном приступу из националних институција: Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске и Историјски архив Војводине.

Матичне јавне библиотеке Србије представиле су своје дигитализоване колекције: Библиотека града Београда, Градска библиотека у Новом Саду, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ Чачак, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“ Краљево, Библиотека шабачка, Матична библиотека „Љубомир Ненадовић“ Ваљево, Градска библиотека Вршац, Народна библиотека „Радослав Никчевић“ Јагодина и Народна библиотека Крушевац.



На конференцији учешће су узели и стручњаци из: Завода за проучавање културног развитка (Београд), Математичког института САНУ (Београд) и АРхиМедиа групе (Ниш).

Одржавање конференције и штампање зборника радова финансијски су подржали: Министарство културе РС, Град Крушевац и Trayal Корпорација.

Посебну захвалност дугујемо приређивачу и уреднику *Зборника радова*, проф. др Гордани Рудић и рецензентима радова.

мр Снежана Б. Ненезић

# ЧЛАНЦИ



## ДИГИТАЛНА ХУМАНИСТИКА POST SCRIPTUM...

***Сажетак.** Питању присутном у озбиљним дискусијама, као и у расправама током доколице: Да ли ће традиционална књига и библиотека постојати у будућности или ће их у потпуности заменити електронска књига и виртуелни извори знања и забаве? - придружило се током последње две деценије питање: Да ли је друштву хуманистика уопште потребна и да ли је дигитална хуманистика њен пут ка спасењу, односно опстанку?*

*Технолошким, етичким, правним, културолошким ослонцима подупирана је идеја и реализација концепта дигиталне хуманистике. Дигитална хуманистика несумњиво доприноси очувању и заштити културне баштине, транспарентности истраживања, академској отворености. Ипак, да ли допуштамо дехуманизацију дигиталне хуманистике?*

***Кључне речи:** хуманистика, дигитализација, културна баштина, дигитална хуманистика, пост-дигитална хуманистика.*

Верујем да је неопходно да се подсетимо да смо о дигиталној хуманистици започели разговоре на међународним научним конференцијама о дигиталним библиотекама и дигиталној хуманистици<sup>1</sup>, одржаним 2014. и 2015. године, које смо, у серији од укупно двадесет редовних јесењих конференција<sup>2</sup>, организовали у Београду (најчешће на

---

<sup>1</sup> Дигиталне библиотеке и дигитални архиви, септембар 2014; Дигитална хуманистика, од 25. до 27. септембра 2015. А. Вранеш је у САНУ одржала предавање по позиву *Дигитална хуманистика и савремене библиотеке* 30. октобра 2014.

<sup>2</sup> Сарадња, образовање, квалитет, од 5. до 8. децембра 2001. године; Интелектуална слобода и савремене библиотеке, од 25. до 27. септембра 2003; Економска улога библиотека у

Филолошком факултету Универзитета у Београду) у сарадњи са другим библиотечким и академским установама. Када су Филолошки факултет у Београду, Народна библиотека Србије и Библиотекарско друштво Србије 2001. године организовали међународну научну конференцију *Сарадња, образовање, квалитет. Други скуп библиотекара балканских земаља*<sup>3,4</sup>, прву у низу поменутих двадесет, оживљена је у Србији стручна и научна „конференцијска комуникација“. „Први пут после 1973. године, када је Народна библиотека Србије била домаћин међународног семинара Књига у развоју савременог друштва, окупили су се у Београду, од 5. до 7. децембра 2001. године, на састанку међународног карактера, библиотекари, наставници библиотекарства и информатике и научни радници.“<sup>5</sup> Наш заједнички рад и велико ангажовање свих институција и појединаца на плану стручног и научног усавршавања има данас као резултат велику видљивост и заступљеност библиотекара у научној заједници и велико

---

савременом друштву, 7. и 9. октобра 2004; Деца и библиотеке, од 5. до 9. октобра 2005; Лидерство у библиотекама: спона науке, културе и привреде, 2006; Информациона писменост и доживотно учење, од 5. до 7. октобра 2007; Електронска библиотека, од 25. до 27. 09. 2008; Глобализација образовања и Етика у науци и култури, 2009; Књига и језик у развоју савременог друштва, од 24. до 26. 09. 2010; Дигитализација културне и научне баштине, универзитетски репозиторијуми и учење на даљину, од 30. 09. до 2. 10. 2011; Културе у дијалогу, 2012; Информација, документација и медији, септембар 2013; Србија између Истока и Запада: наука, образовање, култура, уметност, од 27. до 29. септембра 2013; Дигиталне библиотеке и дигитални архиви, септембар 2014; Први светски рат у култури и библиографији, Београд, од 26. до 28. септембра 2014; Дигитална хуманистика, од 25. до 27. септембра 2015; Виртуелна култура, Београд, од 23. до 25. септембра 2016; Транс-културалност и библиотеке, од 29. септембра до 1. октобра 2017; Библиотеке на путу свиле, Београд, 1. и 2. октобра 2018; Библиотеке и феминизам, Београд, 27. септембра 2019.

<sup>3</sup> Александра Вранеш, гл. Уредник, *Сарадња, образовање, квалитет. Други скуп библиотекара балканских земаља* (Београд: Филолошки факултет; Народна библиотека Србије, 2002).

<sup>4</sup> Први скуп библиотекара балканских земаља одржан је у Анкари од 29.11. до 1.12.2000. Други скуп библиотекара балканских земаља одржан је од 5.12. до 7.12. 2001. године. Састав Организационог одбора Другог скупа: Сретен Угричић (председник Одбора), проф. др Раде Божовић, проф. др Љиљана Марковић, проф. др Душан Иванић, проф. др Десанка Стаматовић, Миро Вуксановић, Јордан Ристић, Чедомир Драшковић, Радован Мићић, проф. др Александра Вранеш (секретар Одбора), доц. др Драган Бараћ.

<sup>5</sup> Александра Вранеш, предговор у *Сарадња, образовање, квалитет. Други скуп библиотекара балканских земаља*, гл. уред. Александра Вранеш (Београд: Филолошки факултет; Народна библиотека Србије, 2002), XV-XVII.

поштовање за бројне конференције, чији су организатори и значајне регионалне библиотеке, са доприносом завичајном, али и националном и глобалном библиотекарству<sup>6</sup>. Током XVI Међународног конгреса слависта у Београду 2018. године акредитована је Комисија за електронске библиотеке и дигиталну хуманистику МКС која је до сада организовала две међународне научне конференције (2019.<sup>7</sup> и 2021.<sup>8</sup> године) на тему *Дигитална хуманистика и словенско културно наслеђе*, са којих су излагања објављена у два зборника, електронски доступна преко сајта Савеза славистичких друштава Србије<sup>9,10</sup>.

Разговор о дигиталној хуманистици могао би да тече у најмање четири правца: заштите и представљања културне баштине; економске и технолошке условљености; академске сврховитости; социјалне и етичке одговорности аутора и корисника (појединачна и институција).

Да ли дигитална хуманистика може бити посматрана као најновији у низу чак уметничких праваца, који су и иначе своју пролегомену

---

<sup>6</sup> На основу мојих близу 40 радних година посвећених библиотекарству желим да' кроз ову неуобичајену напомену' честитам на постигнутим учинцима и духовном вођству свих колега који зналачки и људски воде и унапређују нашу библиотечку комуникацију'

<sup>7</sup> Прва међународна научна конференција Дигитална хуманистика и словенско културно наслеђе одржана је у Београду, 6. и 7. маја 2019. године, у организацији Комисије за електронске библиотеке и дигиталну хуманистику и Комисије за словенски свет и културе на Путу свиле Међународног комитета слависта (МКС), које су основане током 16. Међународног конгреса слависта у Београду (2018).

<sup>8</sup> Друга међународна научна конференција Дигитална хуманистика и словенско културно наслеђе одржана је 28. и 29. јуна 2021. године, у организацији Комисије за електронске библиотеке и дигиталну хуманистику, Комисије за словенски свет и културе на Путу свиле Међународног комитета слависта (МКС), које су акредитоване током 16. Међународног конгреса слависта у Београду (2018) и Комисије за наставу словенских језика и књижевности, која је акредитована на XIV Међународном конгресу слависта у Охриду 2008. године.

<sup>9</sup> Александра Вранеш, уредник, *Дигитална хуманистика и словенско културно наслеђе I: Међународна научна конференција: Зборник радова* (Београд: Савез славистичких друштава Србије; Филолошки факултет Универзитета, 2021), [https://ssds.org.rs/publikacije\\_preuzimanje/Digitalna%20humanistika%20i%20slovensko%20ku%20ltuirno%20nasledje\\_zbornik%20radova%2C%20MKS.pdf](https://ssds.org.rs/publikacije_preuzimanje/Digitalna%20humanistika%20i%20slovensko%20ku%20ltuirno%20nasledje_zbornik%20radova%2C%20MKS.pdf).

<sup>10</sup> Александра Вранеш, Љиљана Бајић и Љиљана Марковић, уреднице, *Дигитална хуманистика и словенско културно наслеђе II: Зборник радова: Међународна научна конференција: Београд, 28. и 29. јуни 2021.* (Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2023), <https://ssds.org.rs/wp-content/uploads/2023/11/Zbornik-radova-DHSKN-2023.pdf>.

дефинисали манифестима? Владимир Димовски, у докторској дисертацији, анализирајући „манифест као „жанр у јавној сфери“<sup>11</sup>, кроз његову „поетик(у), теориј(у), реторик(у) и у однос(у) са публиком“ истиче важност манифеста као идеолошког и уметничког „водича“ и као самосталног духовног израза са сопственом „структур(ом), садржај(ем), реторик(ом), типографиј(ом), форм(ом)“<sup>12</sup> Манифест, односно манифести дигиталне хуманистике, поседују све типолошке одреднице тога жанра: од јасно истакнутог назива, који му одређује друштвену и уметничку сврху, до садржаја и форме, који потврђују да је то „текст којим је жанр рођен у пуном смислу“<sup>13</sup> Потпуно, прецизно пројектовање намере у начине поступања; ширина и систематичност захвата у првом манифесту ДХ, дозвољавају да кажемо да је у овом документу више карактеристика типичних програмских текстова уметничких праваца с почетка 20. века, него што је то случај у каснијим преовлађујућим „поетски(м) субјективни(м) запис(има)“<sup>14</sup>, којима су се знале приписивати одлике манифеста. Будући да „(м)анифести нуде програм који треба да дефинише праксу, која ће затим, неминовно, створити традицију“<sup>15</sup>, могуће је анализирати колико се досадашња пракса придржавала изнетих прокламација, и да ли их је у неком смислу изневерила, или барем од њих одступила.

Без сумње, предвиђена транспарентност једна је од основних карактеристика дигиталне хуманистике, у којој је омогућена видљивост свега и свих, без обзира да ли је нешто достојно сагледавања или је потпуно ефемерно<sup>16</sup>, независно од логичности и узрочно-последичних веза<sup>17</sup>,

---

<sup>11</sup> Владимир Ц. Димовски, „Манифест као посебно дело авангарде“ (докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2012), 4, <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/3219/Disertacija.pdf?sequence=4&isAllowed=y>.

<sup>12</sup> Димовски, Нав. дело, 4.

<sup>13</sup> Димовски, Нав. дело, 14.

<sup>14</sup> Димовски, Нав. дело, 15.

<sup>15</sup> Димовски, Нав. дело, 22.

<sup>16</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 1, accessed 15. 9. 2023, [https://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto\\_V2.pdf](https://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf): „(...) things that waver between the obvious and the scandalous, the heroic and the silly, the private and the public (...)“

<sup>17</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 1: „The genre here is all M’s: mix :: match :: mash :: manifest.“

отворено за сваку сугестију, измену, допуну, идејну иновацију<sup>18</sup>, ослобођено стега универзитета и формалног образовања<sup>19</sup>, тежећи свеукупности знања, које је истовремено и локално и глобално. Прелазећи пут од технолошки и економски квантитативно захтевних претпоставки, преко искуствених, аналитичких и интерпретативних модела и садржаја, дигитална хуманистика подстицајно отвара нова истраживачка поља и покреће подухвате, уз очекиване интелектуалне, етичке и правне запитаности. Однос друштвених и природних наука, њихова позиција и углед у друштву не само да се преиспитују, већ се више него раније тежи њиховом методолошком, термилошком, суштинском прожимању у анализама. Снажење капитала код великих дистрибутера и агрегатора информација<sup>20</sup>, приликом уздицања виртуелних музеја, дигиталних библиотека, учења на даљину, појавило се и као један од првих негативних нуспродуката дигиталне хуманистике. Економски дестабилишући фактор врло развијеној и битној индустрији знања и информација унели су управо захтеви за отворену науку и универзитет, за слободну дистрибуцију садржаја, и радова и истраживачких база<sup>21</sup>, без материјалне надокнаде. Тиме су се аутори научних радова вратили изворним прокламацијама дигиталне хуманистике о смањењу утицаја финансијског фактора на образовање, науку и културу у свету.<sup>22</sup> „Manifest digitalne humanistike“, пише Чолаковић, „izjavljuje da digitalna humanistika ima utopijski korijen

<sup>18</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 1: „instruction manual: 1) don't whine 2) comment, engage, retort, spread the word 3) throw an idea 4) join up 5) move on.“

<sup>19</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 2: „(...)universities are called upon to shape natively digital models of scholarly discourse for the newly emergent public spheres of the present era (...)“

<sup>20</sup> О утицају капитала и формирању бизнис модела у библиотечкој делатности више у веома садржајној и аналитичној монографској студији: Andrew K. Pace, *The Ultimate Digital Library: Where the New Information Players Meet* (Chicago : ALA, 2003).

<sup>21</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 5: „Process is the new god (...) It honors the quality of results; but it also honors the steps by means of which results are obtained as a form of publication of comparable value. Untapped gold mines of knowledge are to be found in the realm of process.“

<sup>22</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 3: „This is also why it believes that copyright and IP standards must be freed from the stranglehold of Capital, including the capital possessed by heirs who live parasitically off of the achievements of their deceased predecessors. (...) weak = ignore the well-intentioned “voices of reason” that will always argue for interpreting scholarly or artistic fair use in the most restrictive manner (so as to shield the institutions they represent from lawsuits, no matter how improbable or unfounded); adopt vigorous interpretations of fair use that affirm that, in the vast majority of cases, scholarship and art practice: a) are not-for-profit endeavors whose actual



oblikovan svojim pretečama kontra-kulture i kiber-kulture iz šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka. Zbog toga digitalna humanistika afirmira otvorene univerzitete, muzeje, arhive, i biblioteke bez zidova, i demokratizaciju kulture i akademskog rada.<sup>23</sup>

Примена савремене рачунарске технологије утиче на заштиту културне баштине<sup>24</sup>, образовање, редефинисање односа наставника и ученика<sup>25</sup>, омогућава развијање отворене науке<sup>26</sup>, оцењивање и дистрибуцију научног рада, распрострањавање научних идеја, образовање за све<sup>27</sup>, укратко дигитална хуманистика тежи демократизацији знања, у којој ће критика и преиспитивање бити равноправни чиниоци на путу учења.<sup>28</sup>

---

costs far exceed real or potential returns; and b) are endeavors that, rather than diminishing the value of IP or copyright, enhance their value. medium = circumvent or subvert all "claims" that branch out from the rights of creators to those of owners, the photographers hired by owners, places of prior publication... (...)practice digital anarchy by creatively undermining copyright, mashing up media, recutting images, tracks, and texts."

<sup>23</sup> Čolaković, Emina. „Kritička angažiranost digitalne humanistike: Gdje je kulturni kriticizam u digitalnoj humanistici?“ Objavljeno 30. 5. 2016.

<https://eminacolakovic.wordpress.com/2016/05/30/kriticka-angaziranost-digitalne-humanistike/>.

<sup>24</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“; 8: „Digital Humanists recognize curation as a central feature of the future of the Humanities disciplines.“; „The Digital Humanities Manifesto 2.0“; 9: „Curation also implies custodial responsibilities with respect to the remains of the past as well as interpretive, meaning-making responsibilities with respect to the present and future.“

<sup>25</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“; 7: „--a reconfiguration of the hierarchical relationship between masters and disciples --a redefinition of the roles of professor and student, expert and non-expert, academic and community --new triangulations of arts practice, commentary/critique, and outreach, merging scholarly inquiry, pedagogy, publication, and practice.“

<sup>26</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“; 3: „The digital is the realm of the : open source, open resources, . Anything that attempts to close this space should be recognized for what it is: the enemy.“

<sup>27</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“; 4: „Digital humanists defend the rights of content makers, whether authors, musicians, coders, designers, or artists, to exert control over their creations and to avoid unauthorized exploitation; but this control mustn't compromise the freedom to rework, critique, and use for purposes of research and education. Intellectual property must open up, not close down the intellect and proprius.“

<sup>28</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“; 6: „The revolution is not about transforming literary scholars into engineers or programmers. Rather, it is about: --expanding the compass and quality of knowledge in the human sciences --expanding the reach and impact of knowledge in the Humanities disciplines --direct engagement in design and development processes that give rise to richer, multidirectional models, genres, iterations of scholarly communication and practice.“

Тимски рад<sup>29</sup> и сарадња<sup>30</sup>, међусобно прожимање различитих дисциплина, медија<sup>31</sup>, надилажење било кога ограничавајућег фактора, односно разумевање свих облика различитости<sup>32</sup> окоснице су дигиталне хуманистике.

Дакле, манифест дигиталне хуманистике афирмативан је према отворености и доступности извора, педагошким, методолошким и истраживачким иновативним приступима, креативности у свим уметничким и научним процесима<sup>33</sup>. Изражава јасан негативан став према свима који дигиталну хуманистику омаловажавају, као и према онима којима је поштовање крутих правила, застарелих принципа прече од слободе мисли и демократизације знања<sup>34</sup>. Намерава да сахрани кон-

---

<sup>29</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 5: „Because of the complexity of Big Humanities projects, teamwork, specialized roles within teams, and “production” standards that imply specialization become defining features of the digital turn in the human sciences.“

<sup>30</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 5: „Digital Humanities means iterative scholarship, mobilized collaborations, and networks of research.“

<sup>31</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 7: „Knowledge assumes multiple forms; it inhabits the interstices and criss-crossings between words, sounds, smells, maps, diagrams, installations, environments, data repositories, tables, and objects.“

<sup>32</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 8: „Traditional Humanities is balkanized by nation, language, method, and media. Digital Humanities is about convergence: Not only between humanities disciplines and media forms, but also between the arts, sciences, and technologies.“

<sup>33</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 10: „(...) --the open source movement, Wikipedians, the librarians and archivists who understood the transformative potential of the digital long before the scholarly community began to awaken from its sleep --art practices that criss-cross with new pedagogies and new forms of scholarly research --practices of (digital) estrangement and strange (digital) attractions: the use of toolkits and data architectures that belong to the now for the study of the remote past --the embrace of creative dérives: scholarly forms of steampunk, unusual meshings of macro- and micro-cultural history, the quantitative and the qualitative --open-architecture archives that are directly assembled by communities of practitioners and end-users --creative commons licenses --legislators and leaders with the courage and vision required to reverse the forward creep of copyright holders' claims --institutions like the Brooklyn Museum who have made their collection API's fully available so that you can freely display collection images and data in your own applications.“

<sup>34</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 10-11: „(...) the great diminishers: they will reduce anything in digital humanities (it's just a tool; it's just a repository; it's just pedagogy). They have rarely, if ever, built software, parsed code, created a database, or designed a user interface. They are uni-medium scholars (most likely of print) who have been lulled into centuries of somnolence. --

формизам, конзервативизам, бирократију, институционалну инерцију и класне забране.<sup>35</sup>

Идеје и поруке овог манифеста темељне су за хуманистику уопште. На панелу *History and Future of Digital Humanities*, у организацији MLA 2011. године Stephen Ramsay<sup>36</sup> је, попут и других говорника, попут захтева постављеног пред саму дигиталну хуманистику да је „жанр у журби“, имао за дефинисање ове дисциплине свега три минута:

„Дигиталне хуманистичке науке' звучи за цео свет као револуционарни став — дигиталне хуманистичке науке, за разлику од школских аналогних хуманистичких наука, као такве недавно су имале тенденцију да прихвате било кога и било шта што је пример одређеног мрежног жанра. Данас овај термин може значити све, од студија медија до електронске уметности, од рударења података до edutech-а, од научног уређивања до анархичног блоговања, док обухвата и зависнике од кода, дигиталне уметнике, стандарде, трансхуманисте, теоретичаре игара, заговорнике слободне културе, архивисте, библиотекарe, и едупанкс. (...) Сви су укључени. Све је у заједници, дружењу и сарадњи. (...) Заједница и сарадња су несумњиво знаци духа, али рећи да дефиниција дисциплине заправо није важна значи избегавати тешку реалност живота у модерном образовању. Дигиталне хуманистичке науке нису неки виртуелни лицеј. То је низ конкретних инстанци које укључују новац, студенте, финансијске агенције, велике школе, мале школе, програме, наставне планове, стару

---

the false fellow travelers: they will wave the banners of change with continuity on their agenda. What's at stake is not simply continuity vs. change but honesty vs. hypocrisy. --all those who would falsely equate the tools of the present with a turn away from history in the name of presentism, voguishness, or vocationalism --the traffickers in IP --university legal offices whose definitions of Fair Use amount to No Use --archives, museums, libraries, and corporations that restrict access by means of cost barriers --the Stephen James Joyce's of the world who restrict access to the archives of their forefathers in the name of a "correct" interpretation --the US legislators and EU parliamentarians who, with the coffers filled with "donations" from Disney and Co., continue to extend copyright protections long beyond their natural expiration.

<sup>35</sup> „The Digital Humanities Manifesto 2.0“, 11: „(...) the power of tradition cognitive conservatism nostalgia/comfort institutional inertia tenure and promotion systems lobbies and bureaucracies class values (...)“

<sup>36</sup> Stephen Ramsay, „Who's In and Who's Out“, accessed 15. 9. 2023, <https://onoirobrien.com/wp-content/uploads/2021/04/Whos-In-and-Whos-Out-Ramsay-2011.pdf>.

гарду, нову гарду, чуваре врата и престиж. То може бити више од ових ствари, али то не могу бити ове ствари.”<sup>37</sup>

Изузетно прецизно и разложено објашњење, у духу саме манифестом формулисане дефиниције дигиталне хуманистике. Дакле, ништа појединачно, сепаратно, издвојено, све заједнички, колаборативно, прожимајуће. По мишљењу Џош Хона, синтетизованом кроз *Водич Хантер библиотеке Универзитета Западна Каролина*, дигитална хуманистика је систем вредности: критике и самокритике, евалуације, отворености за експеримент и према медијима; и метода: заштите добара и података, културне агрегације, дистрибуције знања и „ремиксовања“ културе; дакле вредности и метода обједињујућих и за теорију и за праксу ове дисциплине.<sup>38</sup>

Хуманистика није могла остати недирнута услед технолошких промена, јер смо „сајбер простор (...) не тако давно (...) повремено посећивали, завирујући у њега из познатог физичког света“, а сада је он „колонизовао физичко“ битисање, „учини(о) Google централном структурном јединицом која се развија не само у архитектури сајбер простора, већ и света.“<sup>39</sup>

---

<sup>37</sup> Stephen Ramsay, „Who's In and Who's Out“, 1-2: „Digital Humanities” sounds for all the world like a revolutionary attitude — digital humanities, as opposed to school analogue humanities. As such, it has most recently tended to welcome anyone and anything exemplifying a certain wired fervor. Nowadays, the term can mean anything from media studies to electronic art, from data mining to edutech, from scholarly editing to anarchic blogging, while inviting code junkies, digital artists, standards wonks, transhumanists, game theorists, free culture advocates, archivists, librarians, and edupunks under its capacious canvas. (...) Everyone is included. It's all about community and comity, collaboration and cooperation. (...) Community and collaboration are undoubtedly signs of the spirit, but to say that disciplinary definition doesn't really matter is to eschew the hard reality of life in the modern academy. Digital Humanities is not some airy Lyceum. It is a series of concrete instantiations involving money, students, funding agencies, big schools, little schools, programs, curricula, old guards, new guards, gatekeepers, and prestige. It might be more than these things, but it cannot not be these things.”

<sup>38</sup> Hunter Library, „Digital Humanities: Digital Humanities Tools and Methods“, Western Carolina University, last updated Jun 15, 2023, <https://researchguides.wcu.edu/digitalhumanities/toolsmethods>.

<sup>39</sup> William Gibson, „Google's Earth”, New York Times, August 31, 2010, <http://nytimes.com/2010/09/01/opinion/01gibson.html>. (A version of this article appears in print on Sept. 1, 2010, Section A, Page 23 of the New York edition with the headline: Google's Earth. ): „Cyberspace, not so long ago, was a specific elsewhere, one we visited periodically, peering into it

У једној од најактуелнијих књига на ову тему, објављеној ове године у издању Свеучилишта Сјевер, аутори Ива Росанда Жиго, Николај Лазић и Митко Чубрило закључују да су несумњиво „tehnologije (...) potaknule interdisciplinarnost“ и подстакле „promjene paradigme kroz koju danas prolaze sva znanstvena područja“, што ће, претпостављају, довести до „reorganizacij(e) postojeće podjele znanstvenih područja, polja i grana“, те да „ne smijemo opsesivno tražiti „pretinac“ u koji ćemo neko područje istraživanja smjestiti.“<sup>40</sup> По њима, реч је „(...) o hibridnom području, području koje prelazi granice i ulazi u područja drugih znanosti, ukida tradicionalna ograničenja između teorije i prakse, tehnološke implementacije i istraživačke refleksije.“<sup>41</sup> Дакле, дигитална хуманистика је подручје у коме „(...) istraživačko pitanje postaje okosnica za izgradnju projekta, a digitalni alati sredstva koja su na usluzi tijekom provedbe istraživanja“, што нас не сме „uvesti u stupicu robovanja alatima, što drugim riječima znači da ne smijemo istraživačku ideju kreirati ovisni o alatima koji su nam u određenom trenutku dostupni.“<sup>42</sup>

Све се чешће чује да дигитална хуманистика омета хуманистику, те да ће ометање дигиталне хуманистике значити повратак хуманистици<sup>43</sup>, односно да ће „digitalna humanistika postati humanistika.“<sup>44</sup> Дискутабилно, авангардно, тачно? Да ли овакве констатације већ посредно садрже један миноризујући однос према дигиталној хуманистици? А ипак, да ли су

---

from the familiar physical world. Now cyberspace has everted. Turned itself inside out. Colonized the physical. Making Google a central and evolving structural unit not only of the architecture of cyberspace, but of the world.“

<sup>40</sup> Rosanda Žigo, Iva i Nikolaj Lazić i Mitko Čubriilo, Digitalna humanistika: neka viđenja (Koprivnica : Sveučilište Sjever, 2023), 9-10.

<sup>41</sup> Rosanda, Nav. delo, 55.

<sup>42</sup> Rosanda, Nav. delo, 65.

<sup>43</sup> Fiona Barnett, „After the Digital Humanities, or, a Postscript“, in *Disrupting the Digital Humanities*, ed. Dorothy Kim and Jesse Stommel (New York : Punctum Books, 2018), 477: „In some ways, the Digital Humanities has been understood (or has staged itself) as “disrupting” the humanities, offering a new way to think and interact with other scholars, with materials, with objects and texts and disciplines. So does disrupting the digital humanities signal a return to... the humanities? Or is DH incommensurate with the sort of data we want it to compile and contain?“

<sup>44</sup> Emina Čolaković, „Budućnost: iz digitalne humanistike u humanistiku?“, objavljeno 4. 6. 2016, <https://eminacolakovic.wordpress.com/2016/06/04/buducnost-iz-digitalne-humanistike-u-humanistiku/>.

тешкоће и недостаци дигиталне хуманистике само њени или су управо наслеђе хуманистике? Има ли и у *Манифесту ДХ*, као „вишегласног“<sup>45</sup> документа, неочекиваних исказа, који показују моћ заблуде и предрасуда? Наравно да их мора бити, јер и тај манифест носи све терете времена у коме је писан. Попут онога пежоративног исказа којим се раса, језик, етнос, доживљавају као намет балканизације, попут недостатка потенцијалне критичности према самој идеји дигиталне хуманистике, попут недовољности мултикултуралног ангажовања. Однос периферије и центра у продукцији и дистрибуцији знања, културе и науке; транскултуралност<sup>46</sup> према честој културној игноранцији; економски јаз као препрека технолошком, научном, образовном развоју; расне, етничке, геополитичке, језичке, родне неједнакости и предрасуде према идеји међусобног поштовања и разумевања, доминација једног језика у односу на неопходну вишејезичност<sup>47</sup> и заступљеност малих језика у дигиталним колекцијама<sup>48</sup>, биле су и остале бриге и друштва у целини, и хуманистике и дигиталне хуманистике.

У периоду од 2008, 2010. до 2023, дакле за само нешто више од деценије, теоријски развој ове дисциплине прешао је пут од оснивања манифестом до гласова о повратку своме исходишту. Услед убрзаног технолошког развоја, који је појаву ове дисциплине провоцирао, појавила се и брига због потенцијалне дехуманизације њене праксе. Можда СНАТ

---

<sup>45</sup> Nina Lapot, „My View On The Digital Humanities Manifesto 2.0.“, accessed 15. 9. 2023, <http://ninalapot.com/view-digital-humanities-manifesto-2-0/>: „I had a definite sense of multiple authorship throughout the article but not to the extent of a hundred plus contributors. In that regard, the editing work must be applauded, but I do wonder, to what extent did the editors have a say in the shaping of this Manifesto? Towards making their individual voices or feelings heard? It is very difficult to edit 100% objectively, one could argue impossible.“

<sup>46</sup> Julie Thompson Klein, *Interdisciplining Digital Humanities: Boundary Work in an Emerging Field* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015), 8: „(...) the three most common terms—multidisciplinarity, interdisciplinarity, and transdisciplinarity, supplemented by a fourth term, interprofessionalism.“

<sup>47</sup> Marin Dacos, „Manifest za digitalne humanističke nauke“, THATCamp Paris, 26 mars 2011, traduction par Aleksandra Šafran, <https://tcp.hypotheses.org/503>.

<sup>48</sup> Josip Ćirić i Maja Jadrešin, „Recepcija hrvatskih filozofa i digitalna humanistika“, *Journal of Literature, Culture and Literary Translation* Year 8, No. 2 (06/2018): 5-6. DOI: 10.15291/sic/2.8.lc.2. Pristupljeno 15. 9. 2023. <https://pdfs.semanticscholar.org/e2c9/a9cc604471b609d074e1418a387af2beb7a1.pdf>.

GPT и AI уносе ту нелагоду. На скорашњој међународној научној конференцији један од организатора је пред учесницима „машини“ задао опис текућег догађаја како би добио поздравни говор који нам је прочитао. Била сам затечена, јер ту врсту „технолошке услуге“ нисам никада користила, смисленошћу, тачношћу и пригодношћу текста, као и одмереном лексиком и углађеном синтаксом, наравно на енглеском језику. Мада је код већине учесника овај експеримент изазвао смех, у мени се стегла забринутост, јер без помоћи те исте „машине“ тешко да је академски грађанин могао открити да тај текст није написао човек. Скоро ми је и једна колегиница рекла да не почиње да пише више ниједан рад док не консултује СНАТ GPT, а студентима не дозвољавамо да то раде. Програми за превођење одавно су присутни у нашој свакодневици. Истина је да већ постоје софтвери који установљују дигитално порекло текста, истина је да се већ исписује правна и етичка регулатива за заштиту научне, уметничке, политичке, и сваке друге комуникације и креације. Можда је то само почетак, можда је начин писања и превођења на који смо навикли већ превазиђен. Да ли одбацивањем коришћења таквих могућности ми стајемо на пут развоју дигиталне хуманистике или је враћамо темељима хуманистике? Да ли смо данас у тзв „трећем таласу“ дигиталне хуманистике, који би указивао „на начине на који digitalna tehnologija osvjetljava anomalije stvorene u humanističkim istraživačkim projektima, što bi moglo dovesti u pitanje same pretpostavke, implicitno ugrađene u takvo istraživanje kao što je blisko čitanje, oblikovanje kanona, periodizacija, liberalni humanizam, itd.“<sup>49</sup>

„Дигитално“ и хуманистика удружени су „у интелектуално вођене и материјално осетљиве амалгаме.“<sup>50</sup> Отуда не изненађује ремећење хармоније ове иновативне дисциплине широког захвата јер она ваља да се одрази и одговори на пулсирање друштва али не успева увек то да постигне. Аутори радова у зборнику *Disrupting the Digital Humanities*, у коме и један

---

<sup>49</sup> Edin Tabak, *Digitalna humanistika : debate, aplikacije, izazovi* (Zenica: Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici, 2017), 46.

<sup>50</sup> Petrik Svensson, *Big Digital Humanities : Imagining a Meeting Place for the Humanities and the Digital* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2016), X, <https://doi.org/10.3998/dh.13607060.0001.001>: "(...) to come together in intellectually driven and materially sensitive amalgams"

рад носи сличан наслов моме<sup>51</sup>, баве се питањима недостатка мулти-културалности, неравноправности језика, неетичког и необјективног пласирања информација.

Истовремено, док се овако озбиљне замерке испостављају дигиталној хуманистици, хуманистика не може да се избори са „повампи-реним“ активностима из прошлости, а све у име слободе, вере, избора рода, пола, језика и свега у чему је уопште избор омогућен. Америчке библиотеке већ месецима празне своје полице, притиснуте захтевима удружења родитеља или особа које себе сматрају друштвено маргинализованим, па с правом, или можда без основа, што не можемо знати док не бисмо сваки појединачни случај размотрили, цензуришу и уклањају публикације из фондова библиотека. Друго је питање да ли је цензура икада са правом и ко, кад, у ком контексту цензурише писану реч. Ако фондови библиотека више нису дом свега написаног, да ли то остају дигитални ресурси, не зато што нису цензурисани, јер јесу, већ зато што је њихова трансформативна моћ већа.

„(...) (N)i tradicionalna ni digitalna humanistika ne mogu postići uspjeh same kakav bi mogle zajedno. Dok je sama tradicionalna humanistika u opasnosti da bude marginalizirana od strane savremenih društvenih i ekonomskih procesa, sama digitalna humanistika je u opasnosti da bude zarobljena od korporativnog kapitalizma. Zajedno, tradicionalna i digitalna humanistika nude obogaćen i proširen repertoar strategija, pristupa i pretpostavki koje bi im omogućile da se potpunije i pouzdanije bave izazovima informacijskog doba nego što ijedna može sama za sebe.“<sup>52</sup> Као што се електронска књига и хипертекстуални садржаји не могу вратити у форму линеарне традиционалне књиге, тако неће из наше комуникације и рада ишчилети ни дигитална хуманистика, али треба да озбиљно поново промисли своја полазишта, своје методе и своје циљеве да је не би прогутали корпоративна свест и ригидно парцијализовано расуђивање. Добробит за човека једини је квалитет којим треба да се руководи дигитална хуманистика.

---

<sup>51</sup> Сродност наслова установљена након пријављивања теме: Fiona Barnett, „After the Digital Humanities, or, a Postscript“, in *Disrupting the Digital Humanities*, ed. Dorothy Kim and Jesse Stommel (New York: Punctum Books, 2018), 473-479.

<sup>52</sup> Edin Tabak, *Digitalna humanistika : debate, aplikacije, izazovi* (Zenica: Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici, 2017), 16.



## Литература

- Вранеш, Александра. Предговор у *Сарадња, образовање, квалитет. Други скуп библиотекара балканских земаља*, гл. уред. Александра Вранеш, XV-XVII. Београд: Филолошки факултет; Народна библиотека Србије, 2002.
- Вранеш, Александра, уредник. *Дигитална хуманистика и словенско културно наслеђе I: Међународна научна конференција: Зборник радова*. Београд: Савез славистичких друштава Србије; Филолошки факултет Универзитета, 2021.  
[https://ssds.org.rs/publikacije\\_preuzimanje/Digitalna%20humanistika%20i%20slovensko%20kultuirno%20nasledje\\_zbornik%20radova%2C%20MKS.pdf](https://ssds.org.rs/publikacije_preuzimanje/Digitalna%20humanistika%20i%20slovensko%20kultuirno%20nasledje_zbornik%20radova%2C%20MKS.pdf).
- Вранеш, Александра, гл. уредник. *Сарадња, образовање, квалитет. Други скуп библиотекара балканских земаља*. Београд: Филолошки факултет; Народна библиотека Србије, 2002.
- Вранеш, Александра, Љиљана Бајић и Љиљана Марковић, уреднице. *Дигитална хуманистика и словенско културно наслеђе II: Зборник радова: Међународна научна конференција: Београд, 28. и 29. јуни 2021*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2023. <https://ssds.org.rs/wp-content/uploads/2023/11/Zbornik-radova-DHSKN-2023.pdf>.
- Димовски, Владимир Ц. „Манифест као посебно дело авангарде“. Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2012.  
<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/3219/Disertacija.pdf?sequence=4&isAllowed=y>.
- Barnett, Fiona. „After the Digital Humanities, or, a Postscript“. In *Disrupting the Digital Humanities*, edited by Dorothy Kim and Jesse Stommel, 473-479. New York: Punctum Books, 2018.
- Čolaković, Emina. „Будућност: из дигиталне хуманистике у хуманистiku?“ Објављено 4. 6. 2016.  
<https://eminacolakovic.wordpress.com/2016/06/04/buducnost-iz-digitalne-humanistike-u-humanistiku/>.
- Čolaković, Emina. „Критичка ангаџираност дигиталне хуманистике: *Гдје је културни критичизам у дигиталној хуманистичкој?*“ Објављено 30. 5. 2016.

- <https://eminacolakovic.wordpress.com/2016/05/30/kriticka-angaziranost-digitalne-humanistike/>.
- Ćirić, Josip i Maja Jadrešin. „Recepcija hrvatskih filozofa i digitalna humanistika“. *Journal of Literature, Culture and Literary Translation* Year 8, No. 2 (06/2018): 1-22. DOI: 10.15291/sic/2.8.lc.2. Pristupljeno 15. 9. 2023.  
<https://pdfs.semanticscholar.org/e2c9/a9cc604471b609d074e1418a387af2beb7a1.pdf>.
- Dacos, Marin. „Manifest za digitalne humanističke nauke“. *THATCamp Paris, 26 mars 2011. Traduction par Aleksandra Šafran*.  
<https://tcp.hypotheses.org/503>.  
„The Digital Humanities Manifesto 2.0“. Pristupljeno 15. 9. 2023.  
[https://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto\\_V2.pdf](https://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf).
- Gibson, William. “Google's Earth”. *New York Times*, August 31, 2010.  
<http://nytimes.com/2010/09/01/opinion/01gibson.html>. (A version of this article appears in print on Sept. 1, 2010, Section A, Page 23 of the New York edition with the headline: Google's Earth. )
- Hunter Library. „Digital Humanities: Digital Humanities Tools and Methods“. Western Carolina University. Last updated Jun 15, 2023.  
<https://researchguides.wcu.edu/digitalhumanities/toolsmethods>.
- Klein, Julie Thompson. *Interdisciplining Digital Humanities: Boundary Work in an Emerging Field*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015.
- Lapot, Nina. „My View On The Digital Humanities Manifesto 2.0.“. Pristupljeno 15. 9. 2023. <http://ninalapot.com/view-digital-humanities-manifesto-2-0/>
- Pace, Andrew K. *The Ultimate Digital Library: Where the New Information Players Meet*. Chicago: ALA, 2003.
- Ramsay, Stephen. „Who's In and Who's Out“. Pristupljeno 15. 9. 2023.  
<https://onoirobrien.com/wp-content/uploads/2021/04/Whos-In-and-Whos-Out-Ramsay-2011.pdf>.
- Svensson, Petrik. *Big Digital Humanities : Imagining a Meeting Place for the Humanities and the Digital*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2016.  
<https://doi.org/10.3998/dh.13607060.0001.001>
- Tabak, Edin. *Digitalna humanistika: debate, aplikacije, izazovi*. Zenica: Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici, 2017.

Žigo, Rosanda, Iva i Nikolaj Lazić i Mitko Čubrilo. *Digitalna humanistika: neka vidjenja*. Koprivnica : Sveučilište Sjever, 2023.

### **Dodatna literatura**

Вранеш, Александра и Љиљана Марковић, уреднице. *Дигитална хуманистика : тематски зборник*. Две књиге. Београд : Филолошки факултет, 2015.

Battershille, Claire and Shawna Ross. *Using Digital Humanities in the Classroom: a Practical Introduction for Teachers, Lecturers and Students*. New York: Oxford; London: Bloomsburry, 2017.

Davidson, Cathy N. „Difference is our operating system”. In *Disrupting the Digital Humanities*, edited by Dorothy Kim and Jesse Stommel, IX-XIII. New York : Punctum Books, 2018.

Evans, Tom. „Research Policy And Directions“. In *Digital Heritage : Applying Digital Imaging to Cultural Heritage*, edited by Lindsay MacDonald, 549-575. Oxford: Elsevier; BH (Butterworth-Heinemann), 2006.

Fiormonte, Domenico, Teresa Numerico, and Francesca Tomasi. *The Digital Humanist : a Critical Inquiry*. Translated from the Italian by Desmond Schmidt and Cristopher Ferguson. New York: Punctum Books, 2015.

Gold, Matthew K., editor. *Debates in the digital humanities*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.

Jones, Steven. E. *The Emergence of the Digital Humanities*. London: Routledge, 2014.

Kim, Dorothy, and Jesse Stommel, editors. *Disrupting the Digital Humanities*. New York: Punctum Books, 2018.

Michel, Jean-Baptiste, Yuan Kui Shen, Aviva Presser Aiden, Adrian Veres, Matthew K. Gray, Google Books Team, Joseph P. Pickett, et al. „Quantitative analysis of culture using millions of digitized books“. *Science* 331: 176-182. doi: 10.1126/science.1199644.

Porsdam, Helle. „Too much 'digital', too little 'humanities'? An attempt to explain why many humanities scholars are reluctant converts to Digital Humanities“. [Working Paper]. Apollo - University of Cambridge Repository. Pristupljeno 15. 9. 2023.  
<https://www.repository.cam.ac.uk/items/38ecf8e0-5107-4a9e-a385-6b804f27973d>.

Aleksandra Vraneš  
University of Belgrade  
Faculty of Philology  
aleksandra.vranes@gmail.com

**DIGITAL HUMANITIES  
POST SCRIPTUM...**

**Abstract.** *To the question, present in serious or leisure time discussions: Will the traditional book and library exist in the future, or will they be replaced by electronic books and virtual sources of knowledge and entertainment? - over the last two decades, the following question has been added: Does society need humanities at all, and is digital humanities its path to salvation, that is, survival?*

*Technological, ethical, legal, and cultural foundations support the idea and realization of the digital humanities concept. Digital humanities undoubtedly contributes to the preservation and protection of cultural heritage, transparency of research, and academic openness. However, are we allowing the dehumanization of digital humanities?*

**Keywords:** *humanities, digitization, cultural heritage, digital humanities, post-digital humanities.*



Тамара Бутиган Вучај (1969-)  
tamara@nb.rs  
Народна библиотека Србије

УДК: 027.54:004.9(497.11)  
027.54:004.775(497.11)

## НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ: ДИГИТАЛНА САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ

**Сажетак.** Народна библиотека Србије посвећена је дигитализацији и дигиталним технологијама, како у националним, тако и у европским оквирима. Своју дигиталну библиотеку гради пуних двадесет година. Активни је партнер Европеане, као достављач властитих скупова података о дигиталном културном наслеђу, али и као национални агрегатор. Народна библиотека Србије открила је „storytelling“ путем блогова и виртуелних изложби и галерија кроз европске пројекте, а затим је и сама креирала веб-странице за промоцију својих дигиталних садржаја овим путем. Заступљена је на националном порталу отворених података метаподацима о својим дигиталним садржајима. Начинила је први корак ка покретању иновативне лабораторије за рад са дигиталним садржајима у оквиру Међународне заједнице лабораторија у сектору културе. Дугогодишњи је партнер европске истраживачке инфраструктуре за дигиталну хуманистику DARIAH и део тима DARIAH Србија. Отворена је за примену веитачке интелигенције као дела дигиталне будућности библиотека.

**Кључне речи:** Народна библиотека Србије, дигитална библиотека, „storytelling“, дигитална хуманистика, отворени подаци, иновативне лабораторије.

## Увод

Народна библиотека Србије (НБС) једна је од пионирских установа културе у Србији када је реч о дигитализацији културног наслеђа. Дигитализација је, као и све велике ствари, почела идејом и визијом доносилаца одлука у Народној библиотеци Србије почетком 2000-их. Визија тадашњег управника Сретена Угричића била је: „Дигитална НБС би представљала паралелну виртуелну институцију класичној библиотеци, праву НБС „без зидова“. Значачки осмишљеним линковима водила би корисника кроз ходнике киберпростора све до жељене информације, и то не само до каталогски обрађене публикације, него и до самог садржаја, до дигиталне верзије странице књиге, звучног записа или фотографије.“<sup>1</sup> Дигитална НБС развија се већ пуних двадесет година, а за то време је пролазила кроз различите фазе, увек одражавајући политику и стратегију Народне библиотеке према дигитализацији.

## Портал Дигиталне НБС

Најновија верзија<sup>2</sup> портала Дигиталне НБС<sup>3</sup> покренута је уз обележавање 190 година од оснивања Народне библиотеке Србије. Ова верзија је реализована у партнерству са Математичким институтом САНУ, тј. са институтским тимом програмера и сваке године се унапреди на неки начин. Осим новог дизајна, пред корисницима је и нова организација дигитаних докумената. Сви објекти су сврстани у пет великих збирки, према врсти грађе, а постоји и посебна категорија тематских збирки, као и читав низ виртуелних збирки које се могу формирати по потреби као тематске или формалне. За сву текстуалну грађу, која је дигитализована од 2017. године, тачније од учешћа Народне библиотеке Србије у европским

---

<sup>1</sup> Tamara Butigan-Vučaji, „Digitalna Narodna biblioteka Srbije (DNBS)“, *Pregled Nacionalnog centra za digitalizaciju* 1(2003): 40, преузето 23. 7. 2024, <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/1/d005download.pdf>.

<sup>2</sup> Наташа Петровић и Тајјана Домазет, „Нови портал Дигиталне Народне библиотеке Србије: поглед кроз кључаоницу“, *Гласник Народне библиотеке Србије* 24 (2022): 133-148, преузето 23. 7. 2024, <https://nb.rs/wp-content/uploads/2022/12/11.pdf>.

<sup>3</sup> <https://digitalna.nb.rs>

пројектима са Европеаном, који су захтевали претраживи текст, ради се оптичко препознавање карактера и паковање у PDF формат, док се раније дигитализована текстуална грађа корисницима нудила у формату слика. Тежња је да Дигитална НБС буде претражива по пуном тексту, али је то у овом тренутку немогућа мисија, наиме, ради се о великом броју слика са текстом, скенираних у релативно лошем квалитету, а доста касно је почела пракса рашчитавања. Са садашњим кадровско-технолошким ресурсима, препознавање текста би трајало јако дуго са много генерисаних грешака у рашчитаном тексту, а то свакако није стандард за квалитетну претраживу дигиталну библиотеку и даље коришћење и поновно коришћење препознатог текста. Зато бисмо могли да кажемо да је битка за дигиталну хуманистику у Народној библиотеци Србије практично изгубљена, иако желимо да верујемо да то није коначни резултат.

Пет великих збирки у Дигиталној НБС јесу: Рукописи и књиге, Периодика, Музика и звук, Слике и Карте. Девет тематских збирки обухватају осам збирки са објектима из Дигиталне НБС и једну издвојену збирку о Првом светском рату, насталу током европског пројекта Европеана збирке: 1914-1918. Међу тематским збиркама су још четири које су настале током европских пројеката, а то су Процват писмености, Миграције кроз науку и уметност, Индустијско наслеђе и Поглед на Дунав. Ту је још и збирка књига, периодичних публикација и разгледница из Дубровника, збирка Јеврејске периодике из библиотека и музеја у Србији, збирка фото-грађе Соколски покрет и најновија тематска збирка посвећена историји и трајању Народне библиотеке Србије, под називом *НБС се сећа*. У раду је приказано пар фотографија из ове тематске збирке (Слика 1 и Слика 2) као и дигитална слика једног бакрописа на тему старог Крушевца из уметничке збирке НБС (Слика 5).

Дигитална НБС користи три формата за дигиталне објекте. Најраспрострањенији је формат слике JPG, који се користи за сву сликовну грађу, за сву текстуалну грађу скенирану пре 2017. године и за текстуалну грађу објављену пре 1868. године, без обзира на време скенирања. Корисницима није дозвољено преузимање овог формата, а прегледање је могуће преко алата који омогућава увећавање и смањивање, као и ротацију слика. Други формат је рашчитани PDF, који се користи за текстуалне садржаје и у примени је од 2017. године. Корисницима је омогућено преузимање овог формата уз прихватање Услови коришћења. И за музику и



звук се користи формат mp3, а корисницима није дозвољено преузимање овог формата.

Коришћење грађе на Дигиталној НБС дефинисано је *Правилником о условима и начину коришћењу грађе и услуга Народне библиотеке Србије*<sup>4</sup>, актом донетим 2019. године.



Слика 1. Управник др Душан Милачић са службеницима Народне библиотеке<sup>5</sup>, Дигитална НБС, СС BY-NC

Даљи развој Дигиталне НБС кретаће се према потпуној претраживости дигиталних садржаја и то преко међукорака, односно претраге до сада рашчитаних публикација. У плану је и аутоматизација поступка оптичког препознавања карактера (OCR) кроз имплементацију алата отвореног кода Tesseract у Дигиталну НБС. Примена *crowdsourcing-a*, тј.

---

<sup>4</sup> <https://bit.ly/3Smwbf3>

<sup>5</sup> [https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND\\_50BDB73ADFA049F22CA2F9E8CF7BB9FA](https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND_50BDB73ADFA049F22CA2F9E8CF7BB9FA)

учешћа грађана у исправљању рашчитаног текста и препознавања особа на старим фотографијама је такође у плану. Недавно смо имали пример учешћа грађана у идентификацији личности на старим фотографијама. Јавио нам се корисник Драгослав Јовановић из Келна у Немачкој, који је идентификовао три женске особе из свог породичног стабла на старим фотографијама из Дигиталне НБС. Ради се о фотографијама Јелене Матерни<sup>6</sup>, Даринке Сњећива<sup>7</sup> и Елеоноре Сњећива<sup>8</sup> и овом приликом му се захваљујемо.

### Европски пројекти и иницијативе

Прекретнице у развоју дигиталних збирки чинили су европски пројекти у којима је Народна библиотека Србије била партнерска организација. Тако је било са пројектом о Великом рату, али и са каснијим пројектима са Европеаном. Европеана<sup>9</sup> је европски портал дигиталног културног наслеђа, који пружа приступ до преко 57 милиона дигиталних објеката из више од 3.500 библиотека, музеја, архива и галерија широм Европе. У позадини Европеане је огромна база метаподатака, док се дигитални објекти чувају у партнерским институцијама. На овом порталу доступно је 53.753<sup>10</sup> дигитална објекта из Народне библиотеке Србије, као резултат пет различитих пројеката. Почев од 2018. године, Народна библиотека Србије је један од 40 агрегатора Европеане, односно институција која је акредитована од стране Европеане да укључује нове садржаје на портал. Тачно 48.842<sup>11</sup> објекта је укључено на портал Европеане преко агрегатора у НБС. Од 2022. Европеана је део нове иницијативе Европске уније, која се назива Европски дигитални простор (European Data Space) и верујемо да ће културно наслеђе Србије наћи своје место и у овом новом дигиталном простору. Прилика за нове дигиталне објекте у 3D формату

---

<sup>6</sup> [https://digitalna.nb.rs/view/URN:NБ:RS:SD\\_FA00E0EB2850E30FE8E262C776EAC501](https://digitalna.nb.rs/view/URN:NБ:RS:SD_FA00E0EB2850E30FE8E262C776EAC501)

<sup>7</sup> [https://digitalna.nb.rs/view/URN:NБ:RS:SD\\_5D83D012C8F6B56FD939CF0BB7025603](https://digitalna.nb.rs/view/URN:NБ:RS:SD_5D83D012C8F6B56FD939CF0BB7025603)

<sup>8</sup> [https://digitalna.nb.rs/view/URN:NБ:RS:SD\\_6B588433DB2B2EEBF2E10E3D5E704E3C](https://digitalna.nb.rs/view/URN:NБ:RS:SD_6B588433DB2B2EEBF2E10E3D5E704E3C)

<sup>9</sup> <https://www.europeana.eu/>

<sup>10</sup> На дан 24. октобар 2023.

<sup>11</sup> На дан 24. октобар 2023.

отворена је кроз иницијативу Twin IT, а Министарство културе Републике Србије добило је директан позив да се укључи и за почетак достави један споменик културе у 3D формату, као и да учествује на завршници иницијативе у јуну 2024. године у Бриселу када Белгија председава Саветом Европске уније.

Са својим дигиталним збиркама Народна библиотека Србије се током 2023. године укључила у Европско удружење наставника историје EuroClio, на чијем порталу Historiana има и свој профил<sup>12</sup>. Отворен је позив за све наставнике и професоре историје да на овом порталу припремају часове.

Из европских пројеката научено је доста лекција о промоцији дигитализованог културног наслеђа и то кроз причање прича (*storytelling*). Први блогови базирани на грађи из Дигиталне НБС написани су кроз пројекте<sup>13</sup>, а током 2022. године креиране су веб-странице за блогове, виртуелне изложбе и галерије<sup>14</sup>, попут оних које има Европеана, са садржајима који промовишу Дигиталну НБС. У сврху дигиталног маркетинга отворени су налози Дигиталне НБС на друштвеним мрежама Facebook<sup>15</sup>, и X<sup>16</sup>. У оквиру пројекта Миграције кроз науку и уметност, по други пут у Србији организовани су *Дани прикупљања прича*. Овога пута тема су биле миграције, док је први пут тема била Први светски рат, када је прикупљање прича организовано у Библиотеци града Београда и у Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис“. Преко двадесет прича прикупљено је током два дана октобра 2018. године у амфитеатру НБС, а све су доступне на веб-страници Европеане<sup>17</sup>. Приче су прикупљане и кроз мали пројекат Женске праксе у време пандемије, финансиран од стране Конференције директора националних библиотека Европе. Народна библиотека Србије је кроз овај

---

<sup>12</sup> <https://historiana.eu/partners/national-library-of-serbia>

<sup>13</sup> Татјана Домазет, Наташа Петровић и Драган Стојменовић, „Индустријско наслеђе Бора: од Завичајног фонда до Европеане“, Глас библиотеке 26 (2020): 163-174, преузето 23. 7. 2024, <https://casak-dis.rs/izdanja/casopisi/glas-biblioteke/>.

<sup>14</sup> <https://blogdigitalna.nb.rs/>

<sup>15</sup> <https://www.facebook.com/DigitalNBS>

<sup>16</sup> [https://twitter.com/digital\\_nbs](https://twitter.com/digital_nbs)

<sup>17</sup> <https://bit.ly/3FxcTvE>

пројекат покушала да документује искуства жена у Србији током изазовног периода пандемије. Прикупљене приче доступне су на веб страници пројекта<sup>18</sup>.



Слика 2. Са једног недељног концерта у Народној библиотеци<sup>19</sup>,  
Дигитална НБС, СС BY-NC

## Иновативна лабораторија

Први корак ка оснивању иновативне лабораторије за експериментисање са дигиталним садржајима Народна библиотека Србије направила је објављивањем превода књиге *Open a GLAM Lab*<sup>20</sup> групе (од

---

<sup>18</sup> <https://nb.rs/zenske-prakse/>

<sup>19</sup> [https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND\\_BCE31E273F03F634C945AF4764AAEAAC](https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND_BCE31E273F03F634C945AF4764AAEAAC)

<sup>20</sup> <https://glamlabs.io/books/open-a-glam-lab/>

шеснаест) аутора, као и њеним представљањем са радионицом коју су водиле две ауторке: Милена Добрева и Сали Чејмберс 26. маја 2023. године. Књига, чији је наслов на српском језику *Приручник за покретање лабораторија у галеријама, библиотекама, архивима и музејима*, доступна је онлајн<sup>21</sup>, а коју је превела наша колегиница Татјана Домазет, представља праву инспирацију за коришћење дигиталних садржаја и намењена је како библиотекарима, тако и стручњацима за ИТ, истраживачима, уметницима, грађанима (грађанска наука), а настала је као резултат рада заједнице стручњака који долазе из света галерија, библиотека, музеја и архива.

### Отворени подаци

Представници Народне библиотеке Србије део су заједнице окупљене око отворених података. Ову хетерогену заједницу чине стручњаци за ИТ, право, вештачку интелигенцију, као и запослени у организацијама и установама које производе велике количине података. Народна библиотека Србије је на националном порталу отворених података<sup>22</sup> објавила три скупа података: DOI Serbia, DOI Serbia PhD и Дигитална НБС. Последњи скуп садржи метаподатке за све дигиталне објекте који се налазе у Дигиталној НБС и преко протокола ОАИ – РМН редовно ће се ажурирати и додавати нови метаподаци. Отворени подаци само су један у низу ресурса за иновативне лабораторије за експериментисање са дигиталним садржајима.

### DARIAH

Народна библиотека Србије партнер је европског конзорцијума за дигиталне хуманистичке науке и уметност DARIAH<sup>23</sup> и отворена је за све пројекте и иницијативе из ове области.

---

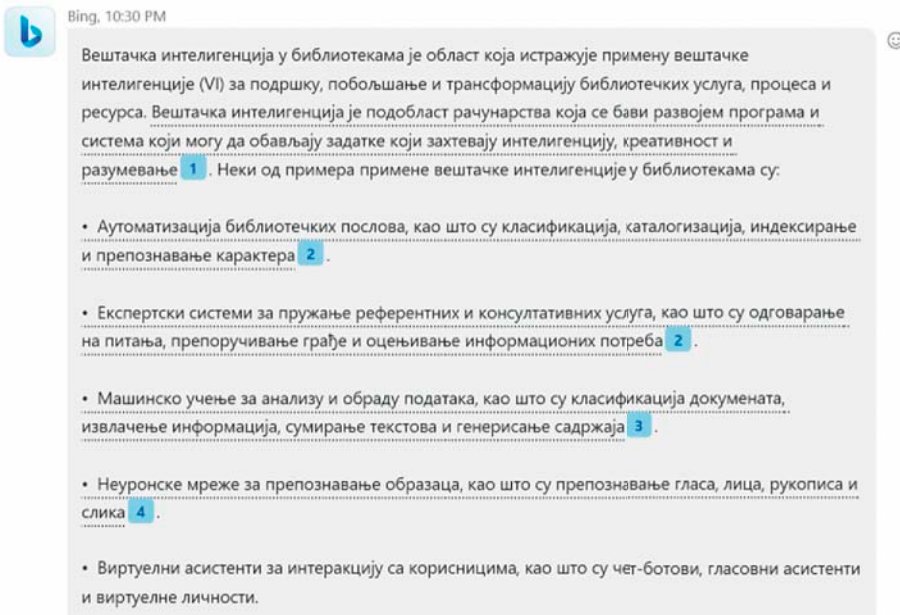
<sup>21</sup> Приручник за покретање лабораторија у галеријама, библиотекама, архивима и музејима, прев. Татјана Домазет (Београд: Народна библиотека Србије, 2022), [https://nb.rs/wp-content/uploads/2023/06/GLAM\\_labs\\_srpski\\_sajt.pdf](https://nb.rs/wp-content/uploads/2023/06/GLAM_labs_srpski_sajt.pdf).

<sup>22</sup> <https://data.gov.rs/sr>

<sup>23</sup> <https://www.dariah.eu/>

## Вештачка интелигенција

На крају, Народна библиотека Србије отворена је за најновији изазов који је пред библиотекама, а то је вештачка интелигенција. Кренимо од тога шта вештачка интелигенција може да генерише на тему вештачке интелигенције у библиотекама. У наставку је слика екрана (Слика 3.) са делом текста који је генерисан од стране алата вештачке интелигенције за комуникацију Bing<sup>24</sup>:

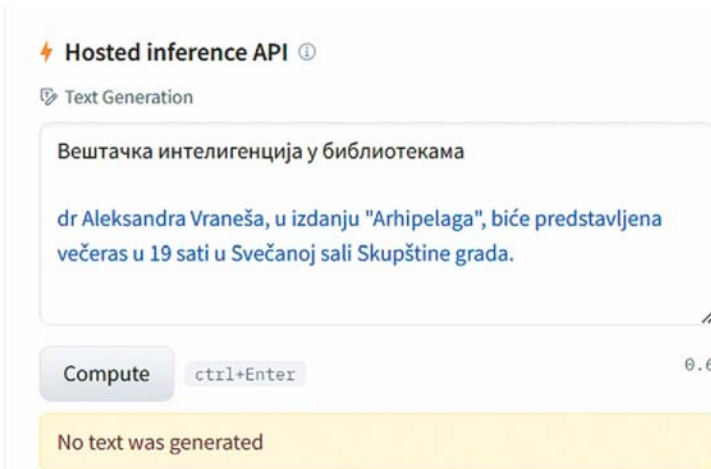


Слика 3. Слика екрана са генерисаним текстом

Из овог примера се може видети да је овај алат вештачке интелигенције у тренутку када је коришћен (септембар 2023.) пружио релевантне информације на задати упит. Важно је рећи да се у Србији већ доста ради на примени вештачке интелигенције, постоји и национална радна група која се бави овом темом. Увелико се ради на развоју алата вештачке

<sup>24</sup> Алату Bing chatbot задат је упит: вештачка интелигенција у библиотекама

интелигенције на српском језику, један пример је генеративни језички модел Орао (GPT2-ORAO), у чијој изради су учествовали и дипломирани библиотекари<sup>25</sup>, а модел је обучаван на Националној платформи за вештачку интелигенцију. Тестна верзија овог језичког модела може се преузети са платформе Hugging Face<sup>26</sup>. Исти упит: вештачка интелигенција у библиотекама задат је и овом алату базираном на српском језику, а резулат је приказан (Слика 4.)



Слика 4. Слика екрана са генерисаним текстом

Овај пример показује да је генеративни језички модел Орао имао врло ограничену базу знања на српском језику да би пружио релевантне информације на задати упит, али остаје да верујемо да ће временом та база расти, а резултати бити све бољи.

Велики је проблем што корпус српског језика не постоји у дигиталном формату и то отежава тренинг и коришћење српског језика у језичким алатима који користе вештачку интелигенцију.

Реално је да ћемо у библиотекама у Србији у наредних 10 година имати примењену вештачку интелигенцију у пословима каталогизације и класификације, што је већ пракса у неким земљама попут Норвешке,

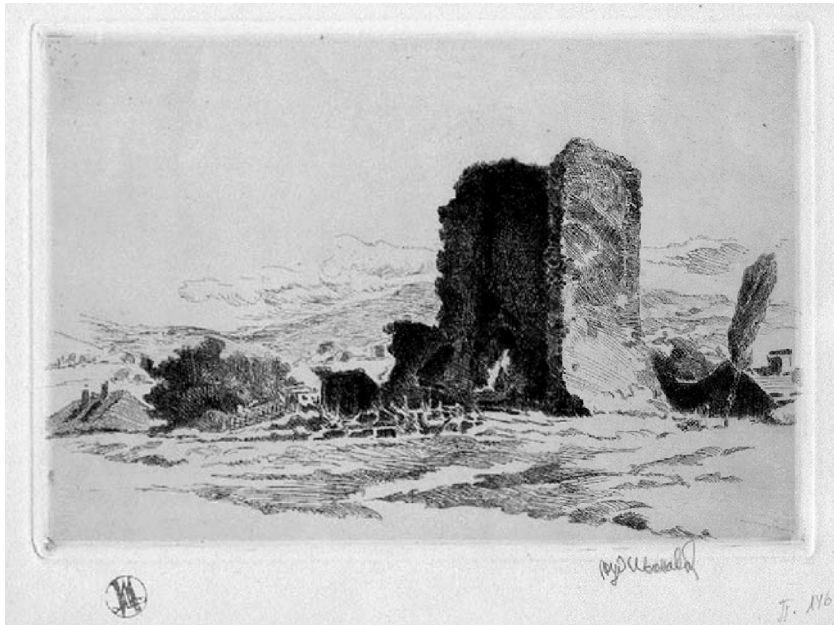
---

<sup>25</sup> На ову чињеницу указала је проф. др Александра Вранеш

<sup>26</sup> <https://huggingface.co/jerteh/gpt2-orao>

Белгије и Холандије. Очекујемо напреднија решења и у области оптичког препознавања карактера, као и у сервисима као што је Питајте библиотекара.

Искрено верујем да ће вештачка интелигенција донети добро библиотекарској заједници и да ће допринети да библиотекари буду задовољнији, креативнији и иновативнији у свом послу једном када вештачка интелигенција буде радила оно што је рутинско и може да се повери машини.



Слика 5. Развалине куле у Крушевицу<sup>27</sup>, Ивановић, Љубомир, 1926?,  
Дигитална НБС, PDM

### Закључак

Народна библиотека Србије има разлога за оптимизам када је у питању њена дигитална будућност. Захваљујући одличној међународној сарадњи, отворени су канали за укључивање у европске и светске иници-

---

<sup>27</sup> [https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD\\_52274CF33F3C0A78F47FF74CB5341D39](https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_52274CF33F3C0A78F47FF74CB5341D39)



јативе у вези са дигиталном трансформацијом. Такође, комуникација са релевантним националним телима и актерима развоја вештачке интелигенције, обезбеђује место Народној библиотеци Србије у првим редовима за примену ове дисруптивне технологије.

## Литература

Домазет, Татјана, Наташа Петровић и Драган Стојменовић. „Индустријско наслеђе Бора: од Завичајног фонда до Европеане“. *Глас библиотеке* 26 (2020): 163-174. Преузето 23. 7. 2024.

<https://cacak-dis.rs/izdanja/casopisi/glas-biblioteke/>.

Петровић, Наташа и Татјана Домазет. „Нови портал Дигиталне Народне библиотеке Србије: поглед кроз кључаоницу“. *Гласник Народне библиотеке Србије* 24 (2022): 133-148. Преузето 23. 7. 2024.

<https://nb.rs/wp-content/uploads/2022/12/11.pdf>.

*Приручник за покретање лабораторија у галеријама, библиотекама, архивима и музејима.*

Превела Татјана Домазет. Београд: Народна библиотека Србије, 2022.

[https://nb.rs/wp-content/uploads/2023/06/GLAM\\_labs\\_srpski\\_sajt.pdf](https://nb.rs/wp-content/uploads/2023/06/GLAM_labs_srpski_sajt.pdf).

Butigan-Vučaj, Tamara. „Digitalna Narodna biblioteka Srbije (DNBS)“. *Pregled Nacionalnog centra za digitalizaciju* 1(2003): 40-42.

Преузето 23. 7. 2024.

<http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/1/d005download.pdf>.

Tamara Butigan-Vučaj  
tamara@nb.rs  
National Library of Serbia

**NATIONAL LIBRARY OF SERBIA:  
DIGITAL PRESENT AND FUTURE**

***Summary.** The National Library of Serbia is dedicated to digitisation and digital technologies, both nationally and within European frameworks. It has been building its digital library for a full twenty years. It is an active partner of Europeana, providing its own datasets on digital cultural heritage, and also serves as a national aggregator. The National Library of Serbia has discovered "storytelling" through blogs and virtual exhibitions and galleries via European projects, and has subsequently created its own websites to promote its digital content in this way. It is represented on the national open data portal with metadata about its digital content. It has taken the first step towards launching an innovative laboratory for working with digital content within the International Community of Laboratories in the cultural sector. It has been a long-term partner of the European research infrastructure for digital humanities, DARIAH, and is part of the DARIAH Serbia team. It is open to the application of artificial intelligence as part of the digital future of libraries.*

***Keywords:** National Library of Serbia, digital library, storytelling, digital humanities, open data, innovative laboratories.*



## ДИГИТАЛНЕ КОЛЕКЦИЈЕ БИБЛИОТЕКЕ ГРАДА БЕОГРАДА

***Сажетак.** Развој информационо-комуникационих технологија, дигитализација и дигитална трансформација имали су револуционарни утицај на све људске активности. Глобалне промене утицале су и на делатност библиотека: оне сада постају библиотечко-информациони центри, информациона чворишта, са новим задацима мењајући традиционалну улогу библиотека (и корисника). У циљу постизања темпа развоја друштва неопходно је било да библиотеке унапреде своје услуге. Поред традиционалних задатака дигитализација библиотечке грађе постаје примаран задатак којим библиотека представља не само колекције које поседује, већ унапређује квалитет и дијапазон услуга кроз удаљени приступ дигитализованој грађи, заштиту и очување својих фондова, рационализацију пословања, демократизацију и доступност информација корисницима, локалној заједници и друштву у целини уз тзв. ефекат ослобађања присуства у физичком простору библиотеке и значајно доприноси очувању, презентацији и популаризацији културне баштине.*

*Библиотека града Београда као највећа јавна библиотека у региону дигитализовала је више од 700 јединица најразличитије грађе из својих фондова. Рад ће поред регулативе процеса дигитализације у Републици Србији кроз легислативу, правне прописе, смернице и препоруке за процес дигитализације у баштинским институцијама представити процес рада на дигитализацији, методе и технике формирања, чувања и презентовања дигиталног садржаја почев од селекције грађе у Посебним фондовима Библиотеке града Београда до постављања на дигиталну платформу и организовања у колекције. У раду су представљене дигиталне услуге Библиотеке, указано је на њихов значај и анализиране су дигиталне колекције у*

*оквиру ResCarta платформе: Завичајна колекција (библиотечка грађа посвећена Београду), Картографска грађа (Београд и Југоисточна Европа на картама XVI-XIX века), Периодика (серијска грађа XIX-XX века), Разгледнице, Стара и ретка библиотечка грађа (културна добра од изузетног и великог значаја, штампана 1800-1867. године), као и Изложбе Библиотеке града Београда. У раду су приказани и дигитални алати којима се статистика, мерење и анализа коришћења Дигиталне библиотеке града Београда користе у процесима евалуације услуга, задовољавања и унапређења потреба савремених корисника.*

**Кључне речи:** дигитализација, библиотека, дигиталне колекције, Дигитална библиотека града Београда, ResCarta, културна баштина, баштинске установе.

## Увод

Развој информационо-комуникационих технологија, аутоматизација бројних процеса, дигитализација и дигитална трансформација које су обележиле почетак XXI века имају револуционарни утицај на све људске активности и целокупно друштво. Глобалне промене на овом плану утицале су респективно и на делатност библиотека и сродних баштинских институција. Савремене библиотеке проширују своје традиционалне основне делатности и постају библиотечко-информациони центри, информациона чворишта (хабови), са новим задацима пратећи савремене потребе својих корисника и мењају традиционалну улогу библиотека у друштву. С друге стране и корисници мењају и унапређују своје потребе осавремењујући захтеве. Потребне корисника постају специјализованије и напредније, специфичне и по обиму и по профилу.

Како би се постигао темпо развоја друштва неопходно је било да библиотеке унапреде своје услуге. Дигитализација библиотечке грађе постаје примаран задатак којим библиотека унапређује квалитет и дијапазон услуга кроз удаљени приступ дигитализованој грађи, представљање колекција, заштиту и очување својих фондова, рационализацију пословања, демократизацију и доступност информација корисницима. Локалној заједници и друштву у целини доприноси кроз очување,

презентацију и популаризацију културне баштине уз тзв. *ефекат ослобађања* присуства у физичком простору библиотеке и значајно унапређује премошћавање дигиталног јаза: дигитализовани садржај удаљено је доступан преко електронске мреже. Удруживањем кроз заједничке локалне или регионалне иницијативе, сарадњом са другим баштинским институцијама, архивима и музејима, кроз заједничке пројекте и дељењем дигитализованих колекција долази се до потпуно новог дијапазона могућности у оквиру међународне сарадње и заједничких пројеката очувања културне баштине.

Свака библиотека или институција учесница, удружена са осталима у оквиру иницијатива и пројеката, има право приступа колекцијама других институција, као а) да њој припадају, б) у њој су смештене или су в) у њој дигитализоване. Удруживање, дељење ресурса и садржаја, уз технолошке претпоставке и стандарде, процедуре и протоколе, уз употребу електронских мрежа обезбеђује успешност процеса при чему је од суштинске важности могућност проналажења у којој институцији се потребна информација налази (претраживањем заједничких каталога, прихватањем стандарда и заједничких процедура). Повезивање библиотека у ширу мрежу усмерава и запослене у библиотекама да не буду фокусирани превасходно на прикупљање извора већ на проналажење информације и откривање корисницима, шире и локалној заједници, локације институције где се потребна информација, ресурс, извор, односно грађа, налази.

Општи циљ и ефекти напретка технологија су смањење/укидање практичних ограничења које производе односно *ефекат смањења лимита* и у том смислу постизање *ефекта ослобађања*<sup>1</sup>, што не значи да увођење и усвајање нове технологије нема препрека, нарочито у почетку имплементације, након почетних потешкоћа код увођења или смењивања једне технологије другом.

Развој технологија, међусобна интеракција и истовремено коришћење генеришу нове и веће капацитете и уводе технолошке промене у

---

<sup>1</sup> О овим ефектима Мајкл Бакленд говори кроз призму библиотечких услуга у теорији и пракси, у поглављу које говори о технологији и њеној улози: Michael Buckland, *Library Services in Theory and Context*, chapter 17, preuzeto 14. 10. 2023, [https://digitalassets.lib.berkeley.edu/sunsite/Library\\_Services\\_in\\_Theory\\_and\\_Context\\_2nd\\_Edition.pdf](https://digitalassets.lib.berkeley.edu/sunsite/Library_Services_in_Theory_and_Context_2nd_Edition.pdf).

библиотеке чиме се мењају организација и услуге које пружају са циљем ефективне, успешне и квалитетне услуге али и прихватање дигиталног облика информација, респективног смештаја и очувања дигиталних колекција, све до електронских видова презентовања културне баштине.

Кориснике библиотека и других баштинских институција не задовољава више само оно што институција физички поседује у својим фондовима, депоима и колекцијама. Чврсти носиоци информација (књига, часопис, музејски експонат, артефакт...) преобладају медији али је све присутнија тенденција да њихов дигитализовани облик заузме значајније место уз тренд раста коришћења електронских (дигиталних) еквивалената. Дигитална форма информација, дигитализовани књижни и некњижни материјал, заправо замена за аналогни материјал, само су другачији појавни облик медија али библиотека и друге институције морају да одговоре на изражене профилисане, специјализоване и све специфичније потребе постојећих и потенцијалних корисника. Научно-технолошки развој, информационе технологије и савремене телекомуникације неминовно нас воде кроз информационо друштво али и даље, према *дигиталном друштву*, и уводе у *дигиталну еру*.

### Правни оквири дигитализације у библиотекама

Дигитализација библиотечко-информационе грађе и извора као дела културног наслеђа Србије, поред једног од најважнијих праваца савременог библиотекарства, постао је у Републици Србији и законска обавеза не само библиотека већ и бројних установа културе, што их сврстава у институције од изузетног значаја за чување људског знања и културне баштине. Легислатива из области библиотечко-информационе делатности, прописи и актуелни документи који дефинишу дигитализацију културног наслеђа и процесе дигитализације у библиотекама у Србији обухватају:

1. *Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији*<sup>2</sup>,

---

<sup>2</sup> <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/205/smernice-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-u-republici-srbiji.pdf>

2. *Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа* („Службени гласник РС”, бр.76/18),
3. *Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора* („Службени гласник РС”, бр. 102/17),
4. *Закон о култури*, („Службени гласник РС”, бр. 72/09, 13/16, 30/16 – исправка),
5. *Закон о културним добрима* („Службени гласник РС”, бр. 71/94, 52/2011 – др. закони, 99/2011 – др. закон, 6/2020 – др. закон и 35/2021 – др. закон),
6. *Закон о библиотечко-информационој делатности* („Службени гласник РС”, бр. 52/11 и 78/2021),
7. *Закон о старој и реткој библиотечној грађи* („Службени гласник РС”, бр. 52/11),
8. *Правилник о ближим условима и начину коришћења старе и ретке библиотечке грађе*, („Службени гласник РС”, бр. 22/13),
9. *Правилник о мерама техничке заштите старе и ретке библиотечке грађе*, („Службени гласник РС”, бр. 22/13),
10. *Решење о одређивању библиотека које обављају послове од општег интереса у заштити старе и ретке библиотечке грађе* („Службени гласник РС”, бр. 14/13).

## Дигитализација фондова Библиотеке града Београда

Библиотека града Београда иницирала је дигитализацију објеката из својих колекција усклађујући се са актуелном законском регулативом и препорукама Министарства културе и информисања Републике Србије за селекцију грађе међу којима су за одлучивање били најзначајнији: стање и значај културног добра, целовитост и обрађеност збирке културног добра и ограниченост приступа културном добру<sup>3</sup>. Поред ових примарних разматрани су и други принципи селекције међу којима и степен оште-

---

<sup>3</sup> „Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа“, *Службени гласник РС* бр. 76 (2018), преузето 14. 10. 2023, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2018/76/2/reg>.



ћења, заштита и чување оригиналних извора, фреквенција коришћења, потребе излагања, захтеви корисника, смањење степена оштећења, потребе за рестаурацијом, конзервацијом и другим методама превентивне заштите.

Библиотека града Београда као највећа јавна библиотека у региону дигитализовала је више од 700 јединица најразличитије грађе из својих фондова. Најважнији циљеви процеса дигитализације били су физичка заштита библиотечко-информационе грађе и извора, представљање фондова широј публици, нарочито недоступних или непознатих јавности, презентација и популарисање дела културне баштине и ширење корисничке популације.

Дигитализација у Библиотеци града Београда обухватила је најпре одабране монографске публикације и серијске јединице на основу претходно израђене *Листе приоритета за дигитализацију*. Након селекције, грађа је прегледана и припремљена за дигитализацију. Оригинални извори су скенирани, дигитално обрађени уз употребу OCR технологије<sup>4</sup> и са скупом метаподатака из Dublin Core Metadata стандарда постављени онлајн на Дигиталну библиотеку града Београда, првобитно на *dLibra*<sup>5</sup> дигиталну платформу<sup>6</sup>. За дигиталну обраду скениране грађе коришћен је *Adobe* софтверски пакет: за обраду фотографија *Adobe Photoshop*; за припрему и смештање појединачних страница у један целовит PDF *Adobe InDesign*; за оптичко препознавање текста *Adobe Acrobat* и за приказ дигитализоване грађе *Adobe Acrobat Reader*. Од 2000. године Дигитална библиотека града Београда<sup>7</sup> налази се на *ResCarta* дигиталној платформи доступној на интернету.

Праћењем статистике и анализом коришћења Дигиталне библиотеке града Београда дошло се до закључка да би дигитализација и друге врсте грађе не само обогатила садржај дигиталних колекција већ проширила круг и број корисника. Корпус грађе која би даље била дигитализована обухватио би јединице које афирмишу културу, стваралаштво,

---

<sup>4</sup> Оптичко препознавање карактера, енгл. Optical Character Recognition

<sup>5</sup> <https://bcpw.bg.pw.edu.pl/dlibra/text?id=about-dlibra>

<sup>6</sup> До 2000. године била је доступна на адреси: <http://dlibra2.bgb.rs/dlibra>

<sup>7</sup> <https://digitalna.bgb.rs/jsp/RcWebBrowseCollections.jsp>

завичајност и историју Града Београда уз задовољавање IFLA препорука<sup>8</sup> из 2000. године којима су и прописани критеријуми за дигитализацију<sup>9</sup> као и домаће правне регулативе из области дигитализације.

### Дигиталне колекције Библиотеке града Београда

Дигитална библиотека града Београда обухвата 728 дигиталних објеката организованих у 6 дигиталних колекција<sup>10</sup> (Слика 1.):

1. Завичајна колекција (библиотечка грађа посвећена Београду) – 147 објеката;
2. Изложбе Библиотеке града Београда – 30 објеката
3. Картографска грађа (Београд и Југоисточна Европа на картама XVI-XIX века) – 13 објеката;
4. Периодика (серијска грађа XIX-XX века) – 505 објеката;
5. Разгледнице (стари Београд) – 23 објекта;
6. Стара и ретка библиотечка грађа (културна добра од изузетног и великог значаја, штампана до 1800, односно 1867. године) – 10 објеката.

Дигитализација је започела са грађом Посебних фондова Библиотеке града Београда: најпре су дигитализоване монографске и серијске публикације и извори Завичајног фонда, обухватајући стару и ретку књигу и „књигу о Београду“, и серијске публикације Фонда периодике. Поред превентивне дигитализације као методе заштите и очувања у Одељењу посебних фондова спроводе се и друге мере заштите библиотечке грађе попут рестаурације, конзервације и микрофилмовања.

Завичајни фонд садржи око 44.000 наслова књижне и некњижне библиотечке грађе са основном темом везаном за Град Београд или

---

<sup>8</sup> IFLA Core Programmes on PAC and UAP, and UNESCO, "IFLA/UNESCO survey on digitisation and preservation", IFLA, преузето 15. 10. 2023, <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/pac/ipi/ipi2%20vers2.pdf>.

<sup>9</sup> Дигитализација се врши по следећим критеријумима: историјска и културна вредност грађе, побољшање приступа, научни значај, смањење оштећења документа, заштита, размена и позајмица документа, уштеда простора, истраживање дигиталних технологија и комерцијални разлози.

<sup>10</sup> Дигитална библиотека града Београда, „Колекције“, преузето 15. 10. 2023, <https://digitalna.bgb.rs/jsp/RcWebBrowseCollections.jsp>.

спомињање Београда у значајном контексту и обухвата књижевна и научна дела, домаћа и страна дела о граду, календаре, дела о привредним, комуналним, урбанистичким и социјалним питањима, издања градских организација. Посебна пажња посвећена је Фонду старе и ретке књиге који садржи издања штампана до 1918. године и то у два потфонда – књиге штампане у Београду и књиге штампане ван Београда које се у значајној мери односе на Београд и Србију.

Фонд старе и ретке монографске грађе обухвата 1.103 наслова књига штампаних пре 1867. године и 91 наслов стране књиге штампане у XVII, XVIII и у првој половини XIX века (по Закону о старој и реткој библиотечкој грађи из 2011. године), док је 49 наслова проглашено за културно добро од изузетног значаја. Фонд је подељен на више целина, међу којима посебну пажњу завређују књиге из Фонда ретких издања (РИ) и Фонда издања у Београду (ИБ). Према броју записа унетих у Електронски регистар старе и ретке библиотечке грађе од изузетног и великог значаја<sup>11</sup> Библиотека града Београда заузима значајно место предњачећи међу јавним библиотекама у Србији са 1.103 унета предлога. Колекција рукописа обухвата више од 700 рукописа, на приближно 4.500 страна и састоји се већим делом од преписки, књижевних дела, политичких и историјских списа, аутобиографија из периода XIX века и сличног материјала.

У оквиру *Завичајне дигиталне колекције* дигитализовано је 147 монографских и серијских публикација, док дигитална колекција *Стара и ретка библиотечка грађа* обухвата 10 дигиталних објеката (Слика 2 и 3).

Картографску збирку Библиотеке града Београда сачињава око 200 картографских докумената који најбоље илуструју положај и знаменитости Београда насталих од краја XVI века до прве половине XIX века обухватајући мапе у све три основне штампарске технике, отиснуте са дрвореза, бакрорезних плоча и литографског камена, у највећој мери ручно колорисаних. Најзначајнија је колекција Ристе Аћимовића, у којој су примерци старих мапа насталих у европским центрима од XVI до XIX века (Аугсбург, Амстердам, Париз, Нирнберг, Лондон, Оксфорд...) исцртане и исписане руком значајних картографа: А. Ортелијус, Г.К. Меркатор,

---

<sup>11</sup> Народна библиотека Србије и Министарство културе Републике Србије, „Регистар старе и ретке библиотечке грађе од изузетног и великог значаја“, преузето 16. 10. 2023. <http://registar.nb.rs/>.

Г. Боденер, П. Бертиус, Ј. Жамбоки, М. Зојтер... Посебно се издвајају и два примерка античке картографије из каснијих репродукција израђене према подацима Птоломејева *Географије* и Римска путна мапа *Табула Пеутингериана*. Дигиталну колекцију Картографска грађа чини 13 дигитализованих мапа међу којима су *Географске карте Дакије и Мезије* Абрахама Ортелијуса и *Географска карта Паноније и Илирика* (XVI век) као и *Птоломејева карта Европе*.

Фонд визуелне грађе садржи преко 3.600 фотографија старог Београда, значајних догађаја и историјских личности које су обележиле живот Београда и околине. Фонд разгледница садржи вишебојне и мозаичке разгледнице које приказују Београд пред крај XIX века са најраније датираном разгледницом из 1898. године на којој је на средишњем месту поглед на Београд са земунске стране. *Дигитална колекција Разгледнице* обухвата 23 дигитализоване разгледнице.

Фонд периодике обухвата новине, часописе и друге серијске публикације XIX-XXI века из свих научних области и најразличитије оријентације. Дигитализовано је 505 објеката серијске грађе међу којима су и *Београдске илустроване новине* (прве илустроване новине у Кнежевини Србији које су излазиле од 1. јануара до 16. децембра 1866. године, двонедељно, 1. и 16-тог у месецу), *Звезда*, *Змај*, *Илустровани Балкан*, *Илустровано Време*, *Недељне илустрације*, *Немања*, *Нова Искра* и *Новине Читалишта Београдско*<sup>12</sup>.

Дигитална колекција *Изложбе БГБ* обухвата 30 дигитализованих изложби плаката (од којих су неке изведене у две верзије на српском и енглеском језику) као и пратеће каталоге. Изложбе су изворно приказане у Библиотеци града Београда а потом излагане у низу библиотека и културних институција у земљи и свету. Изложбе представљају историјат Библиотеке града Београда (*Оснивање и прве године рада Библиотеке града Београда 1929-1941*), ликове и дела писаца, значајних и угледних личности Србије XIX и XX века поводом различитих јубилеја: Данило Киш, Момо Капор, Борисав Станковић, Борислав Пекић, Бранко Миљковић, Владан Десница, Јован Стерија Поповић, Јован Јовановић Змај, Исидора Секулић, Васко Попа (*Далеко у нама*), обухватајући изложбе *Драгољуб Јовановић* –

<sup>12</sup> Читалиште Београдско, у хронолошком, историјском и институционалном смислу било је претеча Библиотеке града Београда.

*политичар, професор и опозиционар (1895-1977), Ведрине и сете Бранка Ђопића, Павић од Ш до А, или Био једном један лаф, посвећена раду и делу Душана Радовића, као и изложба У соби сопствених портрета – женски портрети и феминистичка контрајавност 1920-1941.*

Сви објекти Дигиталне библиотеке града Београда имају могућност галеријског прегледа, увећања, прегледања и прелиставања уз једноставно кретање и претраживање. Дигитализоване колекције Библиотеке града Београда прати и подршка електронске базе података (електронски каталог) уз метаподатке, у којој се по више параметара може претраживати база података укрштањем кључних речи и појмова. У оквиру Дигиталне библиотеке града Београда поред претраге по аутору и наслову, претрага је могућа и по унетом појму, односно текстуалном изразу. Сортирање погодака добијених претраживањем могуће је по датуму (хронолошки), наслову и релевантности података. Језик приказа може бити српски или изборно енглески.

Као чувари баштине у XXI веку информационо-комуникациона технологија и пратеће савремене технологије узимају све више учешћа, те уз традиционалне методе очувања и презентације културне баштине и дигитализацију, позиционирају се заузимајући значајно место. Библиотека града Београда следећи савремене токове развоја друштва, уважавајући потребе корисника али и шире заједнице, набавља савремену техничку опрему напредних техничких капацитета. Учешћем на конкурсима Министарства културе Републике Србије Библиотека ојачава своје техничке капацитете и опрему набавком скенера великог формата (Book Eye 4 Kiosk), специјалне херметичке коморе модуларног типа за физичку заштиту вредне грађе са регулацијом температуре, влаге (и осталих параметара), потом презентациони киоск за савремено приказивање дигитализованог материјала као и изложбене витрине са посебним условима чувања и презентовања оригиналних извора (Слика 4).

### **Дигитални алати**

За праћење статистике, мерење дигиталних посета и анализу коришћења Дигиталне библиотеке града Београда користе се бројни дигитални алати у процесима евалуације услуга, задовољавања и унапређења потреба актуелних али и потенцијалних корисника. *dLibra* дигитална плат-

форма која је првобитно била носилац Дигиталне библиотеке града Београда омогућавала је увид у бројне статистичке податке док се за обраду и приказ у *ResCarta* дигиталној платформи додатно користе преимућства алата Google Analytics платформе. На овај начин се у задатом временском периоду може пратити и поредити број активних корисника дигиталне библиотеке, број нових корисника, учесталост дигиталних посета (број сесија и проведено време по појединачном кориснику), просечан број сесија и дужина сесија по дану, месецу, години или другом задатом временском интервалу. Демографске категорије корисника које обухватају пол или узраст корисника, географске карактеристике (континент, земље из којих корисници приступају дигиталној библиотеци, говорно подручје, језик којим се служе и др.) омогућавају увид у профил корисника. Од великог значаја је анализа области интересовања корисника које се такође могу пратити алатима Google Analytics: књижевност, природне науке, техника, едукација, политика, економија, историја, спорт, друштвене теме... Не мање значајно, на крају се може дигиталним алатима платформе Google Analytics разматрати употреба дигиталних уређаја са којих се приступа дигиталној библиотеци што доводи до закључка какву услугу и какав садржај очекују корисници нарочито имајући у виду да мобилни телефони и слични паметни уређаји предњаче у односу на десктоп и таблет уређаје (Слика 5).

### Закључак

Глобалне промене и дигитална трансформација друштва утицале су неизбежно и на делатност библиотека, те оне постају библиотечко-информациони центри и информациона друштвена чворишта, уводе нове задатке мењајући се из традиционалне у савремену институцију од ширег друштвеног значаја. Унапређујући своје услуге, не запостављајући традиционалне, библиотеке прихватају дигитализацију библиотечке грађе као примаран задатак у намери да представе и приближе своје фондове, унапреде квалитет и дијапазон услуга кроз удаљени приступ дигитализованој грађи, да заштите и очувају своје фондове, рационализују пословање, подстакну демократизацију и доступност информација корисницима, локалној заједници и друштву у целини.

Библиотека града Београда, као највећа јавна библиотека у региону, дигитализовала је више од 700 јединица најразличитије грађе из својих фондова организованих у 6 дигиталних колекција. Дигитализована грађа, преведена из оригинално аналогне у дигиталну форму, обрађена и уз метаподатке организована у колекције и удаљено доступна, сада у новој појавној форми, кроз Дигиталну библиотеку града Београда, у функцији је задовољавања потреба савремених корисника библиотека доприносећи очувању, презентацији и популаризацији културне баштине. Сви објекти Дигиталне библиотеке града Београда имају могућност галеријског прегледа, увећања, прегледања и прелиставања уз једноставно кретање и претраживање. Дигитализоване колекције прати и подршка електронске базе података (електронски каталог) уз метаподатке, у којој се по више параметара може претраживати база података укрштањем кључних речи и појмова.

У ери дигитализације библиотеке унапређују свој рад користећи преимућства мрежног повезивања, укључивања у шире регионалне пројекте, као и употребе дигиталних алата којима се мерењем и анализом коришћења дигиталне библиотеке добијају различити статистички подаци. Овакви подаци су од изузетне користи у процесима евалуације услуга и као смернице за задовољавање и унапређења потреба савремених корисника

## Литература

Дигитална библиотека града Београда. „Колекције“. Преузето 15. 10. 2023. <https://digitalna.bgb.rs/jsp/RcWebBrowseCollections.jsp>.

Народна библиотека Србије и Министарство културе Републике Србије. „Регистар старе и ретке библиотечке грађе од изузетног и великог значаја“. Преузето 16. 10. 2023. <http://registar.nb.rs/>.

„Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа“. *Службени гласник РС* бр. 76 (2018). Преузето 14. 10. 2023. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2018/76/2/reg>.

Buckland, Michael. Library Services in Theory and Context, chapter 17. Preuzeto 14. 10. 2023, [https://digitalassets.lib.berkeley.edu/sunsite/Library Services in Theory and Context, 2nd Edition.pdf](https://digitalassets.lib.berkeley.edu/sunsite/Library%20Services%20in%20Theory%20and%20Context,2nd%20Edition.pdf).

IFLA Core Programmes on PAC and UAP, and UNESCO. "IFLA/UNESCO survey on digitisation and preservation". IFLA. Preuzeto 15. 10. 2023. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/pac/ipi/ipi2%20vers2.pdf>.



Zoran V. Zdravković  
Belgrade City Library  
Belgrade, Serbia  
zoran@bgb.rs

## **BELGRADE CITY LIBRARY DIGITAL COLLECTONS**

**Abstract:** *Development of information and communication technologies, digitization and digital transformation had a revolutionary impact on all human activities. Global changes have also affected the activity of libraries: now they are becoming library and information centers – information hubs, with new tasks, changing that way the traditional role of the library (and library users). In order to achieve the pace of development of society, it was necessary for libraries to improve their services. Along with traditional tasks digitization of library materials becomes a primary task by which the library not only presents its collections, but also improves the quality and range of services, information access to citizens through preservation of its collections, rationalization of operations, information democratization and availability to users, local community and society as a whole, with the so-called Liberating effect to be physically present in the library space, significantly improving cultural heritage preservation, presentation and popularization.*

*Belgrade City Library, the largest public library in the region, digitized more than 700 library units of a wide variety of material from its collections. Paper will present legislatives of the digitization process in the Republic of Serbia, through official acts, rules and guidelines for digitization in heritage institutions; furthermore will discuss the digitization process, techniques and methods for digital collections creation, preservation and presentation, from the selection for digitization in the Special Collections Department of the Belgrade City Library till placement and organizing digital collections in the digital platform. Paper will present the Library's digital services, point out their importance and analyze the digital collections within the ResCarta platform: Local History Collection (library material dedicated to Belgrade), Cartographic Collection (Belgrade and Southeast Europe on maps from 16th to 19th century), Periodicals Collection (serials of the 1800-1900s), Belgrade*

*Postcard Collection, Rara – Old and rare library materials (cultural goods of exceptional and great importance, printed in the period 1800-1867), as well as the Exhibitions of the Belgrade City Library.*

*The paper will present the digital tools and methods used for statistics, measurement and Digital Belgrade City Library usage analysis in the process of evaluation, meeting, accessing and improving modern library users needs.*

**Keywords:** *digitization, library, digital collections, Digital Belgrade City Library, ResCarta, cultural heritage, heritage institutions.*



Блаженка Јанко Марковић (1967-)  
mblazenska@gmail.com  
Градска библиотека у Новом Саду

УДК: 026:908]:004.9(497.113)  
025.17:908(497.113)

Сања Мирко Арбутина (1986-)  
evropskikutak@gmail.com  
Градска библиотека у Новом Саду

Драган Јован Јовановић (1983-)  
jovdragan83@yahoo.com  
Градска библиотека у Новом Саду

## ДИГИТАЛНЕ КОЛЕКЦИЈЕ ЗАВИЧАЈНЕ ЗБИРКЕ ГРАДСКЕ БИБЛИОТЕКЕ У НОВОМ САДУ

***Сажетак.** Формирањем дигиталне колекције не завршава се посао дигитализације библиотечке грађе. Континуиран рад на попуњавању и одржавању дигиталне колекције омогућава да она ефикасно испуњава своју улогу, а то је да највреднији део фонда библиотеке буде заштићен, доступан и претражив свим заинтересованим корисницима. Такође, презентације и промоције дигиталне колекције треба да буду континуиране и планиране са намером да се број корисника повећава, чиме се осигурава подршка од стране управе библиотеке, надлежних градских и републичких органа у виду средстава и алата неопходних за усавршавање система.*

*Суочене са проблемом недостатка ресурса, било да је у питању стручни кадар или техничка опрема, мање библиотеке пре свих могу се наћи у наизглед непремостивој ситуацији када је у питању дигитализација и презентовање дела фонда који припада културној баштини. Проблеми као што су набавка опреме и софтвера, одабир грађе и радника који ће спроводити дигитализацију, обрада дигитализованог материјала, складиштење дигитализоване грађе (архива), успостављање платформе за представљање грађе на интернету и презентовање широј публици*

*су кораци од којих сваки носи теже или лакше изазове. Квалитетан и систематски рад на решавању ових изазова, може скратити време потребно да се дође до жељеног циља, а то је употребљив агрегатор библиотечке грађе означене као културно добро Републике Србије, доступан различитима типовима корисника. Такође, са досад обрађеном грађом, агрегатор Градске библиотеке у Новом Саду уврштен је у колекцију од сто примера добре праксе дигиталне трансформације коју спроводе европске библиотеке, учеснице у пројекту АДЕЛ, подржаном од стране Европске комисије, а тиче се дигиталног оснаживања библиотека Старог континента.*

*У раду ћемо представити решења ових питања, поучени искуством дигитализације грађе у Градској библиотеци у Новом Саду која траје од 2009. године.*

**Кључне речи:** дигитализација, претраживост, дигитални репозиторијум, дигиталне колекције, агрегатор, културно наслеђе.

## Увод

Дигиталне библиотеке или репозиторијуми, користе се данас широм света у циљу презентовања и заштите материјала од научног и културног значаја. Термин дигитална библиотека у најширем могућем значењу, упућује на електронски доступну грађу и њој одговарајуће метаподатке, селектовану по међународним критеријумима а присутну у физичком облику у фонду библиотеке, док термин дигитални репозиторијум прецизније одговара контексту овог рада, имајући на уму да дигиталном библиотеком можемо назвати како посебну колекцију дигиталних публикација са припадајућим метаподацима класификовану по одређеним критеријумима коју је могуће претраживати по различитим нивоима и приступити садржају тражене публикације, тако и електронски библиотечки каталог за претрагу целокупног физичког фонда библиотеке, али без могућности електронског приступа садржају тражене публикације<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Dimitrios A. Koutsomitropoulos, et al. , "Towards the Development of a General-Purpose Digital Repository", in International Conference on Enterprise Information Systems (ICEIS 2004).

Идеална денотација термина дигитална библиотека би одговарала систему који обједињује све наведене функције и где електронска претрага целокупног фонда библиотеке омогућава електронски приступ садржају и одговарајућим метаподацима публикације која се добија упитом претраге. Оваквом начину рада, природно, теже све модерне библиотеке које желе да, у времену електронски доступних информација, обављају своју мисију.

Због сложености поменутог информационог система, цене његове израде и одржавања, па и законских оквира у којима библиотека ради, често га је немогуће успоставити и увести у библиотечко пословање. Оно што јесте изводљиво је употреба одговарајућих функција електронског библиотечког каталога и електронског репозиторијума, повезивање ових функција и свођење цене увођења и одржавања новодобијеног система на минимум. Велики број библиотека у Србији је већ усвојио поменуто решење и то са великим успехом. Градска библиотека у Новом Саду, као једна од многих у Србији, формирала је сличан систем у свом пословању, коришћењем електронског библиотечког каталога БИСИС за претрагу целокупног фонда библиотеке и увођењем и прилагођавањем ResCarta платформе у циљу електронске претраге и приступа колекцијама Завичајне збирке, селектованим по значају за културно или научно наслеђе. Уз то, на такав начин успостављен хибридни систем омогућава међусобно повезивање његових „подсистема” — у овом случају претрага у БИСИС систему електронском везом води до садржаја публикације која се налази у дигиталној колекцији Завичајне збирке.

### **Дигитализација у Завичајној збирци Градске библиотеке у Новом Саду**

Почев од 2009. године, Градска библиотека у Новом Саду обавља посао дигитализације највреднијег дела фонда који се углавном налази у њеној Завичајној збирци. Те године, одвојена су средства за уређаје који ће се користити приликом процеса дигитализације (један скенер и два фотоапарата). У периоду од 2010. до 2012. године, дигитализован је велики

број разгледница, публикација из колекција старе и ретке књиге, фотографија и друге некњижне грађе. Тада је, уз помоћ средстава Министарства културе, набављен и потребан софтвер за оптичко препознавање текста (*AbbyFine Reader*), графичку обраду скенираног материјала (*Photoshop*) и флетбед скенер А3 формата. Недостатак средстава за набавку опреме и мањак стручних радника у наредном периоду, имао је за последицу да Библиотека посао дигитализације обавља уз дуже или краће прекиде.

Године 2012. захваљујући средствима Министарства културе, добијеним учешћем на пројекту *Дигитализација библиотечке грађе Завичајне збирке Градске библиотеке у Новом Саду*, набављена је техничка опрема и купљени су ормари за чување грађе.

Након објављивања *Смерница за дигитализацију културног наслеђа* Министарства културе које дефинишу и стандардизују процес дигитализације усмеравајући библиотеке ка организацији посла и набавци потребне опреме, Градска Библиотека у Новом Саду је 2019. године набавила додатну опрему и започела још један циклус дигитализације фонда. Овом приликом, процес дигитализације додељен је стручном особљу библиотеке које има задатак да настави посао дигитализације грађе Завичајне збирке и да планира даљи развој овог процеса уз сагласност управе Библиотеке. Захваљујући тим одлукама, процес дигитализације у Градској библиотеци у Новом Саду од тада се води континуирано.

Процес дигитализације настављен је радом на колекцијама старе и ретке књиге и часописа, а поред тога, овом скупу је додата и богата колекција разгледница. Оваква одлука је донета на основу респозитивних техничких и људских ресурса и физичког стања фонда.

Приликом каталогизације, колекција старе српске књиге, штампане до 1867. године, разврстана је у три формата: АI, АII, и АIII. Захваљујући рестаурацији која је урађена за добар део ове колекције, физичко стање је било задовољавајуће, уз понеки примерак који је имао већа оштећена. Како би се избегло додатно хабање ове грађе, одлучено је да се скенирање ради на скенеру *Bookeye 4 v2* (слика 1).

За скенирање колекције разгледница, старих фотографија и друге некњижне грађе, коришћен је поменути флетбед скенер.

Приоритет дигитализације фонда Завичајне збирке су разгледнице (776 примерака), старе српске штампане књиге (283 примерка) и ретке књиге, штампане после 1867. године (1.814 примерака), а циљ

процеса је креирање дигиталних објеката са одговарајућим метаподацима који ће бити доступни и претраживи на интернет адреси дигиталног репозиторијума.



Слика 1. Bookeye 4 v2 скенер

### Дигитални репозиторијум

Формирање и вођење колекција увек је дефинисало развој друштвених наука у толикој мери да су чак и античке литерарне форме усвајале каталогизацију и инвентарисање као кључне особине поетске комуникације<sup>2</sup>.

Дигитални репозиторијуми имају важну улогу при чувању, складиштењу, одржавању и коришћењу дигиталних објеката.

Дигитални репозиторијуми могу имати различите форме: неке институције могу изабрати да изграде локалне репозиторијуме, друге

---

<sup>2</sup> Anne Burdick, et al., *Digital Humanities* (London, Cambridge: The MIT Press, 2012).



бирају да саме управљају логистичким и интелектуалним процесима док смештај и одржавање препуштају трећој страни<sup>3</sup>. Који год избор да је у питању, подразумева се да дигитални репозиторијум испуњава одређена очекивања.

Задатак дигиталног репозиторијума је да, независно од формата и коришћеног алата, сачува веран приказ документа и омогући поуздану претрагу и коришћење дигиталних објеката. Ово за последицу има повећану употребљивост и доступност садржаја у смислу брзине претраге и оперативности у процесу проучавања грађе, а садржај чини доступним географски удаљеним корисницима.

Постоји велики број доступних софтверских решења за изградњу дигиталних библиотека, архива и репозиторијума. Дobar део њих је софтвер отвореног приступа (Open-source software) који је бесплатан и где администратор може да мења програмски код у циљу даљег развоја, прилагођавања или дистрибуције. Такође, овакав софтвер је заснован на општим стандардима који су углавном заступљени у библиотечким процесима. Примењујући ове стандарде, библиотеке остављају себи могућност лаке миграције у случају потребе преласка на нове, ефикасније технологије.

С обзиром на то да је бесплатан и развијан личним ентузијазмом великог броја људи и стручњака али и од стране великих компанија које имају одређени пословни интерес, open-source софтвер је поуздано алтернативно решење у односу на комерцијални софтвер.

Током свих ових година Градска библиотека у Новом Саду није била у могућности да презентује дигитализовани материјал, бар не у употребљивом облику уз поштовање стандарда за ову намену. Након свега тога, коначно је донета одлука да је потребно формирати онлајн репозиторијум дигитализованог материјала који би сакупио, омогућио преглед, претрагу и истраживање свих врста грађе која је дигитализована у претходном периоду. Пosaо формирања репозиторијума поверен је запосленима у Завичајној збирци. Приликом планирања система, библиотекари су се водили примерима добре праксе других библиотека у Србији (Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” из Чачка,

---

<sup>3</sup> RLG OCLC, “Trusted Digital Repositories: Attributes and Responsibilities”, 2002, preuzeto 16. 6. 2024, <https://www.semanticscholar.org/author/Rlg-Oclc/69065497>.

библиотека „Милутин Бојић” из Београда и Народна библиотека Пирот) и иностранству. Консултована је и стручна литература из области информационих технологија.

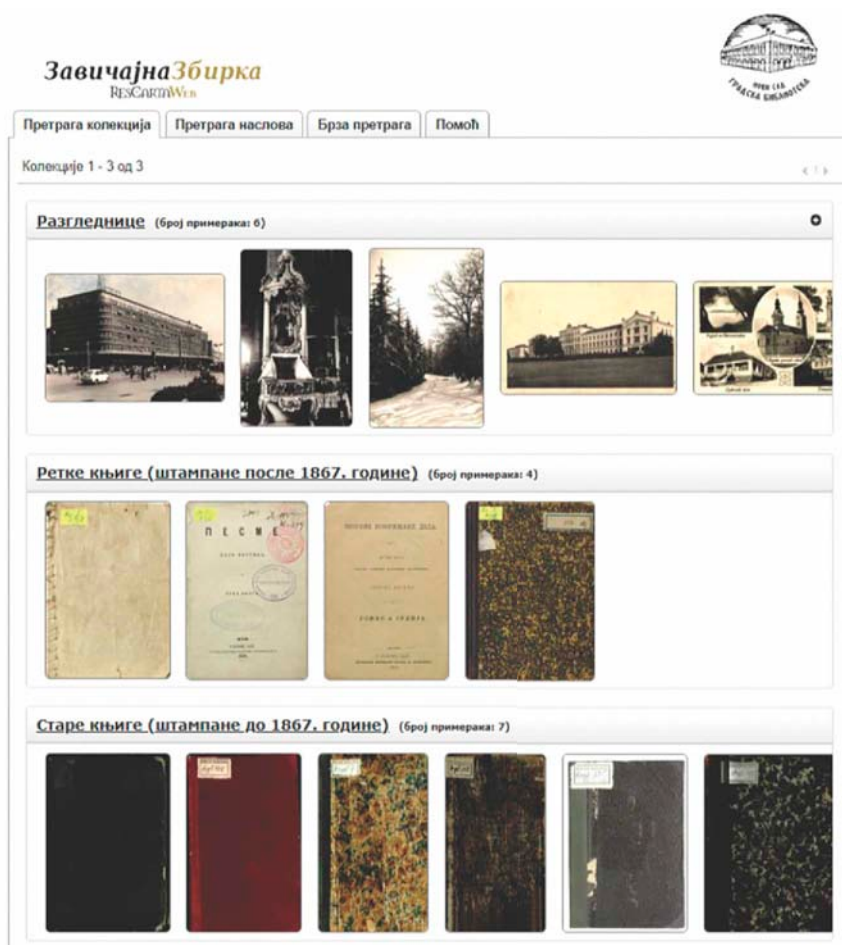
За креирање дигиталног репозиторијума Завичајне збирке Градске библиотеке у Новом Саду, изабран је софтверски пакет Rescarta Toolkit. Ово је софтвер отвореног приступа који користи стандардне формате датотека и стандарде метаподатака за креирање дигиталних објеката. Карактеристике овог пакета чине га поузданим и функционалним решењем за представљање различитих врста библиотечке грађе на интернету (књиге, фотографије, разгледнице)<sup>4</sup>.

**Rescarta Toolkit** је скуп Java апликација за креирање и одржавање дигиталних објеката са придруженим метаподацима. Апликације поседују алате за креирање, индексирање и приступ стандардизованим дигиталним објектима. Метаподаци се налазе у склопу сваког дигиталног објекта а смештени су у оквиру *Metadata Encoding and Transmission Standard (METS)*. Дигитални објекти су похрањени на локалном фајл систему и доступни су преко веб интерфејса. Rescarta пакет испоручује се са интегрисаним апликативним сервером који се покреће чим се заврши инсталација пакета и апликацијама за креирање и повезивање метаподатака са дигиталним документима, OCR, апликацијом за обраду аудио датотека и веб апликацијом за приказ на интернету. Java програмски језик на ком је изграђен, омогућава рад независно од платформе (PC, Mac) и оперативног система (Windows, Linux, MacOS). У пакету постоји и подршка за српски језик, а радна група задужена за развој редовно ажурира софтвер новим функционалностима и исправкама. Овакав избор омогућио је Библиотеци да избегне трошак набавке и одржавања скувих софтверских решења и да, за релативно кратко време, покрене ефикасан дигитални агрегатор библиотечке грађе (слика 2).

Процес дигитализације није једнократан посао, већ захтева константно прилагођавање постојећих формата и система новим технологијама, што све заједно представља велики изазов за чување и презентовање дигиталних објеката.

---

<sup>4</sup> Александар Д. Вукајловић, Милан Јовановић и Андрија Д. Сагић, “Скуп алата за креирање дигиталне библиотеке — ResCarta Toolkit”, Библиотекар 1 (2021): 9-26, преузето 10. 6. 2024, <https://bibliotekar.bds.rs/index.php/1/article/view/bibliotekar-2021-63-1-1/pdf>



Слика 2. Слика екрана почетне странице Агрегатора библиотечке грађе

Како би систем задржао робустност и испунио услов безбедности података, формирана је **дигитална архива**. Меморијски простор за складиштење скенираних докумената у tiff формату заузима 10 терабајта. Безбедност података додатно је осигурана постојањем меморијског простора за резервне копије (backup copies) скениране грађе, исте величине. Процена је да на овај начин осмишљен систем, може да има радни век од 5 до 10 година. После тог периода, потребна је замена или куповина додатног меморијског простора за складиштење података.

## Промоција дигиталних колекција

Упоредо са овим процесима, новоформиране дигиталне колекције потребно је представити локалној и интернет заједници. Кроз радионице са основношколском и гимназијском децом, упознаје се културна историја Новог Сада и промовише дигитална колекција. Сарадња са удружењима националних мањина (словачким, мађарским, русинским, румунским, јеврејским...) и културним институцијама града, омогућава прикупљање нове грађе за дигитализацију и упознавање са културном историјом преко online платформе. Изложбама у школама, деца се упознају са фондом Библиотеке и упућују на коришћење дигиталне платформе. Редовна присутност на друштвеним мрежама у циљу промоције дигиталних колекција гарантује да дигитална библиотека стекне репутацију и прикупи шири круг корисника.

У контексту презентовања дигиталне библиотеке, она је, иако у својој радној верзији, уврштена у колекцију од сто примера добре праксе дигиталне трансформације коју спроводе европске библиотеке, учеснице у пројекту АДЕЛ, подржаном од стране Европске комисије, а у вези са дигиталним оснаживањем библиотека Старог континента. Пројекат АДЕЛ (ADELE) предвиђа развој бесплатног и прилагодљивог веб алата који ће помоћи библиотекама у томе како најбоље да користе дигиталне технологије. Области АДЕЛ алата покривају коришћење дигиталних технологија у библиотекама из различитих перспектива: управљање, инфраструктура и опрема, али и доживотно учење, могућности за обуку корисника и укључивање заједнице и заинтересованих страна. Фокус пројекта укључује продубљивање разумевања дигиталне трансформације библиотека и повећање знања о релевантним алатима и методологијама, као и подизање свести о политикама ЕУ, иницијативама и ресурсима који се односе на дигиталну трансформацију библиотека - истраживање ИКТ подршке у библиотекама за неформално образовање одраслих и како је боље интегрисати у пружање библиотечких иницијатива и пројеката. Поменутих 100 студија случаја има за циљ покретање дигиталне трансформације библиотека и инспирисање библиотека које желе да побољшају своје перформансе у одређеним областима алата.

## Закључак

На овогодишњем конкурс Министарства културе Републике Србије за финансирање пројеката из области дигитализације културног наслеђа, Библиотека је добила значајна средства за надоградњу опреме за дигитализацију. Тренутно, сервер и меморијске јединице за смештај података раде на застарелом рачунару и спорој интернет вези. Ово је уједно и потврда са колико мало улагања је могуће креирати и пустити у рад систем, који испуњава све предуслове функционалног дигиталног репозиторијума културне баштине. Наравно, за озбиљније резултате и удобан рад, поменута надоградња система је неопходна.

Добијеним средствима, планирана је куповина новог сервера који ће моћи да услужи већи број корисника истовремено, и друге рачунарске опреме (радна станица за дигитализацију са потребним софтвером и монитором високе резолуције, додатни меморијски простор за смештај дигиталних докумената итд.). Међутим, за континуиран рад и видљиве резултате, потребно је размотрити увођење једног или више радних места за послове скенирања, обраде и креирања дигиталних објеката.

Недостатак стручног особља је проблем који у већој мери може утицати на процес дигитализације. Библиотеке су још увек суочене са недовољним бројем радника који познају информационе технологије, те су остављене да овај проблем решавају саме или, у најбољем случају, уз помоћ већих библиотека. Дељење искустава, знања и ресурса у таквим ситуацијама игра значајну улогу и може бити одлучујући фактор у томе да ли ће мања библиотека успети да формира дигитални репозиторијум и кроз њега, ширем кругу корисника представи свој богати фонд културне баштине. Ово је тренутно и најефикаснији начин да такав фонд оствари свој пуни потенцијал и одигра улогу која му је намењена.

## Литература

- Вукајловић, Александар Д., Милан Јовановић and Андрија Д. Сагић. „Скуп алата за креирање дигиталне библиотеке — ResCarta Toolkit”. Библиотекар 1 (2021): 9-26. Преузето 10. 6. 2024.  
<https://bibliotekar.bds.rs/index.php/1/article/view/bibliotekar-2021-63-1-1/pdf>.
- Burdick, Anne et al. Digital Humanities. London, Cambridge: The MIT Press, 2012.
- Koutsomitropoulos, Dimitrios A., Anastasia A. Tsakou, Dimitris K. Tsolis, and Theodore S. Papatheodorou. „Towards the Development of a General-Purpose Digital Repository”. In International Conference on Enterprise Information Systems (ICEIS 2004). Vol 5, 271-278. Preuzeto 10. 6. 2024.  
[https://www.researchgate.net/publication/220709715\\_Towards\\_the\\_Development\\_of\\_a\\_General-Purpose\\_Digital\\_Repository](https://www.researchgate.net/publication/220709715_Towards_the_Development_of_a_General-Purpose_Digital_Repository).
- RLG OCLC. „Trusted Digital Repositories: Attributes and Responsibilities”. 2002. Preuzeto 12. 6. 2024.  
<https://www.semanticscholar.org/author/Rlg-Oclc/69065497>.

Blaženka Janko Marković  
mblazenka@gmail.com  
Novi Sad City Library

Sanja Mirko Arbutina  
evropskikutak@gmail.com  
Novi Sad City Library

Dragan Jovan Jovanović  
jovdragan83@yahoo.com  
Novi Sad City Library

## **DIGITAL COLLECTION OF THE CITY LIBRARY OF NOVI SAD HISTORICAL DEPARTMENT**

**Abstract.** *The mere creation of a digital collection does not conclude the process of digitizing library materials. Continuous work on completing and maintaining the digital collection, allows it to effectively fulfill its role, which is to ensure that the most valuable part of a library's collection is protected, accessible and searchable by all interested users. Also, presentations and promotions of the digital collection should be continuous and planned with the intention of increasing the number of users, thus ensuring support from the library administration, competent city and republic authorities in the form of funds and tools necessary for improving the system.*

*Faced with the problem of lack of resources, be it professional staff or technical equipment, smaller libraries may find themselves in a seemingly insurmountable situation when it comes to the digitization and presentation of part of the fund that belongs to cultural heritage. Problems such as the acquisition of equipment and software, the selection of materials and workers who will carry out the digitization, the processing of digitized material, the storage of digitized materials (archives), the establishment of a platform for presenting the material on the Internet and presenting it to a wider audience are steps, each of which carries more or less difficult challenges. Quality and systematic work on solving these challenges can shorten the time needed to reach the desired goal - having a usable library materials aggregator*

*marked as a cultural asset of the Republic of Serbia, available to different types of users. In addition, with the materials processed so far, the aggregator of the City Library of Novi Sad is included in the Collection of one hundred examples of good practice of digital transformation, which is carried out by European libraries, participants in the ADELE project, supported by the European Commission, which concerns the digital empowerment of libraries of the Old Continent.*

*In this paper, we will present our solutions to these questions, obtained by the experience of materials digitisation in the Novi Sad City Library, which has been ongoing since 2009.*

**Keywords:** *digitization, searchability, digital repository, digital collections, aggregator, cultural heritage.*





Маријана Узуновски (1979-)  
marijana@zaprokul.org.rs

УДК: 930.85:004.9  
930.253:004.9]:[008:061.1(497.11)

Јелена Ђорђевић Милошевић (1988-)  
jelena.djordjevic@zaprokul.org.rs

Завод за проучавање културног развитака, Београд

## ДИГИТАЛНИ АРХИВ ЗАВОДА ЗА ПРОУЧАВАЊЕ КУЛТУРНОГ РАЗВИТКА

***Сажетак.** У раду је представљен Дигитални архив Завода за проучавање културног развитака који представља репозиторијум дигитализоване грађе ове установе. У њему се налазе истраживања, студије, библиографије, научни радови, монографије, зборници радова, радни материјали, као и остале публикације и документалистичка грађа издата од стране Завода у периоду од 1967. до 2020. године. Дигитални архив Завода доступан је на адреси <https://izdavastvo.zaprokul.org.rs>. Његовим прегледом стиче се слика о стању у различитим областима културе и у различитим срединама, раније у оквиру граница СФРЈ, као и у европским земљама, а касније у оквиру Републике Србије. Из ове грађе сагледавају се мисија, визија и задаци Завода за проучавање културног развитака, његов студијско-истраживачки и документациони рад, у оквиру културне политике, културне делатности и културних потреба, са циљем планирања културног развоја, као и начини сарадње установа културе. На пројекту дигитализације грађе радили су запослени из оба одељења Завода, Одељења за документацију и информатичку подршку и Одељења за истраживања. Након дигитализације, приступљено је библиографској обради скенираног материјала преко Форме за систематизовање података. Подаци који су унети у базу података Дигиталног архива Завода одређени су према Dublin Core™ Metadata Element Set, Version 1.1: Reference Description.*

**Кључне речи:** Завод за проучавање културног развитка, специјална библиотека, дигитални објекти, документација, књижни фонд, култура, дигитализација.

## Увод

Библиотека Завода за проучавање културног развитка, јединствене установе културе у Републици Србији која се бави свеобухватним проучавањем културе, специјална је библиотека затвореног типа. Завод обавља послове научних, развојних, примењених и акционих истраживања у култури<sup>1</sup> и упоредо са различитим активностима од оснивања до данас, пуних 56 година, развија сопствену издавачку делатност.

У оквиру Библиотеке Завода под називом *Дигитални архив Завода*, спроведен је посебан пројекат током кога је успостављен репозиторијум свих издања и материјала Завода насталих у периоду од 1967. до 2020. године и обухвата укупно 247 јединица (истраживања, студије, библиографије, научни радови, монографије, зборници радова, радни материјали као и остале публикације и документалистичка грађа Завода). Пројекат је дуго сазревао као идеја, међутим, подстакнут је тек незгодом, када је грађа била угрожена због поплаве у просторијама Библиотеке. Рад је настављен и интензивирао за време пандемије Корона вирусом. Пројекат је финансиран од стране Министарства културе. „Сам појам 'дигитална библиотека' различито је дефинисан од њеног настанка до данас, дајући теоретичарима простор да свако, кроз сопствену призму, сагледа све њене аспекте (особине, структуру, организацију, значај, коришћење)“<sup>2</sup>. Циљ пројекта је да се унапреди рад самог Завода, али и да се корисницима његове библиотеке – истраживачима омогући лакше сналажење, као и

---

<sup>1</sup> Детаљније у раду: Јелена Ђорђевић, „Библиотека Завода за проучавање културног развитка: документациони центар сарадње установа културе, образовања и науке”, у *Сарадња библиотека са другим субјектима културе, науке и образовања*, ур. Катарина Јаблановић (Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, 2022), 85-98.

<sup>2</sup> Александра С. Трговац, Јелена С. Андоновски и Наташа Д. Дакић, „Дигитална библиотека Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” — од скенираних страница до претраживе колекције”, *Библиотекар: часопис за теорију и праксу библиотекарства* Година 63, број 1 (2021): 28.

брже и ефикасније долажење до свих неопходних информација о спроведеним истраживањима. Запослени у Заводу дошли су на идеју стварања сопствене дигиталне библиотеке, а у току рада схватили су да је важно и отварање према читавој јавности и свим корисницима који су заинтересовани како за истраживања Завода, тако и за различите публикације и документалистичку грађу у издању Завода. С том идејом оформљен је и пуштен у рад *Дигитални архив Завода*, који је доступан у оквиру посебног веб сајта <https://izdavastvo.zaprokul.org.rs/>, а може му се приступити и преко званичног сајта Завода за проучавање културног развитка ([www.zaprokul.org.rs](http://www.zaprokul.org.rs)). У плану је наставак рада на овом пројекту, након усклађивања техничких могућности на сајту Завода, до краја 2025. године, који би подразумевао да се у *Дигиталном архиву* нађу и публикације новијег датума.

### Припрема за дигитализацију и дигитализована грађа

У самом Закону о библиотечко-информационој делатности стоји једна важна дужност коју су запослени у Библиотеци Завода морали да испуне: „Библиотека има обавезу да континуирано ради на дигитализацији библиотечко-информационе грађе и извора као дела културног наслеђа Србије.”<sup>3</sup> Сматрајући да је неопходно сачувати грађу која је сакупљена, јер се бави управо културним наслеђем, али и представља важан део истог, тражен је начин да се што боље и ефикасније оформи платформа која ће задовољити све потребе корисника. На самом почетку овог веома захтевног ангажовања *Смернице за дигитализацију културног наслеђа* које је прописало ресорно Министарство културе биле су полазна тачка: „Дигитализовано културно наслеђе између осталог треба да омогући научно-истраживачки рад и примену у науци, образовању и изградњи друштва заснованог на знању, као и у економском развоју земље.”<sup>4</sup>

<sup>3</sup> „Закон о библиотечко-информационој делатности”, *Службени гласник РС* број 52 (2011), члан 44, став 1, преузето 18. 10. 2023, <https://nb.rs/wp-content/uploads/2024/06/Zakon-o-bibliotecko-informacionoj-delatnosti-21.pdf>.

<sup>4</sup> Министарство културе и информисања Републике Србије, *Смернице за дигитализацију културног наслеђа Републике Србије*, стр. 5, преузето 18. 10. 2023, <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/205/smernice-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-u-republici-srbiji.pdf>.

Кренувши од првих докумената и издања Завода, прво су опсежним радом окупљена и груписана истраживања која нису публикована и која се чак налазе у рукопису или у форми докумената, како би била поступно и у етапама дигитализована и припремљена за електронско објављивање. Критеријум и редослед дигитализације грађе био је условљен степеном оштећења, те је најпре приступљено обради најугроженије и највредније грађе за рад истраживача. Рад на самој грађи и њеном електронском обликовању започет је 2019. И завршен 2020. године. Током овог времена, појавили су се бројни изазови и потешкоће, али је водиља била да се „дигитализацијом обезбеђују чување и промоција документарно-историјске, културне и научне баштине”<sup>5</sup>, како између осталих сматра и проф. Александра Вранеш у свом раду *Дигитална хуманистика*. Након опсежних припремних радова обраде и организације целокупног дигитализованог материјала, корисницима и свој заинтересованој јавности омогућен је приступ и коришћење онлајн платформе која у једном јединственом сајбер простору окупља рад читаве установе - *Дигитални архив Завода за проучавање културног развитака*.

Дигитални архив Завода у свом коначном облику садржи дигитализовану грађу ове установе - различите материјале, публикације и документалистичку грађу Завода за период од 1967. до 2020. године. Разврставање грађе учињено је на основу потреба корисника и ранијих ознака, а уз помоћ стручних корисника специјалне Библиотеке Завода<sup>6</sup>. Грађа се налази у Библиотеци Завода и у наредном периоду планира се њена конзервација. Грађа је за потребе Дигиталног архива скенирана у pdf формату. На пројекту дигитализације грађе радили су запослени из оба одељења Завода, Одељења за документацију и информатичку подршку и Одељења за истраживања. Библиографска обрада скенираног материјала урађена је преко Форме за систематизовање података у doc формату, у којој су наведени следећи подаци: Аутор, Коаутор/и, Издавач, Наслов, Година издања, Језик, Формат, Предмет, Опис, Идентификатор (ISBN/Сигнатура),

---

<sup>5</sup> Александра Вранеш, „Дигитална хуманистика“, у *Дигиталне библиотеке и дигитални архиви*, ур. Александра Вранеш Љиљана Марковић, (Београд : Филолошки факултет, 2015), 19.

<sup>6</sup> Напомена: Овде треба имати у виду да Завод није научна установа, већ републичка установа културе, за коју је задужено Министарство културе.

Релације, Извор, Тип, Обухват (време и место истраживања), Права. Унети подаци одређени су према Dublin Core™ Metadata Element Set, Version 1.1: Reference Description<sup>7</sup>, који је издат 14. јуна 2012. године<sup>8</sup>.

### Израда базе података и портала

Док су се запослени у Заводу бавили библиографском обрадом дигитализоване грађе, програмери су радили на изради базе података и портала, који је постављен на принципима развојног система за управљање садржајем (CMS), користећи MySQL и PHP. Креирање портала на основном нивоу подразумевао је поштовање основне форме за унос података. Унос података радио се кроз систем за управљање садржајем (CMS). Претрага података омогућена је на ћириличном и латиничном писму. За кориснике је предвиђено лако преузимање (download) публикација у pdf формату, а портал је прегледан без обзира на то да ли му се приступа са компјутера, таблета или паметног телефона.

Основна форма за унос података о дигитализованој грађи, у администраторском делу, омогућује унос текста или избор одговарајућих података из падајућег менија, а подаци се преузимају из Форме за систематизовање података у doc формату. Текстуално се уносе следећи подаци: име и презиме аутора, имена и презимена коаутора, наслов публикације или документа, издавач/издавачи, кључне речи, опис публикације, идентификатор (инвентарски број/сигнатура), носиоци права и релације. Избором из падајућег менија уносе се подаци о: години издавања, месту издавања, језику, опсегу (година истраживања, место истраживања), типу (монографија, студија, извештај, радни материјал, итд.) и формату (за сада је у понуди само pdf).

---

<sup>7</sup> The Dublin Core™ Metadata Initiative, приступљено 18.10.2023, <https://www.dublincore.org/about/>

<sup>8</sup> Стандард Dublin Core (DC) је првобитно створен како би омогућио ауторима најразличитијих извора на вебу, а који нису библиотечки стручњаци и не познају системе за опис, да их опишу на једноставан начин. Даљи развој DC-а преузела је Иницијатива за метаподатке (Dublin Core Metadata Initiative), која се бави израдом стандарда и речника за опис информација, а главни предмет њеног рада је израда семантике стандарда за метаподатке. Шема метаподатака приказује однос међу метаподацима и успоставља правила за њихово коришћење, управљање метаподацима у смислу обавезности, значења, синтаксних правила записивања, итд.

Након израде базе података и дела портала за унос података, приступљено је дефинисању параметара претраге, а то су: Тип публикације (избор из падајућег менија, могуће је изабрати један тип), Наслов (наслов публикације – корисник самостално уноси текст у текстуално поље), Аутор/и (презиме и име аутора – избор из падајућег менија, могуће је изабрати више аутора), Коаутор/и (презиме и име коаутора – избор из падајућег менија, могуће је изабрати више коаутора), Година издања (избор из падајућег менија, могуће је изабрати једну годину) и Издавач (назив издавача – избор из падајућег менија, могуће је изабрати више издавача). У току је израда претраге према осталим пољима, а то су: Кључне речи (избор из падајућег менија, могуће је изабрати више кључних речи), Место издања (избор из падајућег менија, могуће је изабрати једно место), и ISBN/Сигнатура (корисник самостално уноси текст у текстуално поље).

Након претраге, о свакој публикацији је могуће погледати детаљне информације, а то су: Опис, Аутор/и, Коаутор/и, ISBN/Сигнатура, Година издања, Место издања, Године истраживања, Места истраживања, Језик, Формат, Кључне речи, Релације, Права. На овом месту омогућено је преузимање публикације у pdf формату.

### **Закључак**

Кроз дигитализацију библиотечке грађе која се налази у Дигиталном архиву Завода за проучавање културног развитка, корисницима је омогућено брже поређење и сагледавање културне политике, сарадње установа културе, образовања и науке у другој половини XX и почетком XXI века. Пројекти које су радили запослени у Заводу, као и публикације и документациона грађа Завода, од његовог настанка до 2020. године, могу се претражити и прегледати. На тај начин може се стећи слика о културном развоју СФРЈ, а касније, Републике Србије. Треба имати у виду да је на овај начин урађена само примарна фаза пројекта дигитализације грађе, то јест грађа је скенирана, сачувана и омогућено је претраживање по метаподацима. У плану је свакако, даљи рад на овом репозиторијуму, што подразумева обраду грађе како би се корисницима омогућила претраживост преко пуног текста, а предвиђено је и проширење на грађу која је настала након 2020. године. Ова фаза рада уследиће након додатних усклађивања са сајтом Завода, до краја 2025. године.

Дигитални архив Завода за проучавање културног развитака, важан је потенцијал, како Библиотеке Завода, тако и саме установе. Он може послужити као пример другим специјалним библиотекама затвореног типа које желе да своју грађу учине доступнијом, најпре својим корисницима, али и читавој јавности.

## Литература

- Вранеш, Александра. „Дигитална хуманистика“. У *Дигиталне библиотеке и дигитални архиви*, уреднице Александра Вранеш и Љиљана Марковић, 15-23. Београд: Филолошки факултет, 2015.
- Ђорђевић, Јелена. „Библиотека Завода за проучавање културног развитака: документациони центар сарадње установа културе, образовања и науке“. У *Сарадња библиотека са другим субјектима културе, науке и образовања*, уредник Катарина Јаблановић, 85-98. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2022.
- „Закон о библиотечко-информационој делатности“. *Службени гласник РС* број 52 (2011). Преузето 18. 10. 2023. <https://nb.rs/wp-content/uploads/2024/06/Zakon-o-bibliotecko-informacionoj-delatnosti-21.pdf>.
- Министарство културе и информисања. *Смернице за дигитализацију културног наслеђа Републике Србије*. Преузето 18. 10. 2023. <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/205/smernice-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-u-republici-srbiji.pdf>.
- Трговац, Александра, Јелена Андоновски и Наташа Дакић. „Дигитална библиотека Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” — од скенираних страница до претраживе колекције“. *Библиотекар: часопис за теорију и праксу библиотекарства* Година 63, број 1 (2021): 27-48.



Marijana Uzunovski  
marijana@zaprokul.org.rs

Jelena Djordjević Milošević  
jelena.djordjevic@zaprokul.org.rs

Institute for Cultural Development Research, Belgrade

### ***DIGITAL ARCHIVE OF THE INSTITUTE FOR CULTURAL DEVELOPMENT RESEARCH***

**Abstract.** *The Digital Archive of the Institute for Cultural Development Research is a database containing digitized material of the Institute - research, publications, studies, bibliographies, scientific works, monographs, collections of works, working materials and other documentary material of the Institute for the period since 1965 until 2020. The Digital Archive is available at <https://izdavastvo.zaprokul.org.rs>. Its review gives a picture of the situation in different areas of culture and in different environments, earlier within the borders of the SFRY, as well as in European countries, and later within the Republic of Serbia. Also, the mission, vision and tasks of the Institute for Cultural Development Research, its study-research and documentation work, within the framework of cultural policy, cultural activities and cultural needs, with the aim of planning cultural development, as well as the ways of cooperation of cultural institutions, can be seen from this material. Employees from both departments of the Institute, the Documenting and Information Processing Department and the Research Department, worked on the digitization project. After digitization, we started the bibliographic processing of the scanned material, using the Data Systematization Form. The data entered in the database of the Institute's Digital Archive are determined according to the Dublin Core™ Metadata Element Set, Version 1.1: Reference Description.*

**Keywords:** *Institute for Cultural Development Research, special library, digital objects, documentation, book collection, culture, digitization.*

## ДИГИТАЛНИ ПРОЦЕСИ У БИБЛИОТЕЦИ ШАБАЧКОЈ

**Сажетак.** Током протекле две деценије у Библиотеци шабачкој дигитализован је значајан део одабраног материјала који испуњава критеријуме завичајности. Дигитализована грађа доступна је у Дигиталној библиотеци и организована је у 6 збирки са укупно 31 подзбирком. У раду је приказан процес дигитализације у Библиотеци шабачкој и описане су њене дигиталне збирке.

**Кључне речи:** Библиотека шабачка, смернице за дигитализацију, правилници за дигитализацију грађе, библиотеке, дигитализација, скенирање грађе, дигиталне збирке, дигитална библиотека.

### Увод

Информатичко друштво, у коме данас егзистирамо, тражи да се културно благо штити и чува новим савременим методама.<sup>1</sup> Наша цивилизација, пета по реду према речима Вилијама Мек Гаугеја (William McGaughey), траје неких тридесетак година и заснована је на принципима дигитализације и дигиталне обраде.<sup>2</sup>

Препознајући важност дигитализације и њен значај у наступајућем времену, библиотечке установе у своје редовне послове уврстиле су и ову

---

<sup>1</sup> Александра Мирић и Филип Мирић, „Дигитализација културног наслеђа у Европској унији“, *Evropsko zakonodavstvo*, Vol. 22, no. 81/82 (2023): 207, преузето 24. октобра 2023, <https://evropskozakonodavstvo.rs/wp-content/uploads/EZ/2023/81-82/EZ-2023-81-82-article-13.pdf>.

<sup>2</sup> William McGaughey, *Predicting the Future* (2005) citirano у Željen Trpovski, „Технички аспекти дигитализације медија“, *Култура*, бр. 135 (2012): 206, преузето 24. октобра 2023, <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0023-5164/2012/0023-51641235205T.pdf>.

врсту активности. Дигитална конверзија недигиталне изворне грађе представља физичку заштиту самог дигитализованог материјала, затим вид дуготрајног чувања и представљања културне баштине, као и могућност универзалне доступности и стварања нових квалитетних садржаја.

Сам процес дигитализације у нашим библиотекама кренуо је много пре доношења одговарајућих законских аката. На пример, Библиотека шабачка започиње са дигитализацијом 2004. године, док је први правни акт у области дигитализације у култури код нас, *Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора*, донешен 2017. године<sup>3</sup>.

Следећи актуелне токове и препознајући дигитализацију као један од стратешких циљева Владе Србије, 2017. године формиран је Сектор за дигитализацију културног наслеђа и савременог стваралаштва, и то у оквиру Министарства културе и информисања. Уследило је потом доношење одговарајуће законске регулативе која би дефинисала сва питања везана за дату проблематику. Доношењем поменутог *Правилника* 2017. године, окончана је процедура започета неколико година раније, а која је остала забележена као нацрт *Правилника о дигитализацији библиотечко-информационе грађе и извора* из 2012. године<sup>4</sup>. Након *Правилника* донете су и *Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији*<sup>5</sup>. Последњи усвојени акт јесте *Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа*<sup>6</sup>.

Уз подршку Министарства културе и информисања, портал *SEECult* и *Cent@r za medijsku kulturu i obrazovanje*, публиковали су 2018.

---

<sup>3</sup> „Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора“, *Службени гласник РС* бр. 102 (2017), преузето 24. 10. 2023,.

<sup>4</sup> Министарство културе, информисања и информационог друштва, „Правилник о дигитализацији библиотечко-информационе грађе и извора“, преузето 24. октобра 2023, [http://www.atlaskulturnebastine.rs/download/pravilnik\\_o\\_digitalizaciji\\_nactr.pdf](http://www.atlaskulturnebastine.rs/download/pravilnik_o_digitalizaciji_nactr.pdf).

<sup>5</sup> Министарство културе и информисања, „Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији“, преузето 24. 10. 2023, <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/205/smernice-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-u-republici-srbiji.pdf>.

<sup>6</sup> „Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа“, *Службени гласник РС* бр. 76 (2018), преузето 24. 10. 2023, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2018/76/2/reg>.

године *Водич кроз дигитализацију културе у Србији*<sup>7</sup>. Дигитализација културног наслеђа нашла је своје место и у *Стратегији развоја културе Републике Србије од 2020. до 2029. године*<sup>8</sup>.

Од посебног значаја за организацију послова дигитализације у библиотекама су *Смернице за пројекте дигитализације: за збирке и грађу у јавној својини нарочито ону коју чувају библиотеке и архиви*<sup>9</sup> издате од стране Светске федерације библиотечких удружења и установа (ИФЛА) 2002. године (код нас преведене 2020. године).

Доношењем наведених аката коначно је створен законски оквир за извођење важног подухвата дигитализације грађе у библиотекама.

У Библиотеци шабачкој, дигитализација је почела од грађе у Завичајном фонду, као највреднијим делом библиотеке, који је сматран приоритетним за овај процес. Количина грађе похрањене у Завичајној збирци није велика, ако узмемо у обзир значај Шапца у прошлости, као и на број штампарија и број новина које су овде излазиле. Велика разарања у оба светска рата девастирала су овдашњу културну баштину. Прва непријатељска дејства на почетку Великог рата однела су библиотеку и читав њен фонд. Пљачка током обе окупације, па и паљење онога што се није могло понети, утицали су на обим сачуваног материјала. Упркос свему томе, Завичајна збирка данас садржи књиге, новине, часописе и другу грађу од непроцењивог значаја, те је дигитализација овог фонда неопходна и значајна, како за заштиту, тако и промоцију културног наслеђа овог краја.

## Процес дигитализације

Почетни корак у процесу дигитализације у Библиотеци шабачкој био је одабир материјала који испуњава критеријуме завичајности и одре-

<sup>7</sup> *Vodič kroz digitalizaciju kulture u Srbiji* (Beograd: SEECult.org / CZMKO, 2018), preuzeto 24. 10. 2023, <http://www.seecult.org/sites/default/files/attachments/vodic-kroz-digitalizaciju-e-publikacija.pdf>.

<sup>8</sup> Министарство културе, „Стратегија развоја културе Републике Србије од 2020. до 2029. године“, преузето 24. 10. 2023, <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/3993/strategija-razvoja-kulture-od-2020--do-2029-godine.pdf>.

<sup>9</sup> *Смернице за пројекте дигитализације: за збирке и грађу у јавној својини нарочито ону коју чувају библиотеке и архиви* (Нови Сад: Архив Војводине, 2020), преузето 24. 10. 2023, <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/702/1/digitization-projects-guidelines-sr.pdf>.

ђивање приоритета у спровођењу дигитализације. У дигитални облик преведене су прво одабране монографске публикације завичајних стваралаца, као и књиге о Шапцу и шабачком крају. Потом је на ред дошла сва завичајна периодика (сачуване новине и часописи). Након тога, издвојен је одређен број старих књига, које су снимљене у изворном облику, пре проласка кроз процес конзервације и рестаурације. Уз наведено, садржај Дигиталне библиотеке употпуњен је и обогаћен и некњижном грађом.

Досадашњи посао обављен је скенерима А3 и А4 формата, као и фотоапаратима. Скенери су набављани по препоруци стручних лица из Народне библиотеке Србије. Средства за прибављање потребне технике (скенери, адекватни рачунари, фотоапарати, меморијски уређаји за похрану података) обезбеђена су конкурсима Министарства културе. Први скенер, којим је започет процес дигитализације 2004. године, био је EPSON GT 15000. Апарат је и даље функционалан, иако је спор и превазиђен. Уз њега, посао је обављан и CANON скенером А4 формата. Након њега, прешло се на EPSON DS 50000. Следећи корак била је куповина два фотоапарата марке CANON, као и конструкције на коју су монтирани, а чиме је омогућено скенирање великих формата и публикација које не могу бити обрађене на постојећем скенеру због могућности оштећења. Најновији апарат за скенирање је CZUR М3000, који је прошле године започео своју мисију.

Недуго по започињању саме дигитализације, грађа је путем Дигиталне библиотеке<sup>10</sup> постала видљива и доступна заинтересованим корисницима. Повећан број дигиталних докумената, као и потреба да се Дигитална библиотека унапреди новим алатима за претрагу, условили су израду новог сајта за дигитализовани садржај. Након окончања тог посла (радови су у току), биће настављен посао на дигитализацији. Део Завичајне збирке чини и периодика штампана током Великог рата. Како би се постојећи примерци сачували, а конзервација је јако скуп процес, препоручено је да се сав материјал пребацу у дигиталну форму.

Свој рад на дигитализацији грађе и њеном представљању, Библиотека шабачка унапређује и кроз искуства и препоруке других библиотека, пре свега Народне библиотеке Србије, као и кроз праћење стручних семи-

---

<sup>10</sup> <http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/digitalna.php>

нара. Такође, Библиотека учествује и у организовању оваквих семинара. Стручни акредитовани семинар Библиотеке шабачке из 2017. године (*Библиотека шабачка—примери добре праксе у очувању културне баштине*), садржао је сегмент који је био посвећен дигитализацији. Тема семинара била је конзервација, рестаурација и дигитализација старих и ретких књига у шабачком крају. Кроз ту форму јавно су представљене конкретне активности библиотекара који су се бавили овим сегментом заштите и очувања драгоценог материјала. На примерима из текуће праксе, приказан је начин рада примењиван у библиотеци у Шапцу.

Промене у кадру који се бави информационим технологијама, па и самом дигитализацијом, одразила се и на одређени застој у овој сфери деловања библиотеке у Шапцу. Новом кадру, који је дошао на место колега које су дигитализовале највећу количину докумената, требало је времена да се прилагоди специфичним захтевима и да почне иновирање постојеће базе и тренутно актуелног сајта.

### Дигиталне збирке у Библиотеци шабачкој

У овом тренутку, Дигитална библиотека садржи 568 докумената. Број скенираних страна је 111.972 и разврстане су у 6 збирки које садрже укупно 31 подзбирку.

Збирке које чине Дигиталну библиотеку су следеће: *Старе и ретке српске књиге*, *Завичајне књиге*, *Збирка новина*, *Збирка часописа*, *Збирка разгледница* и *Збирка плаката*.

У оквиру дигиталне збирке *Старе и ретке српске књиге*<sup>11</sup> налазе се следеће подзбирке: *Издања до краја XVIII века* (14 дигиталних докумената са укупно 5.701 страна), *Издања до 1830. године* (30 дигиталних докумената са укупно 8.331 страна) и *Издања од 1831. године* (79 дигиталних докумената са укупно 21.290 страна). Сама збирка *Старе и ретке књиге* обухвата више наслова и примерака, али нису сви дигитализовани и јавно доступни.

У збирку *Завичајне књиге*<sup>12</sup> спадају подзбирке: *Шабац и шабачки крај* (57 дигиталних докумената са укупно 13.339 страна), *Просвета и*

<sup>11</sup> Библиотека шабачка, „Старе и ретке српске књиге“, преузето 24.10. 2023, <http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/knjige.php>.

<sup>12</sup> Библиотека шабачка, „Завичајне књиге“, преузето 24. 10. 2023, <http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/zavicajne.php>.

култура (46 дигиталних докумената са укупно 5.307 страна), *Шапчани* (26 дигиталних докумената са укупно 6.419 страна) и *Спорт* (6 дигиталних докумената са укупно 827 страна). Материјал за ову збирку обухватио је важнију литературу везану за град Шабац и за читав овај крај.

Збирку новина<sup>13</sup> чине следећи наслови:

- *Шабачки гласник* (Прве шабачке новине које су почеле да излазе 1883. године и прве нестраначке новине у Србији ван Београда. Збирка садржи 23 дигитална докумената са укупно 3.828 страна);
- *Радикал* (Орган Радикалне странке Подринског округа. Збирка садржи 9 дигиталних докумената са укупно 1.221 страном);
- *Витез* (Лист за српско витештво и привреду. Орган Дриносавског кола јахача "Кнез Михаило". Збирка садржи пет дигиталних докумената са укупно 163 стране);
- *Подринска демократија* (Орган самосталне Демократске странке Области подринске. Збирка садржи четири дигитална документа са укупно 24 стране);
- *Подрински весник* (Орган за привредно-културни и просветни напредак Шапца и Подриња. Збирка садржи четири дигитална документа са укупно 524 стране);
- *Либерал* (Орган Народно-либералне странке Округа подринског. Лист за народне интересе. Збирка садржи три дигитална документа са укупно 322 страна);
- *Подрински одјек* (Лист за привредну, културну и политичку обнову Подриња. Збирка садржи три дигитална документа са укупно 116 страна);
- *Подринске новине* (Орган за привредни и културни напредак Подриња. Збирка садржи три дигитална документа са укупно 26 страна);
- *Подринске службене новине* (Службени орган обласног Одбора Подринске области. Збирка садржи два дигитална документа са укупно 121 страном);
- *Глас Подриња* (Недељни информативни лист који излази

---

<sup>13</sup> Библиотека шабачка, „Збирка новина“, преузето 24. 10. 2023, <http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/novine.php>.

четвртком. У збирци се налази два дигитална документа на 461 страни) и

- *Спорт у Подрињу* (Недељник који прати спортска дешавања у Подрињу. Збирка садржи 28 дигиталних докумената са укупно 10.524 страна).

Поред наведених новина, где сваки наслов чини једну подзбирку, у *Збирци новина* налазе се и различити појединачни бројеви обједињени у подзбирци *Једини сачувани бројеви разних часописа*, која садржи 16 дигиталних докумената са укупно 384 стране. Обухвата дигиталне копије новина и часописа који су излазили у Шапцу током XIX и XX века - *Босна, Поцерје, Глас Цера, Чивија, Љотићевштина* и др.

Број наслова похрањених у *Збирци новина* (иако су у питању само поједине новине и поједини бројеви истих) говори о развијеној новинској делатности на овом простору.

У колекцији *Збирка часописа*<sup>14</sup> налазе се:

- *Глас цркве* (Орган свештенства Епархије шабачке. Збирка садржи 23 дигитална документа са укупно 5.837 страна);
- *Годишњак историјског архива* (Годишњак Међуопштинског историјског архива у Шапцу. Излазио у периоду од 1964. до 1988. године. Збирка садржи 21 дигитални документ са укупно 7.347 страна);
- *Уствари* (Двомесечни часопис за књижевност и културу. Збирка садржи 12 дигиталних докумената са укупно 4.227 страна);
- *Подринска учитељска библиотека* (Орган учитеља/ца Подринске области. Збирка садржи пет дигиталних докумената са укупно 1.605 страна);
- *Подриње* (Часопис за књижевност, културу и друштвена питања. Збирка садржи пет дигиталних докумената са укупно 582 стране);
- *Наш гласник* (Стручни часопис за градске општинске полицијске органе. Збирка садржи четири дигитална докумената са укупно 1.113 страна);
- *Књижевни полет* (Месечни књижевни часопис. Збирка садржи три дигитална документа са укупно 753 стране);

---

<sup>14</sup> Библиотека шабачка, „Збирка часописа“, преузето 24. 10. 2023, <http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/casopisi.php>.



- *Провинција* (Часопис за књижевност, културу и друштвена питања. Збирка садржи 20 дигиталних докумената са укупно 5.903 стране);
- *Museum* (Годишњак Народног музеја у Шапцу. Збирка садржи 15 дигиталних докумената са укупно 4.811 страна).

Разгледнице су похрањене у колекцији *Збирка разгледница*<sup>15</sup> и сачињавају је подзбирке: *Шабац на старим разгледницама* (54 дигитална документа са укупно 54 стране) и *Шабац на новим разгледницама* (42 дигитална документа са укупно 42 стране).

Најмања колекција по обиму јесте *Збирка плаката*<sup>16</sup> (један дигитални документ са укупно 69 страна).

### Закључак

Значај дигиталне збирке Библиотеке шабачке огледа се у заштити, чувању, доступности и јавној промоцији дигитализованог фонда. Отворени приступ овој грађи омогућава видљивост драгоценог материјала који је био тешко доступан пре почетка дигитализације. У Библиотеци шабачкој, као и у већини других јавних библиотека, фонд из Завичајног одељења први улази у процес дигитализације. Поједине књиге из Завичајног одељења сачуване су у свега једном примерку. Новине штампане у Шапцу током XIX и XX века, у великој мери непотпуне, једино су сачуване у библиотеци у Шапцу. Све ово указује на изузетно значајну улогу дигитализације завичајног фонда у заштити и промоцији културне баштине овога краја.

Дигитализована грађа доступна је у Дигиталној библиотеци, где је организована у 6 збирки са укупно 31 подзбирком. Дигитална библиотека тренутно садржи скоро 112.000 скенираних страна у збиркама: *Старе и ретке српске књиге*, *Завичајне књиге*, *Збирка новина*, *Збирка часописа*, *Збирка разгледница* и *Збирка плаката*.

---

<sup>15</sup> Библиотека шабачка, „Збирка разгледница“, преузето 24. 10. 2023, <http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/razglednice.php>.

<sup>16</sup> Библиотека шабачка, „Збирка плаката“, преузето 24. 10. 2023, <http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/plakati.php>.

Попут највећег броја наших библиотека, Библиотека шабачка има недовољан број стручњака у области дигитализације. Како важи неписано правило да сви раде све, ИТ стручњаци првенствено се баве одржавањем и функционисањем мреже, старају се о свим техничким уређајима, брину се о сајту, старају се о визуелном представљању установе и њених програма. Време које преостаје није довољно да се у већој мери посвете скенирању и обради грађе предвиђене за дигитализовање.

Један од најважнијих задатака у наредном периоду, поред уређења новог сајта Дигиталне библиотеке, био би дигитални третман новина публикованих током Великог рата.

Крајњи циљ свих ових активности јесте заштита и чување постојеће грађе. Упакована у ново рухо, спремна је да буде предата у наслеђе новим, будућим чуварима културног идентитета и националног блага.

## Литература

- Библиотека шабачка. „Старе и ретке српске књиге“. Преузето 24. 10. 2023.  
<http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/knjige.php>.
- Библиотека шабачка. „Завичајне књиге“. Преузето 24. 10. 2023.  
<http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/zavicajne.php>.
- Библиотека шабачка. „Збирка новина“. Преузето 24. 10. 2023.  
<http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/novine.php>.
- Библиотека шабачка. „Збирка часописа“. Преузето 24. 10. 2023.  
<http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/casopisi.php>.
- Библиотека шабачка. „Збирка разгледница“. Преузето 24. 10. 2023.  
<http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/razglednice.php>.
- Библиотека шабачка. „Збирка плаката“. Преузето 24. 10. 2023.  
<http://sabac.digitalna.biblioteka.rs/www/plakati.php>.
- Министарство културе. „Стратегија развоја културе Републике Србије од 2020. до 2029. године“. Преузето 24. 10. 2023.  
<https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/3993/strategija-razvoja-kulture-od-2020--do-2029-godine.pdf>.

- Министарство културе и информисања. „Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији“. Преузето 24. 10. 2023.  
<https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/205/smernice-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-u-republici-srbiji.pdf>.
- Министарство културе, информисања и информационог друштва. „Правилник о дигитализацији библиотечко-информационе грађе и извора“. Преузето 24. 10. 2023.  
[http://www.atlaskulturnebastine.rs/download/pravilnik\\_o\\_digitalizaciji\\_nacr.pdf](http://www.atlaskulturnebastine.rs/download/pravilnik_o_digitalizaciji_nacr.pdf).
- Мирић, Александра и Филип Мирић. „Дигитализација културног наслеђа у Европској унији“. *Evropsko zakonodavstvo*, Vol. 22, no. 81/82 (2023): 207-215. Преузето 24. октобра 2023.  
<https://evropskozakonodavstvo.rs/wp-content/uploads/EZ/2023/81-82/EZ-2023-81-82-article-13.pdf>.
- „Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора“. *Службени гласник РС* бр. 102 (2017). Преузето 24. 10. 2023.  
<https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2017/102/1>.
- „Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа“. *Службени гласник РС* бр. 76 (2018). Преузето 24. 10. 2023.  
<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2018/76/2/reg>.
- Смернице за пројекте дигитализације: за збирке и грађу у јавној својини нарочито ону коју чувају библиотеке и архиви*. Нови Сад: Архив Војводине, 2020. Преузето 24. 10. 2023.  
<https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/702/1/digitization-projects-guidelines-sr.pdf>.
- Trpovski, Željen. „Технички аспекти дигитализације медија“. *Култура*, бр. 135 (2012): 205-216. Преузето 24. 10. 2023.  
<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0023-5164/2012/0023-51641235205T.pdf>.
- Vodič kroz digitalizaciju kulture u Srbiji*. Beograd: SEEcult.org / CZMKO, 2018. Преузето 24. 10. 2024.  
<http://www.seecult.org/sites/default/files/attachments/vodic-kroz-digitalizaciju-e-publikacija.pdf>.

Nebojša V. Cvejić  
Library of Šabac  
nebojsacvejic@gmail.com

### ***DIGITAL PROCESSES IN LIBRARY OF ŠABAC***

***Abstract.*** *During the past two decades, a significant part of the selected material of Native Collection has been digitized in the Library of Šabac. Digitized material is available in the Digital Library and is organized into 6 collections with a 31 sub-collections. In this work is presented the process of digitization in the Library of Sabac and is described its digital collections.*

***Keywords:*** *Library of Šabac, digitalisation, scanning materials, digital collections, digital library.*



Снежана Б. Ненезић (1964-)  
Народна библиотека Крушевац  
nenezicbiblioteka@gmail.com

УДК: 026:908]:004.9(497.11)  
025.17:908(497.11)  
027.022:004.9(497.11)

## ДИГИТАЛНЕ КОЛЕКЦИЈЕ ЗАВИЧАЈНЕ ЗБИРКЕ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ КРУШЕВАЦ

***Сажетак.** Народна библиотека Крушевац предузима активности на дигитализацији Завичајне збирке 2003. године. Од 2005. године прве дигиталне колекције доступне су на веб страници Библиотеке – збирка разгледница Крушевца, анзист карти и фотографија. Дигитализоване документе пратио је библиографски опис са метаподацима по којима су могли бити претраживани. Током времена дигитална колекција се обогаћивала. Уследиле су збирке: Јелена Ј. Димитријевић (1862-1945), Часопис „Синтеза“ стара и нова серија, Архивска грађа са тематиком из Другог светског рата – Кузман Николић (1926-2009), Стара и ретка књига, публикације штампане између два светска рата у Крушевцу, књижевни часопис „Багдала“ (први бројеви када је уредник био Бранислав Л. Лазаревић (1910-1989) ондашњи директор Народне библиотеке Крушевац) и пројекат дигитализација недељне ревије „Победа“ која је излазила у континуитету од 1944. до 2012. године (поново излази од 2020. године).*

*Дигитализација завичајне збирке дала је нов квалитет раду Библиотеке, побољшала доступност грађе, довела нове виртуелне кориснике и промовисала локалну културну баштину. Систем инжењер Миљко Вељковић (1969-2020), пратио је актуелна решења и примењивао их у раду дигиталне библиотеке, тако да буде видљива, претражива и лакше доступна корисницима. Више хиљада страница завичајне грађе данас је доступно корисницима уз поштовање ауторских права, док више хиљада дигитализованих страница старих новина чека нове читаоце.*

*Послове на дигитализацији завичајне грађе у претходном периоду подржало је Министарство културе РС суфинансирањем неколико пројеката за набавку опреме.*

*Од свог настанка до данас, у функцији је било неколико решења, тј. верзија дигиталне колекције доступне преко веб странице Библиотеке. У циљу неометаног функционисања, тј. прегледања дигиталних објеката од стране корисника неопходно је стално пратити нова програмска решења. За кориснике атрактивно прелиставања страница дигиталних објеката данас захтева додатне промене. Из тих разлога за дигиталну колекцију припрема се миграција података и ново решење - ResCarta.*

**Кључне речи:** дигитализација, дигиталне колекције, културна баштина, Народна библиотека Крушевац, завичајне збирке.

## Увод

Библиотеке, архиви, музеји, баштинске институције културе (тзв. „чувари памћења“) облик су институционализованог сакупљања, заштите, чувања и презентација различитих форми, тј. облика материјалне и нематеријалне културне баштине под контролом државе. Културна баштина подразумева добра која су наслеђена од претходних генерација или настају у садашњости, а имају специфичну вредност за људе и треба да буду сачувана за будуће генерације.

Дигитализација библиотечких колекција као један од видова заштите истих учинила је видљивим завичајне фондове за ширу популацију корисника и учинила их доступним у сваком тренутку. Укинута су географске баријере које су постојале између корисника и локације библиотечко-информационе грађе, као и временска ограничења, односно доступност само у радно време институције која је поседује. Стара и ретка књига, периодика и бројна документа из посебних библиотечких колекција и целина постали су јавно доступни за прегледање и коришћење.

Више од две деценије, библиотеке у Србији су у процесу систематског дигитализовања својих колекција. Користећи заједничка искуства, библиотеке су унапредиле своје пословање, посебно технички аспект. Библиотеке различитих типова и величина, појединачно су започеле спорадичне експерименте, које су током претходне две деценије превеле у процедуре и праксе и развиле у стратегију развоја дигиталних колекција.

Дигитализација библиотечких колекција довела је до трансформације библиотечких услуга. Иако у првој деценији XXI века нису постојала формална упутства (правилник, смернице) за дигитализацију која садрже јасно и прецизно постављене критеријуме, поједине библиотеке су креирале сопствене стратегије дигитализације. Стратегија дигитализације није се изводила стихијски на основу индивидуалних процена, већ је приоритет дат грађи из завичајних збирки, која је особена и јединствена и карактеристична за библиотеку одређене локалне заједнице.

### Развој Дигиталне Народне библиотеке Крушевац

Народна библиотека Крушевац је прва јавна библиотека у Србији која је започела процес дигитализације грађе сопственим ресурсима 2003. године<sup>1</sup>. Приоритет у избору грађе дат је ситном библиотечком материјалу – разгледницама, фотографијама, тачније, оној врсти грађе за коју се формира један дигитални документ за једну јединицу библиотечке грађе. На овај избор грађе за дигитализацију делимично је утицала и скромна техничка опрема – један обичан уредски скенер HP Hewlett-Packard. Историјски архив Крушевац уступио је за дигиталну колекцију Библиотеке своју колекцију анзист карти са почетка XX века и из међуратног периода. Прве дигиталне збирке разгледница разврстане по мотивима биле су доступне у сваком тренутку од 2005. године на веб страници Библиотеке<sup>2</sup>. Разгледнице је пратио библиографски опис са мета подацима и имале су опцију пошаљи пријатељу.

Дигитална збирка разгледница и анзист карти је 2006. године допуњена збирком фотографија из фонда Завичајног одељења: *Авио снимак Крушевца, Бунари Радоша Модричанина, Домови културе у околини града*.

Од почетка послова на дигитализацији су ангажована два запослена: Миљко Вељковић, систем инжењер и мр Снежана Ненезић, библиотекар саветник Завичајног одељења. Библиотекар Завичајног одељења врши: селекцију грађе, организује скенирање исте интерно и екстерно,

<sup>1</sup> Bogdan Trifunović, „Zavičajne digitalne biblioteke“, *Kultura*, 129 (2010): 170-171, pristupljeno 4. 9. 2024, [https://www.casopiskultura.rs/wp-content/uploads/2021/publikacije/129\\_12.pdf](https://www.casopiskultura.rs/wp-content/uploads/2021/publikacije/129_12.pdf).

<sup>2</sup> [www.nbks.org.rs](http://www.nbks.org.rs)



ради обраду приказа у програму Adobe Photoshop – ротирање, исецање, брисање, организује приказе у фолдере, врши преименовање дигиталних објеката адекватних броју станице приказаног документа и даје опис публикације. Систем инжењер оптимализује приказе за постављање на интернет и ради оптичко препознавање текста (OCR Optical Character Recognition).

Почетком 2013. године систем инжењер Миљко Вељковић променио је дизајн веб сајта Библиотеке – тако да Дигитална библиотека једно време није била доступна. Овом приликом дошло је до организационе промене дигиталне библиотеке – до њене треће верзије. Претходна, друга верзија, омогућавала је галеријски преглед и листање страница књиге. Трећа верзија је за комплетне текстове који су раније дигитализовани укључила оптичко препознавање текста. Временски је за обраду једне књиге, зависно од броја страница књиге, било потребно два до три сата да се јединица обради и постави на сајт библиотеке. Дигитални приказ насловне странице књиге прати и кратак текст – опис књиге који треба да заинтересује кориснике за дигитализоване наслове и да их поново доведе на странице Библиотеке<sup>3</sup>.

У периоду од 2005. године до данас *Годишњим планом рада* институције предвиђен је избор грађе за дигитализацију и набавка техничке опреме. У периоду од 2010. године план развоја дигиталних колекција на нивоу институције фокусирао се на локалну периодику. У недостатку *Регистра дигитализоване грађе*, дигитализација богате колекције серијских публикација публикованих на територији Града била је сигурна одлука да се избегне дуплирање процеса дигитализације са неком другом јавном библиотеком.

Аплицирањем на конкурсе Министарства културе 2011. и 2012. године пројектима „Дигитализација грађе Завичајног одељења – промена формата грађе микрофиш у електронски облик“ и „Нови читаоци старих новина“, делимично су обезбеђена финансијска средства за процес дигитализације.

---

<sup>3</sup> Снежана Ненезић и Миљко Вељковић, „Дигитализација Завичајне збирке у Народној библиотеци Крушевац (2005-2014)“, У *Дигиталне колекције у библиотекама Србије : Дани матичних библиотека Србије 2014. Библионет, Нови Сад, 5-7. јуни 2014*, уредник Светлана Јанчић (Нови Сад: Заједница матичних библиотека Србије: Градска библиотека, 2014), 107.

У оквиру пројекта „Дигитализација грађе Завичајног одељења – промена формата грађе микрофиш у електронски облик“ ангажовањем фирме DOCUS Чачак специјализоване за ову врсту услуге промењен је формат грађе микрофилмоване током 80-тих година XX века у Националној и свеучилишној књижници у Загребу. На овај начин учињена је читљивом и доступном периодика штампана у Крушевцу у периоду између два светска рата („Југославија“, „Крушевачки гласник“, „Трезвена деца“, „Народ“, „Епоха“) која није доступна у српским библиотекама, као и поједине наслове монографских публикација које недостају у фонду у штампаном облику.

Пројекат „Нови читаоци старих новина“ односио се на екстерно скенирање локалне периодике - формат А1 и А0 у Народној библиотеци Србије. Крушевачке недељне новине „Победа“, покренуте су октобра 1944. године, а од децембра 1990. до новембра 2012. године излазе као ревија. У овом периоду објављено је 3.110 бројева и исти су незаобилазна грађа за све истраживаче културне прошлости града. На нивоу града постоји само један примерак у фонду Завичајног одељења, који је подложен оштећењу због учесталости коришћења. Од наменски добијених средстава уз помоћ стручне службе Народне библиотеке Србије скенирано је десет првих годишта. Наредна годишта нису скенирана због недостатка финансијских средстава.

### Промоција Дигиталне библиотеке

Развој Дигиталне Народне библиотеке Крушевац може се пратити кроз презентацију њених колекција. Богатство Завичајног одељења омогућило је да се током година плански дигитализују завичајне збирке и да представљају локалну културну баштину на бројним конференцијама, попут оних у организацији NCD-a (Nacionalni centar za digitalizaciju), Математичког института САНУ и Математичког факултета Универзитета у Београду или Филолошког факултета у Београду, као и у прилозима у појединим стручним часописима (*Савремена библиотека*<sup>4</sup> и *Гласник Народне библиотеке Србије*<sup>5</sup>). Излагање под називом *Искусства Народне*

<sup>4</sup> ISSN 0353-0655, год. 18, број 23, 2006, стр. 37-40.

<sup>5</sup> ISSN 1450-8915, год. 12, број 1, 2010/2011, стр 99-108.

библиотеке Крушевац на конференцији *Дигитализација у документовању културног и природног, материјалног и нематеријалног наслеђа*<sup>6</sup> било је једно од првих представљања дигитализације у Библиотеци на овакав начин. Посебно су значајне међународне конференције SEEDI (South-Eastern European Digitization Initiative - Иницијатива за дигитализацију у југоисточној Европи), у оквиру којих су представљене дигиталне колекције Библиотеке кроз следећа излагања:

- *Дигиталне завичајне збирке* (представљена је збирка разгледница и анзист карти)<sup>7</sup>;
- *Грађа из заоставштине Кузмана Николића (1926-2009) Рукописи куцани писаћом машином*<sup>8</sup>;
- *Дигитализација књижевног опуса Јелене Ј. Димитријевић (1862-1945)*<sup>9</sup>;
- *Дигитализација часописа „Синтеза“, стара и нова серија*<sup>10</sup>;
- *Дигитализација крушевачке периодике између два светска рата* (промена формата из микрофиша у дигитални формат)<sup>11</sup> и
- *Корисници дигиталних библиотека – студија случаја*<sup>12</sup>.

Филолошки факултет Универзитета у Београду (уз посебан ангажман Катедре за библиотекарство и информатику), организовао је у периоду од 2007. до 2017. године међународне годишње конференције из дигиталне хуманистике. Реферати излагани на конференцијама имали су за теме дигиталне библиотеке, метаподатке, спроведене пројекте дигитализације, као и поједина софтверска решења. Библиотекар Завичајног одељења учествовао је на овим конференцијама, презентовао нове дигитализоване

---

<sup>6</sup> Француски културни центар у Београду, новембар 2005. у организацији British Council;

<sup>7</sup> Излагање на трећој SEEDI конференцији одржаној у Цетињу, 13-15. септембра 2007. Резиме је доступан на <http://seedi.ncd.org.rs/events/seediConference3.html>.

<sup>8</sup> Излагање на четвртој SEEDI Конференцији одржаној у Београду, 12-16. јуна 2008. Резиме је доступан на <http://seedi.ncd.org.rs/events/seediConference4.html>.

<sup>9</sup> Излагање на петој SEEDI конференцији одржаној у Сарајеву 19-20. маја 2010. Резиме је доступан на [http://seedi.ncd.org.rs/events/SEEDI2010\\_BookOfAbstracts.pdf](http://seedi.ncd.org.rs/events/SEEDI2010_BookOfAbstracts.pdf).

<sup>10</sup> Излагање на шестој SEEDI конференцији одржаној у Загребу, 17-18. маја 2011. Резиме је доступан на [http://seedi.ncd.org.rs/events/seedi6\\_abstracts.pdf](http://seedi.ncd.org.rs/events/seedi6_abstracts.pdf) (str. 38).

<sup>11</sup> Излагање на седмој SEEDI конференцији у Љубљани, 17-18. маја 2012.

<sup>12</sup> Излагање на осмој SEEDI конференцији у Загребу, 15-16. мај 2013.

колекције, локалну културну баштину и делио искуства из праксе са учесницима конференције. Презентовани радови и саопштења објављени су у зборницима радова са конференција од 2010. до 2017. године.

Промоција дигиталних колекција кроз приказ њихових карактеристика и број дигитализованих докумената била је константна и у функцији промоције културне баштине. Међутим, о подацима о статистици прегледа колекција није много писано. Према подацима из 2014. године видимо да су тада, до пре 10 година, колекције интензивно посећиване. На пример, Збирка разгледница и анзист карти која садржи 779 дигиталних докумената, за неколико првих година прегледана преко 150.000 пута, што указује на богатство понуђених садржаја виртуелним корисницима<sup>13</sup>. Овакав вид промоције колекција кроз учешћа на конференцијама је уједно и презентација локалне културне баштине града Крушевца.

### Формирање Центра за дигитализацију

Народна библиотека Крушевац аплицирала је 2016. године на конкурс из библиотечко-информационе делатности код Министарства културе и информисања пројектом „Центар за дигитализацију Народне библиотеке Крушевац – оснаживање капацитета установе“. Путем јавне набавке извршена је набавка опреме – најсавременији скенер немачког произвођача Zeutschel - Crome (Слика 1) за велике формате А2 до А0 –



Слика 1. Скенер Zeutschel - Crome

<sup>13</sup> Снежана Ненезић и Миљко Вељковић, „Дигитализација Завичајне збирке у Народној библиотеци Крушевац (2005-2014)“, 103.

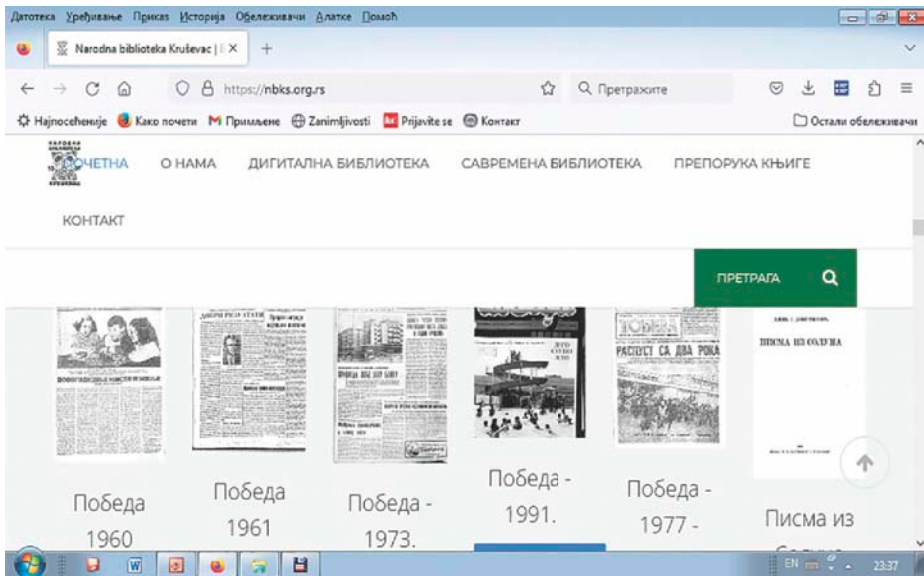
1.795.200,00 динара. Средства опредељена по пројекту износила су 1.500.000,00 динара, а остатак су била средства донација „Trayal korporације“ 295.200,00 динара.

Уређај је омогућио скенирања завичајне периоде, формат А2 и А0. Опремљен је и софтвером за OCR. Код уређаја у менију *Језици* не постоји српски, тако да се од понуђених језика бира босански, који има подршку за српски. Уз скенер је и монитор. Током скенирања могуће је извршити уређење страница и корекције, изравнати страницу, исећи страну или избрисати исту и поново скенирати.

У Народној библиотеци Крушевац уочена је потреба за информатичким стручњаком и од 2003. године у *Правилнику о организацији и систематизацији радних места НБКШ*, предвиђен је опис послова и један запослени.

*Правилник о организацији и систематизацији радних места Народне библиотеке Крушевац* из 2017. године, уређује да се послови дигитализације обављају у посебном одељењу – Центар за дигитализацију, у коме је систематизовано радно место систем инжењер које подразумева четворогодишње студије, тј. студијски програм који садржи 240 поена из области рачунарства или информатике. На овај начин је процес дигитализације систематизован у оквиру Библиотеке и одвојен од послова систем инжењера. *Уредба о забрани запошљавања у јавном сектору* (2013) онемогућила је ангажовање и запошљавање нових лица у буџетске установе културе тако да је у реалним околностима иста особа остала ангажована и на пословима у Центру за дигитализацију и на пословима систем инжењера.

У периоду од 2017. године настављене су активности на скенирању недељне ревије „Победа“, која је током пандемије COVID19 (Слика 2.) постала доступна у Дигиталној библиотеци на веб презентацији. Колекција је забележила велику посећеност. Једно годиште ревије (оквирно 52 броја од 700 до 900 страница) постављено је као један дигитални документ који је могао да се прегледа у PDF формату.



Слика 2. Изглед Дигиталне библиотеке 2020. године

## Индустријско наслеђе Града - привредна штампа

Завичајно одељење у фонду периодике чува бројне наслове новина, издања бројних крушевачких привредних субјеката у другој половини ХХ века. Радничку штампу после Другог светског рата у Крушевцу треба посматрати у склопу историјског, политичког и друштвеног контекста у којем је она настала и развијала се.

До скоро је ова штампа била неправедно занемаривана, али како је временска дистанца од објављивања до данашњих дана код појединих наслова шест деценија или пола века, ова периодика је постала значајна за проучавање индустријског наслеђа, развој индустрије на територији Града. Бројни су фото прилози који документују техничку опремљеност фабрика.

Крушевац је у другој половини ХХ века био један од привредних центара ондашње Југославије. У граду су радиле фабрике: Индустрија „Милоје Закић“ (правни наследник барутане „Обилићево“ (1889), између два рата Војно-технички завод Обилићево), ИМК „14. октобар“, Хемијска индустрија „Жупа“, Мерима, „Рубин“, ДИП „Савремени дом“ и бројне друге. Фабрике су издавале листове који су првенствено били намењени

информисању радника, али су садржали и бројне информације важне за актуелну проблематику и свакодневни живот грађана.

Са страница ових гласила можемо сазнати о пословним успесима издавача, али и прославама, годишњицама, јубилејима, о томе како је Град растао, о спортским дешавањима, посетама значајних личности, образовању радника, стандарду и здравственој заштити радника, култури, акцији „Месец дана књиге“ у СФР Југославији, препоруком књига, сарадњи са културним институцијама Града, сарадњи са библиотеком и слично.

Током 2019. године дигитализовано је и 305 бројева „Обилићево: лист индустрије „Милоје Закић“ Крушевца“. Лист је штампан у периоду од 1965. до 1995. године. Након промена имена фирме, лист излази под именом „Трајал: месечни лист радника „Трајал корпорације“ (у периоду од 1995. године до 2003), тачније до броја 356 – укупно 4.000 дигитализованих страница.<sup>14</sup> Појединачни бројеви су скенирани у JPEG формату, резолуције 300 dpi, потом организовани у фолдере по годинама у хронолошком низу бројева пратећи пагинацију штампаног издања.

Лист „Наш колектив“ гласило фабрике „14. октобар“ из Крушевца, излазио је у периоду од 1962. до 1970. године. У овом периоду објављено је 186 бројева. Током једне године, лист је оптимално објављивао око 160 новинских страница текста и око 1.200 страна рукописа (у ово време нису сви аутори имали могућност да куцају прилоге већ су исте достављали у рукопису). Када се ово прерачуна, по речима чланова редакције, на нивоу године било је то заправо у опсегу књиге са 600 страница текста.

Дигитализација ове врсте локалне периодике има за циљ изградњу дигиталног репозиторијума локалне периодике и успостављање инфраструктуре за управљање локалном културном баштином, као и подстицање и оснаживање установе у подручју дигитализације грађе, чувања и развоја е-услуга.<sup>15</sup>

---

<sup>14</sup> Snežana Nenezić i Miljko Veljković „Digitalizacija industrijskog nasleđa Kruševca iz zavičajne zbirke Narodne biblioteke Kruševac“, U *Montenegro - Libraries, Archives and Museums LAM 2019: zbornik radova Druga međunarodna konferencija bibliotekara, arhivista i muzeologa: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje 16-17. maj 2019*, ur. Dragana Marković (Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, 2019), 44-45.

<sup>15</sup> Snežana Nenezić, „Digitalizacija kruševačke privredne periodike“, U *Libraries, Archives and Museums LAM 2023: zbornik radova IV međunarodna konferencija bibliotekara, arhivista i muzeo-*

## Будућност Дигиталне завичајне збирке

Како је интернет окружење технолошки напредовало, поједини дигитални објекти нису видљиви приликом прегледања. „Прегледач“ из 2022. године не подржава отварање и листање страница дигитализованих докумената, нити је постојала могућност да се чује звук шуштања папира. Показало се да решења која су естетски била успешна, нису практична и да након неког времена дигитализована документа, тј. објекте треба прилагодити актуелним прегледачима.

Неколико година уназад, један број јавних библиотека је за приказивање дигиталних збирке почео да користи софтверско решење отвореног приступа ResCartaToolkit, што је подржало Министарство културе. Андрија Сагић из библиотеке „Милутин Бојић“ један је од првих који је применио ово софтверско решење. Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ и Библиотека града Београда такође су прешле на ово софтверско решење које користи стандардне формате датотека и метаподатака за креирање дигиталних објеката.<sup>16</sup>

Један број библиотека је у протеклих неколико година аплицирао код Министарства културе пројектима из дигитализације који су били намењени куповини потребне опреме и определили се за коришћење софтверског пакета ResCarta Toolkit.

Народна библиотека Крушевац је током 2023. године конкурисала код Министарства културе за пројекте из области дигитализације и добила 600.000,00 динара за унапређење дигиталне библиотеке, набавку потребне опреме, уређаја за складиштење података, лиценцираног софтвера PhotoShop и примену софтверског решења ResCarta. У току су припреме планова миграције постојећих дигиталних збирки. Завршене су техничке припреме и постављање опреме. Предстоји нам поновно формирање колекција са подколлекцијама које треба да олакшају посетиоцима кориш-

---

*loga: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević” Cetinje, 25-26. maj 2023, ur. Dragica Lompar (Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević”, 2024), 63, pristupljeno 9. 8. 2024, <https://www.nb-cg.me/fajlovi/p1hqf2vhhq1d6fda612ob1kbt15874.pdf>*

<sup>16</sup> Александар Д. Вукајловић, Милан Д. Јовановић и Андрија Д. Сагић, „Скуп алата за креирање дигиталне библиотеке – ResCarta Toolkit“, *Библиотекар*, год. 63, бр. 1 (2021): 9, приступљено 9. 8. 2024, <https://bibliotekar.bds.rs/index.php/1/article/view/bibliotekar-2021-63-1-1/pdf>



ћење дигиталне библиотеке. Све дигитализоване завичајне збирке Народне библиотеке Крушевац тренутно нису доступне на веб страници библиотеке. Тренутно је доступан само део дигитализоване грађе.

Раније скенирани материјал чува се на екстерним дисковима у Центру за дигитализацију. Током претходних година, скенирано је неколико десетина хиљада страница које чекају своје „нове читаоце“.

Немогућност приступа дигитализованим збиркама актуелизовала је питање пред нама и поставља задатак да пронађемо трајна решења, решења која треба да омогуће приступ дигитализованим документима за дужи низ година.

Миграција података у ново софтверско решење ResCartaToolkit треба да дода нову димензију традиционалним библиотечким вештинама и штампаној библиотечко-информационој грађи.

Од 2021. године грађа скенирана у Центру за дигитализацију – локална периодика и стара и ретка књига нису додавани као нови садржаји дигиталне библиотеке. Већ неколико година постоје покушаји да се ангажује систем инжењер на пословима организације постављања дигитализованих објеката на мрежу. Тренутно је ангажована екстерна фирма за одржавање веб сајта, рачунарске мреже и постављање потребне опреме за ново софтверско решење. У наредном периоду очекује се да буде извршена миграција раније дигитализоване грађе, као и грађе која је скенирана од 2021. до данас.

Настојања Библиотеке у наредном периоду усмерена су ка проналажењу трајног софтверског решења за презентовање дигиталних колекција на мрежи.

### **Закључак**

Велики број дигитализованих докумената – страница локалне периодике треба да доведе нове кориснике у Библиотеку – и виртуелне и физичке. На тачкама приступа фонду постављени су инфо-интерактивни пултови преко којих корисници могу да претражују е-каталог и дигиталне колекције. Ово је врло атрактивно посебно за млађу популацију. Приликом ученичких посета посетиоци у физичком простору прегледају виртуелне колекције што даје нови квалитет традиционалним библиотечким услугама.

Дигиталне колекције библиотечке грађе отвориле су врата Завичајних фондова широком кругу корисника и отвориле нове могућности комуникације библиотечких фондова са корисницима услуга. Овим су отворене нове могућности и значај библиотека, јер су на овај начин библиотеке постале издавачи грађе која је кроз дужи временски период остала скривена у фондовима јавних библиотека Србије и углавном је била недоступна широком кругу корисника. Слободан приступ дигитализованим колекцијама је допринос библиотека отвореном приступу знању.

## Литература

- Вукајловић, Александар, Милан Д. Јовановић и Андрија Д. Сагић. „Скуп алата за креирање дигиталне библиотеке – ResCarta Toolkit“. *Библиотекар*, год. 63, бр. 1 (2021): 9-26. Приступљено 9. 8. 2024. <https://bibliotekar.bds.rs/index.php/1/article/view/bibliotekar-2021-63-1-1/pdf>
- Ненезић, Снежана и Миљко Вељковић. „Дигитализација Завичајне збирке у Народној библиотеци Крушевац (2005-2014)“. У *Дигиталне колекције у библиотекама Србије: Дани матичних библиотека Србије 2014. Библионет, Нови Сад, 5-7. јуни 2014*, уредник Светлана Јанчић, 101-117. Нови Сад: Заједница матичних библиотека Србије: Градска библиотека, 2014.
- Nenezić, Snežana i Miljko Veljković. „Digitalizacija industrijskog nasleđa Kruševca iz zavičajne zbirke Narodne biblioteke Kruševac“. У *Montenegro - Libraries, Archives and Museums LAM 2019: zbornik radova Druga međunarodna konferencija bibliotekara, arhivista i muzeologa, Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“*, Cetinje 16-17. maj 2019, ur. Dragana Marković, 41-45. Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, 2019.
- Nenezić, Snežana. „Digitalizacija kruševačke privredne periodike“. У *Libraries, Archives and Museums LAM 2023: zbornik radova IV međunarodna konferencija bibliotekara, arhivista i muzeologa, Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“* Cetinje, 25-26. maj 2023, ur. Dragica

Lompar, 63-68. Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević”, 2024. Pristupljeno 9. 8. 2024. <https://www.nb-cg.me/fajlovi/p1hqf2vhhq1d6fda612ob1kbt15874.pdf>

Trifunović, Bogdan. „Zavičajne digitalne biblioteke“. *Kultura*, 129 (2010): 155-181. Pristupljeno 4. 9. 2024. [https://www.casopiskultura.rs/wp-content/uploads/2021/publikacije/129\\_12.pdf](https://www.casopiskultura.rs/wp-content/uploads/2021/publikacije/129_12.pdf).

Snežana B. Nenezić  
 Public Library Kruševac  
 nenezicbiblioteka@gmail.com

## **DIGITAL COLLECTIONS OF THE LOCAL HISTORY COLLECTION OF THE PUBLIC LIBRARY KRUŠEVAC**

**Abstract.** *The Public Library Kruševac undertook digitization of the Local History Collections in 2003, and since 2005, the first digital collections have been available on the Library's website. The collection of Kruševac postcards, anzist cards and photographs. Digitized objects were accompanied by a bibliographic description, by which they could be searched. Over time, the digital collection was enriched, followed by the following collections: Jelena J. Dimitrijević (1865-1945), Časopis Sinteza old and new series, Archival material with themes from the Second World War -Kuzman Nikolić (1926-2009), Old and rare book, publications printed between the two World Wars in Kruševac, the literary magazine "Bagdala", the first issues when the editor was Branislav L. Lazarević (1910-1989) (the director of the PLK) and the digitization project of the weekly review "Pobeda", which was published continuously from 1944 to 2012.*

*The digitization of the Local history collection gave a new quality to the work of the Library, improved the availability of materials, brought new virtual users and promoted local cultural heritage. System engineer Miljko Veljković, who is no longer with us, followed current solutions and applied them to the more successful operation of the digital library, to make it visible, searchable and more easily accessible to our users. 18 years have passed since this first collection. Several thousand pages of different kind material are available to users with respect for copyright, while several thousand digitized pages of old newspapers are waiting for new readers.*

*In the previous period, the work on the digitization of local history collections was supported by the Ministry of Culture of the RS by co-financing several projects and the purchase of equipment. During this period, several solutions worked, i.e. version of the digital collection available through the Library's website. In order to function smoothly, i.e. viewing of digital objects by users, it is necessary to constantly monitor new software solutions. For user attractive browsing of the pages of digital objects*

*today requires additional changes. For these reasons, data migration and a newsolution - ResCarta - are being prepared for the digital collection.*

**Keywords:** *digitization, local history collections, digital collections, cultural heritage.*

Виолета Д. Милошевић (1965 - )  
Матична библиотека  
„Љубомир Ненадовић“ Ваљево  
mbva.violeta@gmail.com

УДК: 027.022:779.04(497.11)  
025.177:908(497.11)

## ДИГИТАЛНА КОЛЕКЦИЈА ФОТОГРАФИЈА „СЛИКЕ ГРАДА 365“

**Сажетак.** Завичајне колекције, као специфичност сваке јавне библиотеке, веома су интересантне за кориснике. Оне додатно подстичу интересовање корисника и обезбеђују већи обухват публике. Посебан аспект представља њихова презентација у дигиталном облику.

Јавне библиотеке фотографије сакупљају, обрађују, чувају, дигитализују и презентују на интернету, изложбама и у публикацијама. Нажалост, њихово постављање на интернет праћено је бројним ризицима, а један од највећих је ризик да библиотеке дођу под удар закона и да буду процесуиране због непоштовања ауторских и сродних права.

Ваљевска библиотека поседује фотографије добијене на поклон, са непоузданим подацима у погледу ауторства, власништва и догађаја на њима. Имајући у виду важећи Закон о ауторским и сродним правима, пласирање ових дигиталних колекција на интернет представљало би велики ризик. У раду је представљен настанак дигиталне колекције „Слике града 365“, пројекат који је омогућио да се унапреди постојећа дигитална колекција, а да се при том елиминишу сви ризици. Посебни резултати овог пројекта огледају се у томе што је обезбеђен континуитет за будуће увећање нове дигиталне колекције која поседује поуздане метаподатке потребне свим истраживачима и корисницима, затим, омогућен је квалитет дигиталних објеката усклађен са стандардима за дигитализацију грађе и коначно, регулисана су ауторска права у складу са важећим прописима.

**Кључне речи:** Дигитална колекција, фотографије, „Слике града 365“, ауторска права.

## Усвајање стратегије за унапређење дигитализације

У фокусу овог рада је настанак дигиталне колекције фотографија у Ваљевској библиотеци, са посебним освртом на проблеме који постоје у погледу презентације ове грађе. Одлука да се капацитети на пољу дигитализације унапређују бавећи се овим обликом некњижне грађе, нашла је упориште у чињеници да је фотографија данас (а можда је увек и била) веома актуелна и заступљена у свакодневном животу јер лако комуницира са посматрачем, брзо преноси информацију, веома је приступачна новим генерацијама које су наклоњене визуелним медијима. Осим тога, она је, као лако доступна, у великој употреби у штампаним публикацијама и медијима, а посебно на интернету.

У првој фази селектована је грађа за дигитализацију и установљено је да Библиотека поседује скромну колекцију фотографија, без поузданих извора о ауторима и осталим подацима. То је одредило правац даљег рада, односно, усмерење на потрагу за грађом код савремених аутора фотографија и њиховом делу које осликава време у коме тренутно живимо.

За формирање колекције био је потребан извор који ће обезбедити поузданост квалитета и квантитета, што је водило ка опсежном истраживању: а) објекта дигитализације - фотографије у изворном облику, б) аутора као произвођача ове грађе, в) дигиталне фотографије и г) Закона о ауторским и сродним правима<sup>1</sup> као правног оквира за коришћење дигиталних фотографија.

### Прва фаза – избор грађе

Развој јавне библиотеке подразумева праћење савремених токова, у којима дигитализација заузима посебно место. Приликом доношења стратегије за унапређење овог сегмента рада, потребно је одредити се за грађу коју желимо да представимо корисницима, а да се при том постигне максималан ефекат и да се да прави одговор заједници у којој пружамо услугу. Атрактивност и актуелност су параметри којима смо се руководили, тако да смо лако донета одлука да треба формирати дигиталну

---

<sup>1</sup> „Закон о ауторским и сродним правима“, *Службени гласник РС* бр.104 (2009), 99 (2011), 119 (2012), 29 (2016) – одлука УС и 66 (2019).

колекцију фотографија, и то баш фотографија о граду Ваљеву. Разлога за ову одлуку је било више, али је важно поменути и чињеницу да у граду постоји дуга традиција и богата историја бављења фотографијом. Фото-кино клуб постоји преко 50 година, а бројни су и мајстори фотографије у овој средини. Из наведеног се може закључити да корисници имају развијен и позитиван однос према овој врсти грађе, као и према ауторима.

У фокусу пројекта, од самог почетка, је савремени корисник – истраживач који под утицајем тренда трага и за визуелним доказима. Суштина и одлике фотографије као објекта за дигитализацију, одредили су стратегију и све фазе њене реализације. Због тога се рад на самом почетку и бави анализом ове врсте грађе како би указао на њене капацитете да пружи информацију, али и на проблеме који се могу појавити током рада са њом. Фотографија информише, представља, изненађује, означава, пробуђује жељу.<sup>2</sup> Она је тражена од стране корисника јер пружа информације о прошлости, а постоји подједнак интерес и за ону другу, слику садашњег времена, током суживота истраживача и аутора фотографија.

Док фотографије из прошлости потврђују, допуњују или релативизују установљене „истине“, закључке о догађајима и људима из прошлости, стављајући из изнова на проверу, анализу и дебату, ове друге, ововременске фотографије, дају визуелне информације које се лако препознају и доступне су за проверу и сваку врсту верификације. Њихова вредност је у томе што надокнађују мањкавости које производи временски јаз, који савременог човека ограничава, јер није могао бири присутан у одређеном тренутку, на неком месту да би лично установио чињенице и добио жељене информације.

Вредност ове две врсте фотографија је различита, а одређује је временска дистанца као фактор који сам по себи представља извор информација. Фотографисаној ствари се верује, јер она прибавља сведочанство.<sup>3</sup> Корисници показују једнако интересовање и за фотографије на интернету, у потрази за траговима прошлости који могу брзо и сликовито пренети дух и атмосферу прошлих времена, информацију о догађајима и људима за којима се трага и истражује. Истраживање прошлости и осветљавање истине, у извесној мери може бити засновано и на анализи фотографија,

<sup>2</sup> Rolan Bart, *Svetla komora: Beleška o fotografiji* (Beograd: Kulturni centar Beograd, 2011), 11.

<sup>3</sup> Susan Sontag, *Eseji o fotografiji* (Beograd: Radionica SIC, 1982), 17-18.



због чега је ова грађа веома пожељна. Историјске чињенице, сазнања о догађајима и људима, могу бити предмет анализе и провере, а фотографије као верно сведочансто су пожељне и драгоцене. Чињеница да фотографија бележи оно што се десило, доносећи информацију као слику, без утицаја аутора као онога ко тумачи и даје лични суд, сврстава фотографију у изворе информација које могу постати аргумент за деконструкцију постојећих тврдњи, јер пружа одређену извесност, било да потврђује или допуњује установљене чињенице, осветљава нове околности и поставља нове дилеме.

„Сакупљати фотографије значи сакупљати свет“<sup>4</sup>, а у данашње време тај „свет“ добија своју нову димензију, дигиталну фотографију, која брише многе границе, просторне и временске. За потребе научног или неког другог истраживања, чак и за приватне потребе, постојала је жеља да дигиталне колекције фотографија на сајту Дигиталне библиотеке Ваљево постану места за трагање и добијање поузданих информација и извора.

### **Метаподаци и плагијати као ризици**

Када се имају у виду карактеристике објекта дигитализације, јасно су видљиви и проблеми који су у вези са овим извором информација. Интегритет дигиталног садржаја је вишеструко упитан са аспекта метаподатака и плагирања дигиталних фотографија. У пракси је често присутна манипулацији на дигиталним фотографијама, од којих су неке веома професионално учињене и тешко се могу открити. Истовремено, данас су доступни и софтвери који омогућавају измену изворних података на фотографији, а да се то оком лаика не може уочити. Важно је помена да постоје и они други софтвери који ће омогућити детекцију плагијата и измене метаподатака. Такве су апликације Photoshop или Gimp, а поменимо и апликацију PhotoMe, која има двојаку улогу, јер она мења садржај и може и детектовати интервенције које су вршене.

Током рада на формирању дигиталне колекције постало је јасно да се и ове чињенице морају имати у виду. У циљу елиминације или ублажавања ових ризика, планирано је да конкурс за набавку дигиталних фото-

---

<sup>4</sup> Исто.

графија, мора садржати строге и детаљне параметре, који ће бити предуслов да би се фотографија могла наћи у нашој колекцији. Постојање могућности непосредне комуникација са ауторима је веома битна јер су они извор поузданих информација, гаранција и решење за квалитет будуће дигиталне колекције.

### **Закон о ауторским и сродним правима као извор права и ограничења**

Несумњиво је да свака даља употреба фотографија из фондова библиотеке у Ваљеву захтева познавање законских одредби у погледу права и ограничења, како аутора, тако и имаоца или корисника. Комплексност ауторских и сродних права, сама по себи, превазилази основне компетенције библиотечких стручњака, што значи да веома лако можемо бити предмет санкција због непоштовања одредби Закона о ауторским и сродним правима.<sup>5</sup>

Не постоји фотографија која нема аутора, односно, свака фотографија је дело аутора, физичког лица, те је самим тим овај аутор и носилац ауторских права<sup>6</sup>. Сваком аутору, између осталог, припадају и морална права, а то су право патернитета<sup>7</sup>, право на назначивање имена, право објављивања, право на заштиту интегритета дела и право на супротстављање недостојном искоришћавању дела.<sup>8</sup>

Поред ауторског и моралног права, мора се имати у виду и имовинско право, као право на умножавање, право на стављање у промет примерака дела, право на давање примерака дела у закуп (као ограничено право), право извођења, право представљања, право преношења извођења или представљања, а истичемо и важност права на јавно саопштавање дела са носача звука или слике.<sup>9</sup> Имовинска права аутора трају за живота аутора

---

<sup>5</sup> „Закон о ауторским и сродним правима“.

<sup>6</sup> Исто, члан 9, став 3.

<sup>7</sup> Латинска реч *paternitas*, право на заштиту и покровитељство у дословном смислу, а у конкретном случају односи се на право аутора да му се призна ауторство на његовом делу.

<sup>8</sup> Закон о ауторским и сродним правима“, члан 14-18.

<sup>9</sup> Исто, члан 20-33.

и 70 година након његове смрти. Даљим увидом у права и ограничења може се установити да се имовинска права аутора могу уступити, док морална права аутора трају и након престанка имовинских права аутора. Након истека имовинских права, о заштити моралних права аутора старају се удружења аутора и институције у области културе, науке и уметности, а поред њих, у циљу заштите права патернитета и интегритета дела аутора, свако лице.<sup>10</sup>

Када је грађа из библиотечких колекција у питању, морамо се осврнути и на право слеђења, као право кога се аутор не може одрећи, нити може њиме располагати. После смрти аутора, ово право прелази на његове наследнике.

Важно је имати у виду да законска одредба који наглашава да је дозвољено умножавати изложена дела и стављати у промет тако изложене примерке, а за потребе јавних изложби и јавних продаја, без дозволе аутора и без плаћања ауторске надокнаде, не искључује остала права која аутору припадају по важећем Закону о ауторским и сродним правима.<sup>11</sup>

Очигледно је да свако постављање дигитализованих фотографија на сајтове и претраживаче, без сагласности аутора, доводи до ризика од процесуирања. Доступност ове грађе на сајтовима јавних библиотека и претраживачима, повећава доступност информације о злоупотреби ауторских права. Професионална удружења и организације фотографа старају се о заштити и примени ауторских права, па је познато да УЛУПУДС<sup>12</sup> редовно усваја Ценовник<sup>13</sup> (тарифник) за коришћење фотографија на интернету, издаваштву, за рекламне и друге потребе. Овај документ се примењује и у судској пракси приликом одређивања надокнаде за повреду ауторског права при неовлашћеном коришћењу фотографија.<sup>14</sup>

---

<sup>10</sup> Исто, члан 102-107.

<sup>11</sup> Исто, члан 52.

<sup>12</sup> Удружење ликовних уметника примењених уметности и дизајнера Србије.

<sup>13</sup> Cenovnik ULUPUDS fotografija, preuzeto 27. 10. 2023, <http://www.ulupuds.org.rs/SamoZaClanove/Fotografska%20sekcija/foto%202023/Cenovnik%20foto%20sekcije%20ULUPUDS-a%202023%2029%20Jun%202023.pdf>.

<sup>14</sup> Адвокатска канцеларија Недељковић, „Нови УЛУДУПС ценовник фотографија 2017/2018“, преузето 27. 10. 2023, <https://advokatnedeljkovic.com/ulupuds-cenovnik-fotografija-2017-2018/>

Друга организација, ОФА<sup>15</sup>, регистрована је да би штитила права професионалних фотографа, али и аматера, аутора из свих области фотографије – историјске, дневно политичке, уметничке, модне, културне и друге.<sup>16</sup>

Зато што је „фотографија ауторско дело под истим условима који важе за остала ауторска дела“<sup>17</sup> лице које је аутор фотографије или његов наследник, имају право у сваком тренутку да траже заштиту ауторских имовинских и моралних права. Заштита подразумева право на надокнаду материјалне и нематеријалне штете, за које случајеве се примењује одредбе Закона о облигационим односима.<sup>18</sup>

### Фото-конкурс „Слике града 365“

Трагајући за решењем које бити оптимално, уз елиминацију свих претходно наведених ризика, Матична библиотека „Љубомир Ненадовић“ Ваљево је 2021. године расписала фото-конкурс „Слике града 365“. Циљ пројекта је избор и откуп имовинских права за 365 фотографија документарног карактера, које се односе на догађаје, ситуације и прилике које су обележиле једну календарску годину.

У позиву који је упућен фотографима, наведено је да ће ауторска и друга права која се односе на откупљене фотографије и конкурс бити регулисана посебним уговором између аутора и Матичне библиотеке „Љубомир Ненадовић“ Ваљево, у складу са важећим прописима. Конкурс се расписује сваке године, а право учешћа могу имати сви пунолетни грађани са боравиштем у Ваљеву. Фотографије се достављају у електронском облику на посебну мејл адресу, заједно са списком свих фотографија пријављених за откуп. Како би се заштитио идентитет учесника конкурса,

<sup>15</sup> Организација фотографских аутора.

<sup>16</sup> ОФА, преузето 27. 10. 2023, <https://ofa.rs/%D0%BE%D1%84%D0%B0/>.

<sup>17</sup> Драгица Попеску, „Фотографија као ауторско дело“, *Право и привреда*, вол. 54, бр. 7 – 9 (2016): 390, приступ 27. 10. 2023, <https://pravoiprivreda.rs/arhiva/pravo-i-privreda-2016-vol-54/>.

<sup>18</sup> „Закон о облигационим односима“, *Службени лист СФРЈ* бр. 29 од 26. маја 1978, 39 од 28. јула 1985, 45 од 28. јула 1989 – УСЈ, 57 од 29. септембра 1989, *Службени лист СРЈ* број 31 од 18. јуна 1993, *Службени гласник РС* број 18 од 3. марта 2020.

за слање се мора користити електронска адреса из које се не може препознати име и презиме аутора, односно, не прихватају се пријаве са мејлова који садрже лично име или презиме аутора фотографија.

Да би се обезбедили од евентуалног процесуирања, установљена је обавеза да сваки учесник, пре завршетка конкурса и званичне селекције фотографија, достави Библиотеци потписану „потврду о одрицању од одговорности“. Аутор фотографија овим изјављује да су достављене фотографије њихово оригинално дело и да нико други не полаже ауторска права на њих, односно, да је пријављени аутор једини носилац ауторских права.

Аутори изабраних и откупљених фотографија обавезују се да на захтев доставе фотографије у високој резолуцији. Он задржава ауторско право у сваком тренутку, што значи да ће његово име, као име аутора, бити наведено сваки пут када се фотографија објављује. Следећи ниво заштите је сагласност аутора да на Библиотеку пренесе имовинско право да бесплатно користи фотографије за унапред дефинисане намене, тако да откупљене фотографије постају имовина Библиотеке, која стиче право да их користи у електронском и физичком облику, да израђује копије за потребе промоције и рекламе пројекта, штампања дела у стручним публикацијама, израде физичких и виртуелних изложби и другим тачно наведеним ситуацијама.

Овако дефинисана правила конкурса обезбедила су Библиотеци вишеструку заштиту пред законом, како у погледу права аутора, тако и од било које друге стране која би се у будућности појавила као носилац ауторских права.

Када је у питању сама фотографија, она се Библиотеци доставља у JPG формату, до 5 MB (2000 пиксела краћа страна минимум), без фотоманипулација на фотографији, а дозвољене су корекције осветљења, контраста и сл.

Када је у питању дигитална обрада фотографија, не прихватају се фотографије на којима су рађене монтаже или су коришћени филтери на такав начин да фотографија изгледа нереално. Није дозвољено ни накнадно додавање, брисање људи, објеката и других елемената. Фотографије не смеју садржати потписе аутора, водени жиг, логотип или накнадно унет текст преко фотографије. Дозвољене корекције су контраст, осветљеност, интензитет боје, температура светлости, уз минимално „чишћење“ фотографије, попут уклањања прашине и мрља са сочива.

Да би се обезбедила валидност метаподатака који ће се уносити у једној од наредних фаза рада са дигиталном колекцијом, аутор има обавезу да сваку фотографију именује искључиво на следећи начин:

Година\_месец\_дан настанка\_назив фотографије\_шифра аутора  
(нпр: 2021\_12\_03\_Najniza temperatura\_\*\*\*\*\*)

Учесници конкурса су у обавези да доставе и списак фотографија, као засебан документ у WORD или PDF формату, који треба да садржи следеће информације за сваку од фотографија: датум када је фотографија настала (нпр. 2021, јануар, што прецизније ако је могуће), локацију на којој је фотографија настала, назив догађај на који се односи фотографија, учеснике, лица која су на фотографији, а пожељно је уколико постоји и опис окружења, атмосфера и сличне информације које пружају бољи увид у фотографију.

Пропозиције конкурса за откуп фотографија „Слике града 365“ у потпуности су инспирисане намером да се у поступку израде дигиталне колекције фотографија обезбеде све потребне информације, а да се презентацијом грађе на сајту Библиотеке обезбеди максимална заштита у складу са Законом о ауторским и сродним правима.

## **Закључак**

Дигитализацији као технологији заштите грађе од пропадања или презентације грађе, мора претходити истраживање и прибављање информација у вези са свим карактеристикама грађе и ауторства. Уколико не постоје поуздани подаци за сваку од фотографија, она се не може користити у дигиталним колекцијама на интернет страницама или претраживачима. Истраживање у циљу добијања тачних информација, али и накнадно добијање сагласности од аутора дела или његових наследника, обезбедиће правну сигурност библиотекама и другим установама које се баве заштитом ове грађе. Пројекат „Слике града 365“ који је представљен у овом раду јесте пример како се могу елиминсати ризици у вези аутентичности грађе, интегритета метаподатака и како се може обезбедити правна сигурност приликом презентације ове врсте дигиталних колекција. Одређене одредбе Закона о ауторским и сродним правима које су наведене у намери да се укаже на опасности непознавања ове области, наводи на

закључак да се у будућности мора више пажње посветити изучавање прописа, али и сложене правне праксе која је у вези са овом врстом грађе.

Ваљевска библиотека неколико година спроводи конкурс откупа фотографија, а током припреме за овај пројекат извршено је опсежно истраживање и остварени су бројни контакти са професионалним удружењима фотографа, адвокатским канцеларијама и судијама у институцијама које на највишем нивоу решавају предмете у вези са ауторским правима. Закључак је да су аутори и други носиоци ауторских права веома упућени у ову област и да су заинтересовани да заштите своја морална и имовинска права. Постојање ценовника и тарифа за плаћање надокнаде за коришћење, као и тарифа за изрицање казне због занемаривања ауторских права, најтранспарентнији осликавају стање у овој правној материји. Не постоје оправдани разлози за излагање ризику од процесуорања због непоштовања Закона о ауторским и сродним правима и другим подзаконским актима у овој области.

## Литература и извори

Адвокатска канцеларија Недељковић, „Нови УЛУДУПС ценовник фотографија 2017/2018“. Преузето 27. 10. 2023.

<https://advokatnedeljkoVIC.com/ulupuds-cenovnik-fotografija-2017-2018/>.

„Закон о ауторским и сродним правима“. *Службени гласник РС* бр. 104 (2009), 99 (2011), 119 (2012), 29 (2016) – одлука УС, 66 (2019).

„Закон о облигационим односима“. *Службени лист СФРЈ*, бр. 29 од 26. маја 1978, 39 од 28. јула 1985, 45 од 28. јула 1989 – УСЈ, 57 од 29. септембра 1989, *Службени лист СРЈ*, број 31 од 18. јуна 1993, *Службени гласник РС*, број 18 од 3. марта 2020.

ОФА. Преузето 27.10.2023. <https://ofa.rs/%D0%BE%D1%84%D0%B0/>.

Попеску, Драгица. „Фотографија као ауторско дело“. *Право и привреда*, вол 54, бр. 7-9 (2016): 390-403. Преузето 27. 10. 2023.

<https://pravoiprivreda.rs/arhiva/pravo-i-privreda-2016-vol-54/>.

Bart, Rolan. *Svetla komora: Beleška o fotografiji*. Beograd: Kulturni centar Beograd, 2011.

Sontag, Susan. *Eseji o fotografiji*. Beograd: Radionica SIC, 1982.

Cenovnik ULUPUDS fotografija. Preuzeto 27. 10. 2023,

<http://www.ulupuds.org.rs/SamoZaClanove/Fotografska%20sekcija/foto%202023/Cenovnik%20foto%20sekcije%20ULUPUDS-a%202023%2029%20Jun%202023.pdf>.



Violeta D. Milosević

The Main Library „Ljubomir Nenadović“ Valjevo

mbva.violeta@gmail.com

### **"CITY PICTURES 365" DIGITAL PHOTO COLLECTIONS**

**Summary.** *Native collections, as a specific feature of every public library, are very interesting for users. They additionally stimulate the interest of the users and allow for wider audience. A digital special aspect is a special aspect of their presentation. Public photo libraries collect, process, store, digitize and present photographs on the Internet, in exhibitions and in publications. Unfortunately, their placement on the Internet is accompanied by numerous risks, and one of the biggest is the risk that libraries will come under the influence of the law and be prosecuted for not respecting copyright and related rights.*

*The Valjevo library owns photographs received as a gift, with unreliable data regarding authorship, ownership and events on them. Given the current Copyright and Related Rights Act, placing these digital collections on the Internet would represent a major risk. The paper presents the creation of the "Images of the City 365" digital collection, a project that made it possible to improve the existing digital collection while eliminating all risks. The special results of this project are that continuity is ensured for the future expansion of the new digital collection, which has reliable metadata, needed by all researchers and users, then the quality of digital objects aligned with the standards for digitization of materials and finally, regulated copyright in accordance with current regulations.*

**Keywords:** *Digital collection, photographs, "Images of the City 365", copyright.*

Сузана Танасијевић (1964-)  
suzanatanasijevic@gmail.com

УДК: 027.022:004.9(497.11)  
930.85:004.9(497.11)  
025.85:004.9(497.11)

Нада Димитријевић (1970-)  
naurosevic@yahoo.com

Народна библиотека  
„Радислав Никчевић”  
Јагодина

## ДИГИТАЛНА ХУМАНИСТИКА - НОВА ПАРАДИГМА У ПРОМОЦИЈИ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА, ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ БИБЛИОТЕКЕ У ЈАГОДИНИ

*Сажетак.* Циљ рада је да се укаже на потенцијал дигиталне платформе и репозиторијума IFLA Конгреса као значајног дигиталног медија у промоцији културног наслеђа. IFLA Конгрес је најзначајнији светски стручни скуп, који се 2023. године одржао 88. пут по реду у Ротердаму у Холандији и окупио је више од 3.000 библиотекара и информационих стручњака из целог света.

Фокус у овом раду биће на анализи промоције и презентације рада у оквиру Постер секције на тему „Унапређење културног наслеђа - Народна библиотека у Јагодина као туристички потенцијал локалне заједнице” („Enhancing Cultural heritage - Public Library in Jagodina as tourism potential of the local community”) ауторки Сузане Танасијевић и Наде Димитријевић, библиотекарки Народне библиотеке „Радислав Никчевић” у Јагодина.

Рад је троструко структуриран. У првом делу ће бити представљен историјат развоја дигиталне агенде и дигиталних ресурса Народне библиотеке у Јагодина, као и унапређење и развој оригиналног софтверског решења за дигитализацију завичајне грађе и програма, под називом „Читанка” за преглед дигитализоване грађе и употреба open source алата.

Централни део рада бавиће се истраживачким пројектом „Оживљавање прошлости за будућност - скривено културно благо

*рукописне и старе штампане књиге на територији Поморавског округа”. Циљ пројекта је био да се пронађе, евидентира, валоризује, категоризише, сачува, промовише, презентује, региструје и на крају штампа и публикује каталог књижног блага, до сада непрезентованог и невидљивог јавности. Анализираће се крајњи резултати истраживања (спроведеног у оквиру 6 општина и три црквене епархије) кроз финални попис који броји укупно 635 старих књига, 23 рукописа, 612 старих штампаних књига и 20 серијских публикација. У раду ће бити објашњен интердисциплинарни методолошки приступ у истраживању на терену кроз сарадњу између Библиотеке у Јагодини и Црквене општине Јагодина која је резултирала заштитом рукописне и највредније старе књижне грађе у штампаном и дигиталном формату.*

*У завршници рада бавићемо се студијом пројекта и резултатима који су послужили за надоградњу и креирање културне руте која садржи 8 кључних тачака и обухвата две културне институције, две цркве и четири манастира. Културна рута је први пут промовисана у форми презентације постера на Постер секцији ИФЛА Конгреса 2023. пред многобројном публиком из различитих земаља са свих континената. Постер рад са апстрактом је похрањен у дигитални репозиторијум Постер секције и биће доступан и видљив у хибридном формату широј светској публици.*

**Кључне речи:** *дигитална хуманистика, промоција културног наслеђа, Народна библиотека „Радислав Никчевић” у Јагодини.*

## Увод

Народна библиотека „Радислав Никчевић” у Јагодини је друштвено одговорна и дигитално проактивна установа културе која остваривање своје културно - просветне мисије заснива, пре свега, на праћењу потреба становника своје локалне заједнице. Библиотека је веома предузимљива у сагледавању потреба становника локалне заједнице и изузетно је продуктивна у креирању програма и пројеката који за циљ имају побољшавање квалитета живота различитих категорија људи у свим сферама

живота. Библиотека прати савремене трендове у библиотекарству и редовно аплицира за средства за реализацију дигитално - инклузивних пројеката код државних органа и код НВО организација у земљи и иностранству.

Данас, Народна библиотека у Јагодини као матична установа за Поморавски округ, има препознатљив дигитални идентитет који је изградила током развоја процеса дигитализације и формирања дигиталне библиотеке као и кроз дигитално - инклузивне програме које перманентно успешно реализује. Схватајући значај презентације пословања у виртуелној стварности Библиотека је креирала и континуирано унапређивала свој веб идентитет у оквиру квалитетног библиотечког сајта и различитих веб платформи, што је резултирало бољим представљањем на домаћој и светској мрежи.

Тема овог рада је дигитална видљивост Народне библиотеке у Јагодини представљена кроз развој дигиталне агенде и резултате капиталног, дигитално-инклузивног пројекта који је реализован током 2020. године: *Оживљавање прошлости за будућност – скривено културно благо старе рукописне и штампане књиге на територији Поморавског округа*.<sup>1</sup> Резултати пројекта су искоришћени за промоцију културног наслеђа и креирање културне руте коју је Библиотека промовисала на IFLA светском конгресу у Ротердаму (Холандија) 2023. године. Представљањем на поменутом конгресу, Библиотека је као баштинска институција културе повећала домет своје видљивост и проширила опсег публике на интернационалном плану.

### **Развој дигиталне агенде библиотеке у Јагодини**

Дигитална технологија у модерној ери прожима све сфере друштва и све људске делатности. „Дигитална хуманистика обухвата музеје, библиотеке, архиве, отворене галерије, демократизацију знања и културе, укидање граница између природних и друштвених наука, интелектуалну

---

<sup>1</sup> Пројекат је подржало Министарство културе и информисања РС у оквиру области откривања, прикупљања, истраживања, документовања, проучавања, вредновања, заштите, очувања, представљања, интерпретације, коришћења и управљања старом и ретком библиотечком грађом у 2020. години

креативност, комбиновање медија, а понекад и дигиталну анархију и вредновање креативних копија једнако као и оригинала.<sup>42</sup> Дигитализација је свуда око нас, а свакодневни убрзани развој ИТ сектора намеће императив библиотекама и то брзо прилагођавање, трансформацију и развој иновативних библиотечких сервиса који настају као одговор у задовољавању нових потреба корисника. Муњевића дигитална револуција доводи до унапређења информационих и комуникационих технологија у свим елементима живота, спајања технологија и брисања граница између физичког, дигиталног и биолошког. Библиотеке су погодна места за илустрацију дигиталне хуманистике, јер због своје пословне структуре и начина деловања као и поливалентног образовног профила стручних радника имају флексибилност и могућност за брзо усвајање и примењивање иновација. Библиотеке су место окупљања великог броја људи, катализатори демократског развоја друштва, јер омогућавају слободни приступ информацијама и знању. Јавне библиотеке представљају добру платформу за укрштање хуманистичких наука са технолошким изазовима и дигиталним могућностима. Дигитална хуманистика је нова парадигма у представљању културне праксе библиотеке на заштити и промоцији културног наслеђа, а најпозитивнија ствар је то што је доступна сваком грађанину.

Народна библиотека у Јагодини је била међу првим библиотекама у Србији која је почела да развија процес дигитализације.

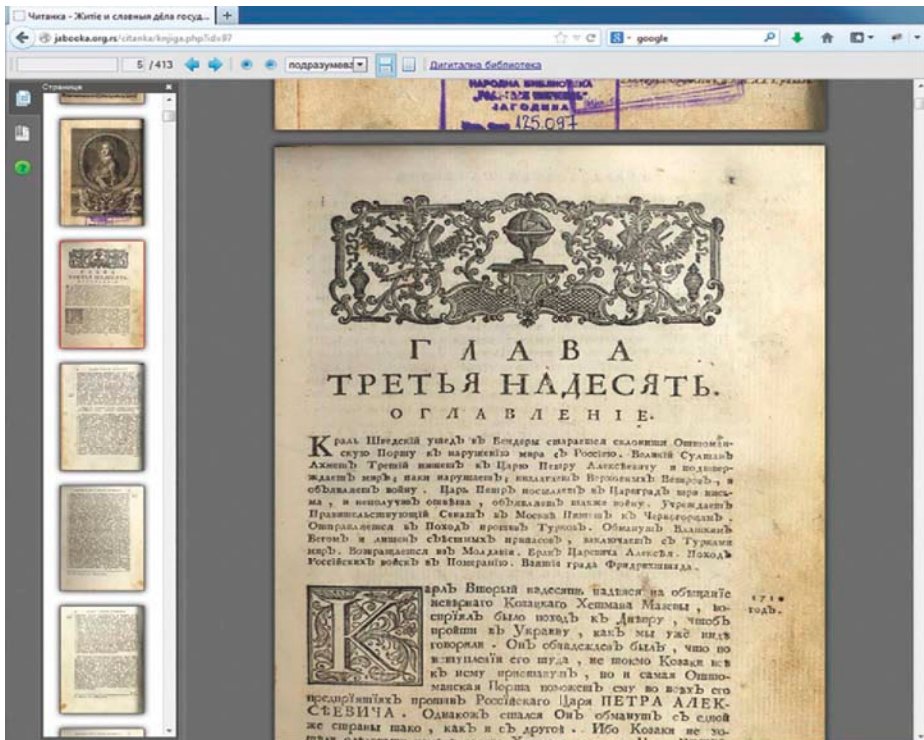
У периоду од 2008. до 2009. године Библиотека је у оквиру Завичајног одељења<sup>3</sup> реализовала пројекат развоја процеса дигитализације, реконструкције и адаптације Завичајног одељења. Креиран је софтвер за дигитализацију уз помоћ open source алата и развијен је оригинални програм под називом **Читанка** (слика 1), за преглед и обраду дигитализоване грађе. На крају пројекта, у сарадњи са Народном библиотеком Србије, представљена је прва дигитализована збирка Завичајног одељења Јагодинске библиотеке у оквиру Дигиталне Народне библиотеке Србије. Актуелна верзија Дигиталне библиотеке<sup>4</sup> објављена је 2011. године и

---

<sup>3</sup> Народна библиотека у Јагодини, „Завичајно одељење са фондом старе и ретке књиге”, приступљено 5. 10. 2023, <https://jabooka.org.rs/zavicajno-odeljenje-sa-fondom-stare-i-retke-knjige/>.

<sup>4</sup> Народна библиотека у Јагодини, „Дигитална народна библиотека у Јагодини”, приступљено 9. 10. 2023, <http://www.jabooka.org.rs/katalog/>.

садржи следеће колекције: Књиге (завичајне књиге, завичајне књиге аутори, издања до 1945.); Старе и ретке књиге; Новине; Часописе; Фото-документа; Плакате и документациони материјал; Картографску грађу; Издања НБЈА; Изложбе.



Слика 1.

Књига „Житіе и славныя дѣла государя императора Петра Великаго самодержца всероссійскаго / Орфелин, Захарија”, 1726-1785, отворена програмом „Читанка”

Током 2009. и 2010. године Библиотека је реализовала пројекат адаптације подрумског простора и добила просторно проширење за 100м<sup>2</sup> где је отворен интернет центар са слободним приступом за кориснике, који Библиотека до тада није имала.

Скоро читаву деценију, од 2010. до 2019. године Библиотека је реализовала пројекат *АгроЛиб - Ја*, пројекат за економску подршку и дигиталну инклузију пољопривредних произвођача. Судећи по постигнутим резултатима и освојеним пројектним грантовима на националном и

интернационалном плану, можемо с правом рећи да је то најуспешнији реализовани развојни пројекат јагодинске библиотеке до сада. *АгроЛиб - Ја* пројекат је започет уз подршку НВО EIFL (Електронске информације за библиотеке) у оквиру РЛИР (Програм за иновације у јавним библиотекама). Пројекат је имао за циљ побољшање живота пољопривредника и људи на селу кроз стварање ревитализоване мреже сеоских библиотека које пружају ICT услуге пољопривредницима. Пројекат је освојио четири гранта на конкурсима код Министарства културе РС, 2011, 2012, 2013. и 2014. године.<sup>5</sup> Изузетност *АгроЛиб* сервиса и посебан допринос заједници препознати су и на међународном плану и пројекат је освојио следеће награде:

- Beyond Access 2012. у категорији Economical development for continuation of the project.
- WSIS 2013. Project prize (World Summit on the Information Society) у категорији Availability to knowledge and information.
- ERSTE Foundation 2013. у категорији Social Integration.
- ALA 2014. (American Library Association) у категорији Innovative international project.”<sup>6</sup>

Посебан допринос *АгроЛиб-Ја* пројекта у међународним оквирима огледа се и у томе што су универзалност идеје и концепта пројекта препознале и реплицирале три јавне библиотеке у: Летонији, Литванији и Северној Македонији.

Од 2012. до 2021. реализован је пројекат *Слова на струју*<sup>7</sup>, онлајн књижевни часопис за децу и младе. Аутор и илустратор часописа био је Пеђа Трајковић, чувени српски дечји песник, сатиричар, карикатуриста и илустратор. Часопис је основан 2012. године и постављен на сајт библиотеке. Излазио је квартално на око 250 оригинално илустрованих страна и

---

<sup>5</sup> Сви подаци о грантовима МКРС за АгроЛиб-Ја пројекат преузети су из годишњих извештаја Библиотеке у Јагодини.

<sup>6</sup> Suzana Tanasijević i Ivana Pešić, „Inovacija kao paradigma knjižnice u kontekstu UN Agende 2030 i ciljeva održivog razvoja“, U *Zanimanje: knjižničar: zbornik radova: 3. stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem*, ur. Marija Kretić Nađ i Renata Benić (Beli Manastir: Gradska knjižnica Beli Manastir, 2018), 272.

<sup>7</sup> Народна библиотека у Јагодини, „Часопис - Слова на струју”, приступљено 5. 10. 2023, <https://jabooka.org.rs/product-category/casopis/?orderby=date>.

објављивао је књижевна дела еминентних домаћих и страних стваралаца, а сваки број имао је своју тему и сталне рубрике. Часопис је посебно био сврсисходан на пољу едукације и образовања најмлађих корисника, путем новог медија, јер је омогућавао брзи приступ е-публикацији деци и омладини која немају приступ библиотекама. Библиотека је издавањем часописа у дигиталном формату утицала на смањивање неједнакости између деце која живе у руралним подручјима и деце која живе у урбаним срединама, по питању слободног приступа изворима знања.

Током 2013. године Библиотека је реализовала *Пројекат 65+*. У оквиру пројекта Библиотека је спроводила радионице за дигитално описмењавање старије популације. Програм је био изузетно посећен и популаран код старијих становника Јагодине. Едукација је обухватала основну употребу рачунара, отварање и креирање имејл налога, комуникацију путем скајпа, као и креирање личних профила на друштвеним мрежама.

Током трајања зимског распуста 2016. године, Библиотека је организовала бесплатне школе програмирања за ученике основних школа од четвртог до осмог разреда. Циљ пројекта био је да се деци приближи програмирање, да кроз игру и забаву, на лак начин науче и савладају основе програмирања. Деца су уз помоћ CODE платформе (<https://code.org/>), кроз употребу визуелних компонената учила основе логике програмирања и упознавала се са алгоритамским начином размишљања.

„Током зимског распуста 2017. године Библиотека је била инкубатор за креативну децу жељну знања из области савремених технологија. У оквиру програма *Библиотека - Веб дизајн* ученици узраста од 10 до 15 година учили су да праве веб странице. Коришћен је софтвер отвореног кода и уз помоћ доступних алата деца су научила да направе веб страницу.”<sup>8</sup>

Од 2019. до данас Библиотека спроводи Регионални пројекат *Дигитални грађанин*. Главни носилац регионалног пројекта *Дигитални грађанин* и координатор за регион је IRIM (Институт за развој и иновативност младих) из Загреба. Пројекат је финансијски подржала компанија Google, а реализује се у сарадњи са локалним партнерима. Локални партнер

---

<sup>8</sup> Ivana Pešić, Suzana Tanasijević i Ivica Lazarević, „Digital transformation in the service of knowledge and information“, (paper presented at the 1st International Online Conference on Digital Transformation in Culture and Education (DTCE 21), Belgrade, Serbia, 14-16 April 2021), *Zenodo*, Version 1 (2022): 7, DOI: 10.5281/zenodo.6011732.



IRIM-а за реализацију пројекта у Србији је „Фонд Б92“ у оквиру програма „Битка за знање“. У пројекту учествује укупно 170 библиотека из региона, Хрватске, Босне, Србије и Косова. Из Србије је у пројекат укључено и награђено 20 библиотека, међу којима се налази и јагодинска библиотека. Главни циљ пројекта *Дигитални грађанин* је да се кроз његову имплементацију јавне библиотеке трансформишу у дигиталне, иновативне и образовне центре за развој дигиталних компетенција, знања и вештина деце и одраслих. Идеја овог пројекта је да библиотеке модерну едукативну технологију учине доступном деци и одраслима, чиме ће се омогућити увођење дигиталних вештина у локалне заједнице. Подизањем нивоа ИТ знања код становништва, библиотеке би требало да оснаже локалне заједнице припремајући посебно младе генерације за све захтевније тржиште рада. Библиотека у Јагодини у оквиру овог пројекта реализује ИТ радионице, претежно за децу и младе, који се едукују да програмирају уз помоћ дониране опреме која садржи микро:бит рачунаре, BOSON екстензионе сетове, микро Меквин (McQueen) роботе и једна је од пет српских библиотека која има 3D штампач доступан за кориснике. У оквиру радионица, уз помоћ библиотекара, дониране опреме и коришћење софтвера отвореног кода деца се уче да пишу компјутерске кодове за покрете робота, решавају проблемске задатке визуелним компонентама и креирају веб апликације. Реализацијом овог пројекта, едукујући младе нараштаје за послове програмирања, Библиотека доприноси економском оснаживању заједнице, будући да су послови ИТ стручњака данас најтраженији и најплећенији на тржишту рада. Такође, у оквиру радионица децу подучавамо и друштвено одговорном понашању и образујемо их како за живот у offline тако и за живот у online формату. „Бити online“ је природно окружење за децу која су рођена као „дигитални урођеници“. Покрет Дигитално грађанство учи децу да одговорно поступају користећи нове технологије како би се заштитила од опасности на интернету, уз међусобно уважавање и поштовање људских права. Реализацијом пројекта *Дигитални грађанин*, јагодинска библиотека подржава став Савета Европе који дефинише концепт Дигитално грађанство као „компетентан и позитиван ангажман са дигиталним технологијама и подацима (креирање, објављивање, рад, дељење, дружење, истраживање, играње, комуникација и учење); активно и одговорно учествовање (вредности, вештине, ставови, знање и критичко разумевање) у заједницама (локалним, националним, глобалним) на свим нивоима (поли-

тичком, економском, социјалном, културном и интеркултуралном); укључење у двоструки процес доживотног учења (у формалном, неформалном, неформалном окружењу) и континуирана одбрана људског достојанства и свих пратећих људских права.”<sup>9</sup>

### Пројекат Оживљавање прошлости за будућност

У периоду од 2020. до 2021. године Народна библиотека у Јагодини наставила је са трендом проактивних активности на пољу имплементације дигитално-инклузивних пројеката реализујући два капитална пројекта: *Оживљавање прошлости за будућност - рукописне и старе штампане књиге на територији Поморавског округа* и *Презервација старих црквених и богослужбених књига на територији Архиепископског намесништва беличког*. Имплементацијом и реализацијом оба пројекта Библиотека је допринела одрживом развоју заједнице кроз остваривање циља 11.4<sup>10</sup>, *Појачати напоре да се заштити и очува светска културна и природна баштина*, једног из корпуса циљева УН Агенде 2030.

Тема овог рада су рукописне и старе штампане књиге, њихово евидентирање, заштита, презервација и промоција које је Библиотека у Јагодини спровела у оквиру првог наведеног истраживачког пројекта који је подржан од Министарства културе и информисања РС. Пројекат је реализован у сарадњи са Црквеном општином Јагодина на подручју Поморавског округа, кроз спроведено истраживање које је обухватило 18 манастира, 58 цркава, све институције културе и приватне библиотеке на територији шест општина (Јагодина, Свилајнац, Деспотовац, Параћин, Туприја, Рековац) и три црквене епархије (Епархија шумадијска, Епархија браничевска и Епархија крушевачка). Током истраживања коришћен је интердисциплинарни методолошки приступ, тацитно – имлицитно знање (лично, неформално, вештине, расуђивање и интуиција) као и експли-

<sup>9</sup> DCE Expert Group, Digital Citizenship Education Working Conference „Empowering digital citizens” (Council of Europe, August 2017), 10, <https://rm.coe.int/digital-citizenship-education-working-conference-empowering-digital-ci/1680745545>.

<sup>10</sup> Републички завод за статистику, „Одрживи градови и заједнице”, приступљено 28. 10. 2023, <https://sdg.indikator.rs/sr-latn/area/sustaniable-cities-and-communities/?subarea=SDGUN110401&indicator=110401IND02>.

цитно знање (формално, документовано, кодификовано) чланова пројектног тима. Циљ пројекта је био: проналажење, евидентирање, пописивање, проучавање, категоризација, валоризација и дигитализација до тада непописаних рукописних и старих штампаних црквених и других књига а потом и увођење у Регистар старе и ретке библиотечке грађе. Након завршеног истраживања, пронађено је, пописано, категорисано и каталожки обрађено и скенирано 23 рукописа, 612 старих штампаних књига и двадесет серијских публикација које у складу са *Законом о старој и реткој библиотечкој грађи* спадају у културна добра од изузетног или великог значаја. У завршници пројекта штампана је публикација под насловом *Рукописна и стара штампана књига на територији Поморавског округа*<sup>11</sup>, аутора Наде Димитријевић и Миломира Тодоровића. Ова публикација заправо је каталог рукописних и старих штампаних богослужбених, црквених и осталих књига које се налазе у манастирима, црквама, установама и приватним библиотекама на поменутој територији.

С обзиром на чињеницу да је пројект реализован у ери COVID-19 пандемије када су све институције биле малтене херметички затворене без могућности физичког приступа, потпуна реализација пројекта представља својеврстан подвиг чланова пројектног тима. Са ове временске дистанце сасвим одговорно можемо да изнесемо такву тврдњу, имајући у виду величину територије која је била обухваћена истраживањем као и резултате и значај постигнутог.

## Културна рута

Постигнути резултати, послужили су као добра платформа за одрживи развој културног наслеђа заједнице и креирање културне руте.

Студија случаја пројекта открила је да се највредније рукописно и старо штампано књижно благо налази и чува у средњевековним манастирима и црквама у Поморавском округу. Осмишљена културна рута под називом „Унапређење културног наслеђа - Народна библиотека у Јагодина као туристички потенцијал локалне заједнице” („Enhancing Cultural heritage - Public Library in Jagodina as Tourism Potential of the Local

---

<sup>11</sup> Нада Димитријевић и Миломир Тодоровић, *Рукописна и стара штампана књига на територији Поморавског округа* (Јагодина: Народна библиотека у Јагодина, 2021).

Community"<sup>12</sup>), која обухвата четири манастира, две цркве и две установе културе, први пут је презентована и промовисана у форми постера<sup>13</sup> у оквиру Постер секције на IFLA Конгресу у Ротердаму (Холандија). Тема Постер секције IFLA 2023. је била „Let's work together, а подтема „Building a sustainable future through the SDGs”. Током двосатне презентације у два радна дана Постер секције, библиотекарке јагодинске библиотеке, Сузана Танасијевић и Нада Димитријевић, ауторке постера, представиле су учесницима Конгреса постигнуте резултате на тему очувања и презервације културног наслеђа. Промовисана је *културна рута* која обухвата осам кључних тачака: Народну библиотеку у Јагодини, Завичајни музеј у Јагодини, Цркву Св. Петра и Павла, Црква Св. Архангела Михајла и Гаврила, Манастир Јошаницу, Манастир Раваницу, Манастир Манасију и Манастир Каленић.

#### *Народна библиотека у Јагодини*

У Завичајном одељењу, поред осталих, чува се и стара књига *Живот Петра Великог*, II том од Захарија Стефановића Орфелина<sup>14</sup>, значајног ствараоца српске књижевности, уметности и културе у XVIII веку. Ова стара књига једно је од капиталних дела српске барокне историографије. Књига је објављена у техници бакрореза у чувеној штампарији Димитрија Теодосија у Венецији 1772. године. По богатству илустрацијама спада у ред најлуксузнијих српских књига XVIII века које је аутор Орфелин урадио. Илустровано издање је ретко и има посебну вредност јер је опремљено бакрорезним илустрацијама (медаље, карте, планови). Ово изузетно значајно историографско дело штампано је у руској ревизији старословенског језика са елементима српског језика. То је свакако најлепша српска штампана књига XVIII века, а по многим и свих времена.

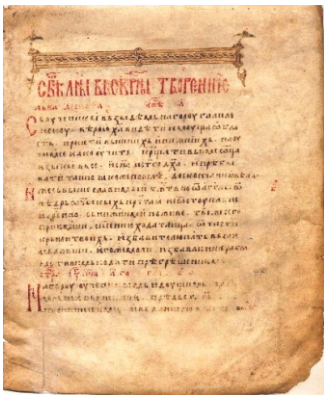
<sup>12</sup> Suzana Tanasijević and Nada Dimitrijević, „Enhancing Cultural heritage - Public Library in Jagodina as Tourism Potential of the Local Community” (poster presented at the 88th IFLA World Library and Information Congress (WLIC), 2023 Rotterdam; Poster Sessions), *IFLA Repository* (24. Oct. 2023), приступљено 29. 10. 2023, <https://repository.ifla.org/handle/123456789/3020>.

<sup>13</sup> Постер доступан на <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/3020/1/138-tanasijevic-poster-en.pdf>.

<sup>14</sup> Доступно у Дигиталној библиотеци (Народна библиотека у Јагодини) на <https://jabooka.org.rs/product/zaharije-orfelin/>.

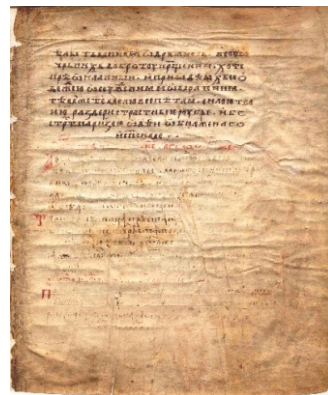
### Завичајни музеј у Јагодини

Завичајни музеј у Јагодини чува фрагменте српских средњовековних рукописа, једанаест пергаментних листова из XIV века, по један папирни из XV и XVI века и један бакрорезни лист непознатог аутора који потичу из манастира Хиландара, поклоњени Музеју још 1971.<sup>15</sup> Најстарији рукописи ове збирке са Хиландара и из Кареје, настали су средином XIV века. Фрагменте збирке средњовековних рукописа у Јагодину је донео Богољуб Тирић, професор јагодинске реалке, 1893. године, након боравка на Светој Гори, где му је био поверен задатак сређивања хиландарске библиотеке. Такозваној Тирићевој збирци са Хиландара припадају и *Триод цветни* који је писан у XIV веку (одломак), *Минеј служабни* за јануар из XV века (одломак) и *Триод посни* из XVI века (одломак), писани на папиру. Збирка рукописа Завичајног музеја у Јагодини поседује и три рукописа из XVIII века, затим *Молепствије за болесне које узнемиравају и муче нечисти дуси* и *Молепствије за одагнање враџбина и Васкрсно јеванђеље*, (слика 2. и слика 3. испод).



Слика 2.

*Минеј служабни* за децембар-фебруар, одломак, четврта деценија XIV века



Слика 3.

*Дамјанов октоих*, одломак, средина XIV века, (пергамент)

<sup>15</sup> Нада Димитријевић, „Стара рукописна и штампана књига на територији Поморавског округа до 1800. године”, у *Рукописна и стара штампана књига: зборник радова БИБЛИОНЕТ 2018*, уреднице Душица Грбић, Светлана Вичковић и Александра Драпшин (Београд: Заједница матичних библиотека; Нови Сад: Библиотека Матице српске, 2018), 228-230, преузето 30. 10. 2023, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=5282&m=2#page/230/mode/1up>.

*Црква Светих апостола Петра и Павла у Јагодини - Нова црква*

У порти Цркве Светих апостола Петра и Павла у Јагодини у народу познате као Нова црква, налази се велика библиотека са више од 2.000 књига. Библиотечка колекција поред осталог, баштини и 15 старих штампаних српских и руских литургијских књига, прикупљених током истраживања, које припадају категорији културних добара од великог или изузетног значаја.

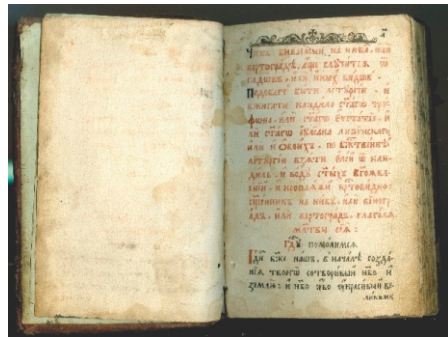
*Црква Светих Архангела Михаила и Гаврила у Јагодини - Стара црква*

Црква Светих Архангела Михаила и Гаврила у Јагодини, познатија као Стара црква, коју је у периоду од 1818. до 1824. године подигао кнез Милош Обреновић, у богатој библиотеци чува *Требнички рукопис*. Ова рукописна књига потиче, највероватније, из прве деценије XIX века. Запис на првом листу из 1823. године са иницијалима указује на претпоставку да је власник ове књиге био Милоје Тодоровић (1762–1832), нахијски кнез.

Рукописи и старе штампане књиге пронађене у овој црквеној библиотеци представљају непроцењиво културно наслеђе српског народа. Збирка црквене библиотеке која броји 2.000 књига, обухвата и 23 штампане српске и руске богослужбене и црквене књиге, које припадају категорији културних добара од изузетног и великог значаја.



Слика 4.

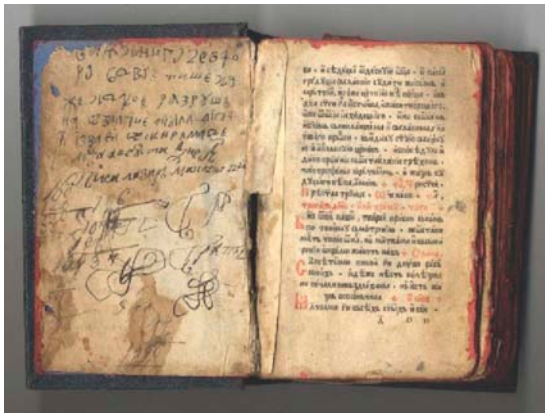


Слика 5.

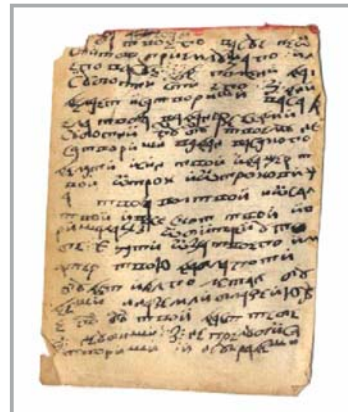
*Требник* (рукопис), писан на старословенском, почетком XIX века

### Манастир Јошаница

Манастир Јошаница налази надомак Јагодине, потиче из доба Кнеза Лазара (XIV век) и представља непокретно културно добро - споменик културе од великог значаја. Манастирски храм грађен је у Моравском стилу и посвећен је Светом Николи. У фонду старе и ретке књиге Манастира Јошаница чува се *Молитвеник*, познатији под називом *Зборник за путнике*. *Молитвеник* је објављен у Венецији у штампарији Вићенца Вуковића 1560. године. Према евиденцији Евгенија Немировског, осим овог постоје још 11, до сада познатих примерака ове књиге, од тога два примерка налазе се у Србији. Један у Архиву САНУ, а други у Народној библиотеци Србије. Библиотека манастира Јошаница која се налази у старом конаку манастира, има око 3.000 књига, од којих су 62 књиге културна добра од изузетног или великог значаја. О јошаничком *Молитвенику*, *Зборнику за путнике* написао је прилог Жарко Војновић<sup>16</sup>, стручни сарадник на пројекту.



Слика 6.



Слика 7.

*Молитвеник*, *Зборник за путнике*, Вићенцо Вуковић (1560)

<sup>16</sup> Жарко Војновић, „Молитвеник Вићенца Вуковића (1560) у Манастиру Јошаници”, *Археографски прилози* 2019, 41: 145–153, приступљено 30. 10. 2023, [https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/AP-41\\_Digitalni-primerak.pdf](https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/AP-41_Digitalni-primerak.pdf).

### *Манастир Раваница*

Манастир Раваница је задужбина кнеза Лазара Хребељановића, саграђен у XIV веку у стилу Моравске школе и представља заштићено непокретно културно добро као споменик културе од изузетног значаја, налази се у близини Ћуприје. У манастирској цркви посвећеној Вазнесењу Христовом данас почива ћивот са моштима кнеза Лазара. После краха Косовске битке и погибије кнеза Лазара (1389), његове мошти пренесене су из приштинске цркве Вазнесења у Раваницу 1392. године. Манастир је од тада постао место ходочашћа за вернике, око кога се стварао култ кнеза Лазара, косовског мученика.

Библиотека манастира Раванице, задужбина кнеза Лазара, саграђена у XIV веку, поседује око 3.000 књига од којих су 19 културна добра од изузетног или великог значаја. Најстарије дело у библиотеци манастира Раваница је *Посни триод* из 1561. године, штампано у Венецији у штампарији Вићенца Вуковића. Била је то прва књига, коју је штампало Стефан Мариновић, Стефан од Скадра, када је почео да управља штампаријом.

### *Манастир Манасија*

Манастир Манасија (Ресава), саграђен почетком XV века један је од најзначајнијих споменика српске средњовековне културе и најзначајнија грађевина, која припада такозваној Моравској школи по архитектонском стилу градње. Манасија је током прве половине XV века била средиште српске писмености, где је основана и дуги низ година радила Ресавска школа, чији су се утицаји осећали далеко извана граница тадашње Србије. Манастирски комплекс састоји се од цркве, остатака старе библиотеке, конака и јаког утврђења са 11 кула, међу којима се истиче својом висином и изгледом Донжон или Деспотова кула. Црква је посвећена Светој Тројници има план развијеног уписаног крста комбинованог са триконхосом и припада црквама Моравске школе.

Највредније старо рукописно наслеђе чува се у Библиотеци манастира Манасија. Манастирска библиотека броји 111 књига културних добара, од тога пет рукописа и 106 штампаних књига. Најстарији рукописи ове изузетно богате библиотеке су *Минеј служабни за септембар*, настао у другој половини XV века и одломак *Минеја служабног за септембар* из XVI века. Библиотека манастира Манасија чува препис јерођакона Јефрема



*Чудеса, Пресвете Богородице*, настао 1736. године у манастиру Ресави, затим *Против антихриста*, препис Арсенија Георгијевића настао у Шанцу Сиги (данашњем Перлезу) 1780. године и рукопис *Кратка историја Цркве*, јереја Петра Вулића, мошоринског пароха из 1810. године. Настарија штампана књига је *Четворојеванђеље*, дело јеромонаха Мардарија, настало у Мркшиној цркви 1562. године. Вредно је поменути руско *Свештено Јеванђеље* штампано у Москви 1851. године, јер спада у категорију јединствених примерака. Јеванђеље је опремљено веома луксузним сребрно-месинганим повезом. Руска царица Марија Александровна поклонила је ово јеванђеље манастиру Манасији.

### *Манастир Каленић*

Манастир Каленић је задужбина протовестијара Богдана, угледног велможе деспота Стефана Лазаревића. Манастир се налази у близини Рековца, а црква је посвећена Ваведењу Богородице. Манастир представља непокретно културно добро као споменик културе од изузетног значаја.

Ризница Епархије шумадијске, која се налази у порти манастира Каленић, осим изузетно вредних икона садржи и највредније рукописно и штампано књижно благо са територије Епархије шумадијске. У ризници је 36 књига, културна добра од изузетног или великог значаја. Најстарији рукопис у овој ризници је *Минеј служабни за фебруар* манастира Вољавче, који је према запису писао монах Дионисије у храму Ваведења Пресвете Богородице, 1598. године за манастир Равна река посвећен Светој Тројици. Значајно место у Ризници заузимају, *Литургија светог Јована Златоустог* из XVII или XVIII века, писана на грчком језику, веома лепим рукописом за које је коришћено мастило златне, плаве, зелене и љубичасте боје и *Молитвени свитак*, писан етиопским писмом на пергаменту у XVIII или XIX веку дужине 2000 mm. Најстарије српско штампано књижно наслеђе чува се у Ризници Манастира Каленић, где се издваја *Празнични минеј* штампан у Венецији 1538. године у чувеној штампарији Божидара Вуковића (објављивала је српске ћириличне књиге богослужбеног и побожног садржаја). Ризница чува и *Службеник* штампан 1554. године у штампарији Вићенца Вуковића, сина Божидара Вуковића који је након очеве смрти наставио штампарску делатност. *Службеник* је поновљено издање *Службеника Божидара Вуковића* из 1519. године.

## Закључак

Циљ културне руте коју је креирала Народна библиотека у Јагодини, а која обухвата манастире, цркве и установе културе у Поморавском округу које баштине културно наслеђе, јесте пре свега одрживи развој културног наслеђа заједнице. Народна библиотека у Јагодини, афирмацијом и промоцијом културне руте, жели да допринесе интеркултуралном дијалогу и пружи нова сазнања о мање познатим дестинацијама, модерним туристима XXI века. Библиотека ће на овај начин проширити делокруг свога деловања, кроз повезивање и интеракцију са људима различитих култура, религија и традиција. Такође, Културна рута ће временом утицати на унапређење социјално - економског квалитета живота људи у заједници, кроз развој и јачање туристичких потенцијала у окружењу, што је поред одрживости културног наслеђа најзначајнија додата вредност пројекта.

## Литература

- Војновић, Жарко. „Молитвеник Вићенца Вуковића (1560) у Манастиру Јошаници”. *Археографски прилози* 41, (2019): 145–153. Преузето 30. 10. 2023. [https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/AP-41\\_Digitalni-primerak.pdf](https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/AP-41_Digitalni-primerak.pdf).
- Вранеш, Александра. „Дигитална хуманистика и сајбер феминизам”. *Књиженство: часопис за студије књижевности, рода и културе* vol. 5, no. 5 (2015): (без стр.). Преузето 9. 10. 2023. <http://www.knjizenstvo.rs/sr-lat/casopisi/2015/zenska-knjizevnost-i-kultura/digitalna-humanistika-i-sajber-feminizam#gsc.tab=0>.
- Димитријевић, Нада. „Стара рукописна и штампана књига на територији Поморавског округа до 1800. године”. У *Рукописна и стара штампана књига: зборник радова БИБЛИОНЕТ 2018*, уреднице Душица Грбић, Светлана Вичковић и Александра Драпшин, 226-236. Београд: Заједница матичних библиотека; Нови Сад: Библиотека Матице српске, 2018. Преузето 30.10.2023. <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=5282&m=2#page/230/mode/1up>.

- Димитријевић, Нада и Миломир Тодоровић. *Рукописна и стара штампана књига на територији Поморавског округа*. Јагодина: Народна библиотека, 2021.
- Народна библиотека у Јагодина. „Дигитална народна библиотека у Јагодина”. Приступљено 9. 10. 2023, <http://www.jabooka.org.rs/katalog/>.
- Народна библиотека у Јагодина. „Завичајно одељење са фондом старе и ретке књиге”. Приступљено 5. 10. 2023. <https://jabooka.org.rs/zavicajno-odeljenje-sa-fondom-stare-i-retke-knjige/>.
- Народна библиотека у Јагодина. „Часопис - Слова на струју”. Приступљено 5. 10. 2023. <https://jabooka.org.rs/product-category/casopis/?orderby=date>.
- Републички завод за статистику. „Одрживи градови и заједнице”. Приступљено 28.10.2023. <https://www.ciljeviodrzivograzvoja.net/cilj-11/>.
- DCE Expert Group. *Digital Citizenship Education Working Conference „Empowering digital citizens”*. Council of Europe, August 2017. <https://rm.coe.int/digital-citizenship-education-working-conference-empowering-digital-ci/1680745545>.
- Pešić, Ivana, Suzana Tanasijević, and Ivica Lazarević. „Digital transformation in the service of knowledge and information“. Paper presented at the 1st International Online Conference on Digital Transformation in Culture and Education (DTCE 21), Belgrade, Serbia, 14-16 April 2021. *Zenodo*, Version 1 (2022): 1-13. DOI: 10.5281/zenodo.6011732.
- Tanasijević, Suzana i Ivana Pešić. „Inovacija kao paradigma knjižnice u kontekstu UN Agende 2030 i ciljeva održivog razvoja“. U *Zanimanje: knjižničar: zbornik radova: 3. stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem*, uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić, 271-294. Beli Manastir: Gradska knjižnica Beli Manastir, 2018.
- Tanasijević, Suzana, and Nada Dimitrijević. „Enhancing Cultural heritage - Public Library in Jagodina as Tourism Potential of the Local Community”. Poster presented at the 88th IFLA World Library and Information Congress (WLIC), 2023 Rotterdam; Poster Sessions. *IFLA Repository* (24. Oct. 2023). Pristupljeno 29. 10. 2023. <https://repository.ifla.org/handle/123456789/3020>.

Suzana Tanasijević  
suzanatanasijevic@gmail.com

Nada Dimitrijević  
naurosevic@yahoo.com

Public Library „Radislav Nikčević” Jagodina

***DIGITAL HUMANITIES - A NEW PARADIGM IN THE PROMOTION OF  
CULTURAL HERITAGE, AN EXAMPLE OF GOOD PRACTICE  
OF THE LIBRARY IN JAGODINA***

***Abstract.*** *The aim of the work is to point out the potential of the digital platform and repository of the IFLA Congress as an important digital medium in the promotion of cultural heritage. The IFLA Congress is the world's most important professional meeting, which took place this year for the 88th time in a row in Rotterdam, the Netherlands, and gathered more than 3.000 librarians and information scientists from around the world.*

*The focus of this paper will be the analysis of the promotion and presentation of the work within the Poster section on the topic „Enhancing Cultural Heritage - Public Library in Jagodina as Tourism Potential of the Local Community" by Suzana Tanasijević and Nada Dimitrijević, librarians of the Public Library „Radislav Nikčević” in Jagodina.*

*The work is structured threefold. In the first part, the history of the development of the digital agenda will be presented, as well as the digital resources of the Public Library in Jagodina. Also, the improvement and development of the original software solution for the digitization of native materials and the program called „Reader" for the review of digitized materials as well as the use of open source tools.*

*The central part of the work deals with the research project „Revival of the Past For the Future - Hidden Cultural Treasures of Manuscripts and Old-Printed Books in the Territory of the Pomoravlje District". The aim of the project was to find, record, valorize, categorize, preserve, promote, present and register previously unrepresented and invisible book treasures to the public. The final results of the research will be analyzed (conducted within 6 municipalities and 3 church eparchies) through the*

*final inventory, which includes a total of 635 old books, 23 manuscripts, 612 old printed books and 20 serial publications. The paper will explain the interdisciplinary methodological approach in field research through the cooperation of the Library in Jagodina and the Church Municipality of Jagodina, which resulted in the protection of manuscripts and the most valuable ancient book material in printed and digital format.*

*At the end of the work, we will deal with the project study and the results that were used to upgrade and create a cultural route that contains 8 key points and includes 2 cultural institutions, 2 churches and 4 monasteries. The cultural route was promoted for the first time in the form of a poster presentation in the Poster section of the IFLA 2023 Congress in front of a large audience from different countries from all continents. The poster work with the abstract is stored in the digital repository of the Poster section and will be available and visible in a hybrid format to a wider global audience.*

**Keywords:** *digital humanities, promotion of cultural heritage, Public Library in Jagodina.*

Јасмина В. Голубовић (1983-)  
Народна библиотека Србије  
jasmina.golubovic@nb.rs

УДК: 050+070(=411.16)(497.11)"1888/..."  
027.54:004.9(497.11)

## ДИГИТАЛИЗАЦИЈА СЕРИЈСКИХ ПУБЛИКАЦИЈА – ЈЕВРЕЈСКА ПЕРИОДИКА

***Сажетак.** Пројекат дигитализације јеврејске периодике представља вишегодишњи подухват Народне библиотеке Србије који обухвата идентификацију и дигитализацију наслова периодичних публикација јеврејске заједнице на Балкану који се чувају у библиотекама и другим установама културе у Србији. Пројекат је покренут захваљујући дипломатској активности Амбасаде Републике Србије у Израелу, уз подршку одељења за међународну сарадњу две националне библиотеке: Србије и Израела. Пројекат се реализује у сарадњи са Националном библиотеком Израела и уз учешће партнера из Србије - Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Библиотеке Матице српске, Градске библиотеке Суботице и Јеврејског историјског музеја. Значај дигитализације ове збирке огледа се у праћењу историје и културних тековина јеврејске заједнице на нашем простору, као дела комплексне балканске и светске историје и културе. Дигитализацијом и презентацијом ове грађе на дигиталним порталима Народне библиотеке Србије и Националне библиотеке Израела омогућава се доступност грађи са било ког места и у било које време, а уједно се, захваљујући детаљној обради и рашчитавању грађе, омогућава претраживост и читљивост докумената, уз поштовање ауторских права.*

***Кључне речи:** јеврејска периодика, дигитализација, дигиталне збирке.*

## Уместо увода

Технолошки трендови и достигнућа савременог доба отварају нам потпуно нове могућности, као и погледе на досадашње функционисање библиотека и осталих установа културе. Савремени корисник има велика очекивања у погледу могућности употребе библиотечких фондова. Коришћењем доступних алата, програма, апликација и софтвера отвореног кода, као и образовањем свог кадра, библиотека покушава да задовољи потребе сталних корисника, али и да привуче нове. У свему томе дигитализација игра значајну улогу јер, поред тога што доприноси заштити грађе у физичком облику од уништавања и пропадања услед учестале употребе, омогућава и досезање до већег броја корисника и боље искоришћавање ресурса у научно-истраживачке или информативне сврхе захваљујући савременим техникама обраде дигитализоване грађе. У поступку дигитализације предност се даје библиотечној грађи која представља културно-историјско наслеђе наше земље, старој и реткој књизи, завичајним фондовима и слично. Дигитализација није нимало једноставан процес, она захтева адекватну техничку и софтверску опрему у виду различитих типова скенера погодних за дигитализовање различитих врста и формата грађе, програма и алата које треба употребити на одговарајући начин, као и квалификован кадар, спреман на континуирано усавршавање и прилагођавање новим околностима и савременим трендовима у раду на дигитализацији. Циљ Дигиталне библиотеке Србије је да се направи библиотека без зидова, која је доступна у сваком тренутку и пружа приступ најразноврснијој грађи<sup>1</sup>. Показало се да је најбољи начин да се то постигне сарадња са другим институцијама, као и рад на различитим пројектима.

Пројекат дигитализације јеврејске периодике покренут је 2022. године када је потписан уговор између Народне библиотеке Србије (НБС) и Националне библиотеке Израела и трајао је до 2023. године. Започет је прикупљањем грађе из различитих установа културе наше земље која је затим темељно прегледана, пописана, систематизована и дигитализована. Осим грађе из фонда НБС (4 наслова, 63 документа у формату PDF, 2.174

---

<sup>1</sup> Наташа Петровић и Тајана Домазет, „Од Европске библиотеке (TEL) до агрегатора за Европеану“, у *Сарадња и партнерства: креирање нове заједничке визије за библиотеке: зборник радова* (Београд: Заједница матичних библиотека Србије; Врање: Јавна библиотека "Бора Станковић", 2020).

странице), укључена је и грађа из Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ (два наслова, 1054 PDF, 9.931 страница), Библиотеке Матице српске (14 наслова, 122 PDF, 2.190 страница), Градске библиотеке Суботице (два наслова, 136 PDF, 2.862 странице) и Јеврејског историјског музеја (19 наслова, 312 PDF, 3.973 странице). Дигитализовану грађу чини 41 наслов периодике, 1.657 докумената у формату PDF са укупно 21.130 страница. Народна библиотека Србије вршила је дигитализацију грађе из свог фонда као и фонда Јеврејског историјског музеја. Остале установе су саме дигитализовале грађу из својих фондова, уз консултације са Народном библиотеком Србије у циљу усклађивања стандарда и параметара за скенирање и обраду грађе, извоз и конверзију метаподатака и именовање дигиталних докумената.

Теме којима се бави јеврејска периодика су разноврсне - од јеврејске културе, религије, друштвених дешавања, до политичких збивања. Поред тога што је рад на дигитализацији јеврејске периодике допринео осветљавању њихове богате културно-историјске баштине забележене у овим писаним траговима са подручја бивше Југославије, довео је и до успостављања контакта са Националном библиотеком Израела и остваривања плодноне међународне сарадње захваљујући којој је грађа с наших простора стављена у шири контекст историјског и културног путовања Јевреја из различитих делова света, тиме што се наша на дигиталном порталу ове библиотеке<sup>2</sup> упоредо с грађом из светских установа културе, чиме је постала доступна међународној публици. Сва грађа која је дигитализована у Србији доступна је и у оквиру Дигиталне библиотеке НБС<sup>3</sup>, као и на порталу Европеане<sup>4</sup>.

### Дигитализација

Временски оквир везан за јеврејску периодичку задат пројектом, односи се на период од 1888. год. до данас и обухвата различите теме. Иначе, први наслови јеврејске периодике (на територији касније

<sup>2</sup> <https://www.nli.org.il/en/newspapers/autonomia>

<sup>3</sup> [https://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/TematskeZbirke/jevrejska\\_periodika](https://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/TematskeZbirke/jevrejska_periodika)

<sup>4</sup> <https://www.europeana.eu/en/search?page=10&qf=COUNTRY%3A%22Serbia%22&query=migration&view=list>

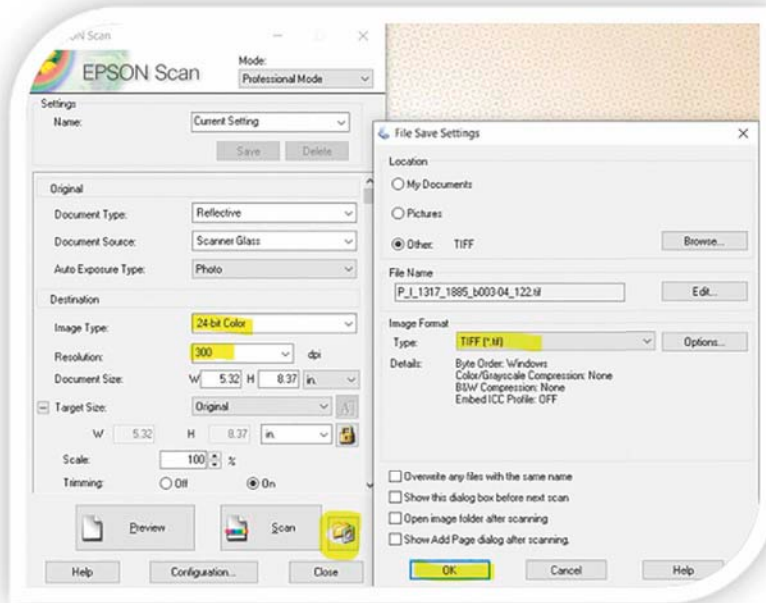


формиране бивше Југославије) датирају баш из 1888. год. У тим публикацијама Јевреји су оста-вили писани траг о тадашњем друштву и времену, као и размишљања и сведочанства о очувању њихове културе, али и о укључивању у друштвени живот и културу народа на територији на коју су се доселили. Услед тако широког временског и тематског распона грађу је било потребно поделити на мање целине у циљу систематичног представљања, при чему смо се определили за временску поделу на основу преломног историјског периода који је оставио далекосежне последице по Јевреје, а то је Други светски рат. Формиране су две подзбирке: Јеврејска периодика до Другог светског рата и Јеврејска периодика после Другог светског рата. Сам пројекат је такође подељен на две фазе по истом критеријуму, па се током прве фазе приступило дигитализовању периодике до рата, те ову подзбирку сада чини укупно 41 наслов.

Након прикупљања, упоређивања, селекције и систематизације грађе, формирања подзбирки и разврставања наслова у оквиру њих, успостављени су заједнички критеријуми за скенирање, обраду и именовање грађе, као и извоз и конверзију метаподатака, којих се све установе ангажоване на дигитализацији придржавају. Треба истаћи и да је у случају преклапања одређених бројева или наслова у фондовима доношена одлука о томе која установа ће бити ангажована на дигитализацији поменутих бројева или наслова узимајући у обзир обим посла и кадровске капацитете, стање грађе и поседовање адекватне опреме за рад с обзиром на специфичне одлике дате грађе.

Процесу скенирања претходи утврђивање и бележење недостатака: странице које недостају, непотпуни бројеви, погрешна пагинација, прекиди у излажењу одређеног наслова периодике, промена наслова у току излажења. Те припремне послове обављају оператери који после дефинисаних недостатака скенирају добијену грађу. Примедбе оператера чувају се као напомене у табелама у којима је пописана грађа, као и у документима који се чувају поред дигитализоване грађе у оквиру складишта на серверу. Сврха ових белешки је вођење евиденције о карактеристикама грађе у физичком облику, како би се за одређени недостатак у Дигиталној НБС, који у будућности може бити уочен од стране корисника или библиотекара, могло утврдити да ли је везан за саму физичку грађу, или за пропуст у поступку дигитализације и обраде, у ком случају би се приступило поновном повлачењу грађе из фонда и исправљању датог пропуста.

Сва грађа се скенира једнострано, у TIFF формату, у резолуцији 300 dpi, 24 bit color, од корице до корице, осим ако то није другачије назначено (археографска збирка). Добијене скениране странице чувају се без икаквих измена у посебном фолдеру у оквиру складишта, у архивске сврхе, и то су најверније копије оригинала у физичком облику.



Слика 1. Пример подешавања скенера

Приликом скенирања документа, прво се подешавају параметри за скенирање на самом скенеру, прави се оквир (енг. frame), како би све странице биле скениране у истим димензијама (Слика 1). Након тога добијене дигиталне слике пролазе кроз другу фазу припреме, кроз програм Photoshop, где се слика обрађује да би била што јаснија и прецизнија, а затим се коришћењем програма *Abby Fine Reader* врши рашчитавање текста.

Скенирана грађа из других библиотека такође се чува у TIFF формату, заједно са скенираним страницама НБС, али под ознаком библиотеке која их је доставила, а евиденцију о томе води библиотекар у текстуалном документу који се такође чува у складишту.

У складу са савременим трендовима и потребама корисника за претраживом грађом, текстуална грађа се у оквиру Дигиталне библиотеке објављује у виду рашчитаних PDF-ова који се формирају увозом дигитализованих страница у JPG формату у програм *Abby Fine Reader* који се користи за поступак рашчитавања грађе (OCR-a), о чему ће бити више речи у наставку. Због тога је потребно да се све скениране странице конвертују из TIFF формата у JPG. Све измене које се на скенираним страницама обављају, врше се на оригиналном TIFF формату, тако да се тек након исецања, опсецања, исправљања и ретуширања врши конверзија у JPG (Слика 2). Ове измене неопходне су у циљу прилагођавања дигитализоване грађе потребама приказивања у дигиталној библиотеци и ефикаснијег рашчитавања текста. Добијени JPG фајлови смањују се на оптималну величину између 1 и 1,5 МВ (Слика 4), јер би фајл величине мање од 1 МВ угрозио квалитет приказа и читљивост грађе. Величина је одређена интерно, из искуства. Конверзијом из TIFF формата у JPG и оптимизацијом JPG фајлова добијају се улазни фајлови мање величине, што се одражава и на величину генерисаних PDF-ова, што даље утиче на брзину читавања страница у Дигиталној НБС и корисничко искуство, а истовремено се оптимизује и оптерећење складиштених капацитета.

Name	Date	Type	Size	Tags	Dimensions
P_J_1317_1885_b...	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	4,925 KB		1851 x 2682
P_J_1317_1885_b...	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	3,873 KB		1595 x 2511
P_J_1317_1885_b...	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	3,513 KB		1595 x 2511
P_J_1317_1885_b...	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	3,065 KB		1595 x 2511

Слика 2. Пример фајлова конвертованих у JPG

У следећем кораку се све скениране странице своде на исте димензије, односно, и корице се коригују. Како су приликом скенирања једино корице имале мало већи оквир, потребно је да се и оне смање на димензије осталих страница, што се ради у програму Photoshop (Слика 3).

Name	Date	Type	Size	Tags	Dimensions
P_J_1317_1885_b001_001	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	4,101 KB		1595 x 2511
P_J_1317_1885_b001_002	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	3,875 KB		1595 x 2511
P_J_1317_1885_b001_003	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	3,517 KB		1595 x 2511
P_J_1317_1885_b001_004	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	3,071 KB		1595 x 2511

Слика 3. Пример фолдера са скенираним страницама у JPG формату, истих димензија и мање величине.

Name	Date	Type	Size	Tags	Dimensions
P_I_1317_1885_b001_001	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	739 KB		1595 x 2511
P_I_1317_1885_b001_002	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	680 KB		1595 x 2511
P_I_1317_1885_b001_003	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	676 KB		1595 x 2511
P_I_1317_1885_b001_004	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	520 KB		1595 x 2511
P_I_1317_1885_b001_005	10/26/2021 1:40 PM	JPG File	672 KB		1595 x 2511

Слика 4. Пример смањене величине фајлова

Последњи корак у обради грађе је рашчитавање (OCR - Optical Character Recognition) које се врши с циљем да се кориснику омогући претрага публикације по пуном тексту. Овај корак је уједно и предуслов за успостављање потпуно претраживе дигиталне библиотеке и по садржају публикација, а не само по метаподацима, што је један од циљева даљег развоја Дигиталне НБС. Као што је већ поменуто, за рашчитавање грађе користи се програм *Abby Fine Reader*. Учитавају се улазни фајлови у JPG формату, а затим је неопходно одабрати језик и писмо публикације како би се осигурала прецизност рашчитавања текста<sup>5</sup>. Када се на овај начин генеришу документи у PDF формату, оператери за дигитализацију приступају прегледању рашчитаног текста. Услед обима посла и ограничених временских и кадровских капацитета, исправљају се само наслови публикација и подаци о датуму и броју периодичне публикације, као и наслови чланака и имена аутора<sup>6</sup>.

### Објављивање дигиталних објеката у Дигиталној НБС

Након завршетка процеса скенирања и обраде грађе, у Дигиталну НБС додају се дигитални објекти. Предвиђена су два начина додавања дигитализоване грађе и пратећих метаподатака.

Први начин користи се у највећем броју случајева, када се додаје један или више наслова који су обрађени у СОBISS. Записи се најпре извозе из СОBISS-а у СОМАRC/В формату, а затим пролазе поступак пречишћа-

<sup>5</sup> За потребе Дигиталне НБС, рашчитавају се дигитализоване књиге и периодичне публикације, док се сликовна грађа објављује у JPG формату.

<sup>6</sup> У току је развој решења за аутоматско унапређење рашчитаног текста уз помоћ вештачке интелигенције.

вања у интерном алату развијеном за потребе Дигиталне НБС, где се бришу сувишни подаци који нису од значаја за приказивање у Дигиталној НБС и потребе корисника. Тако сређени записи постављају се у Дигиталну НБС и том приликом се аутоматски за сваки од наслова генерише засебна страница која садржи наслов публикације и метаподатке. Затим се свакој од страница додаје дигитализована грађа<sup>7</sup> и прегледна сличица (енг. *thumbnail*), која може бити корица публикације, насловна страница или, пак, нека илустрација по избору библиотекара и у зависности од тога шта се чини да најбоље осликава садржај публикације и привлачи пажњу корисника.

Други начин подразумева ручно генерисање страница за нове дигиталне објекте, након чега се свакој од страница појединачно додају дигитални документи, прегледне сличице и метаподаци. Како је овај начин рада спорији, углавном се користи у случајевима када метаподаци нису доступни у Кобису, већ се додају ручно у шему метаподатака Дигиталне НБС из других извора.

Приликом генерисања нових страница за дигиталне објекте на било који од поменутих начина, за сваку од њих аутоматски се генерише јединствени назив извора (енг. *Uniform Resource Name* – URN).

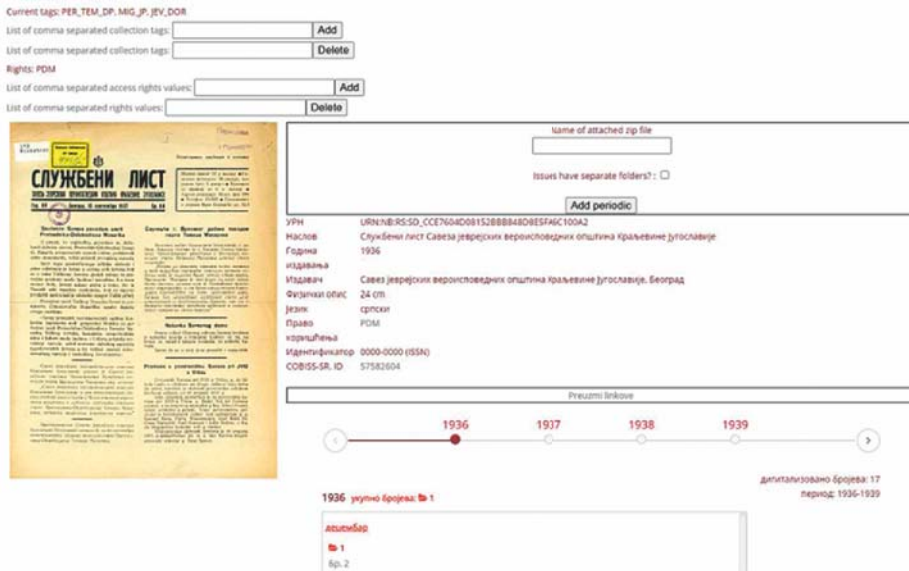
На слици 5. видимо како изгледа када се један дигитални објекат дода у Дигиталну библиотеку. Од метаподатака присутни су подаци о години издавања и издавачу, наслов, физички опис, језик публикације, ISSN број и COBISS ID који је линкован ка запису у каталогу библиотеке. Поред метаподатака, код периодичних публикација приказана је и временска линија која нам пружа податке о годинама када је одређени наслов излазио као и о укупном броју дигитализованих објеката.

Кликом на жељени датум или број испод временске линије, отвара се страница датог броја која такође садржи метаподатке, а лево од њих је

---

<sup>7</sup> Када говоримо о периодичним публикацијама, Дигитална НБС дозвољава унос већег броја дигиталних докумената (бројева) запакованих у један .zip фолдер одједном, с тим што треба имати у виду да величина тог фолдера не сме да пређе 2 GB. У супротном, прави се више .zip фолдера истог имена који се додају сукцесивно. Ово уједно омогућава и периодично додавање нових дигитализованих бројева. Уколико у поменутих фолдерима дође до случајног или намерног преклапања дигитализованих докумената (бројева), нове верзије „прегазиће“ старе.

жељени дигитални документ у PDF-у. Кликом на дугме „Видети ПДФ“ документ се може отворити и у режиму преко целог екрана.



Слика 5. Приказ једног објекта у Дигиталној НБС са метаподацима

Треба истаћи и да се након додавања дигитализоване грађе и метаподатака, сваком од дигитализованих објеката придодaje одговарајућа лиценца о правима приступа, као и ознака (енг. tag) збирке којој грађа припада, о чему ће бити више речи у наставку.

За потребе Дигиталне НБС користе се Кријејтив Комонс лиценце<sup>8</sup>, по угледу на праксу Европеане и европских и светских библиотека. Ове лиценце информишу кориснике о начинима на које могу да употребљавају одређену дигитализовану грађу<sup>9</sup>. У случају да постоје власници или носиоци ауторских права, они се приликом давања писане дозволе да се дигита-

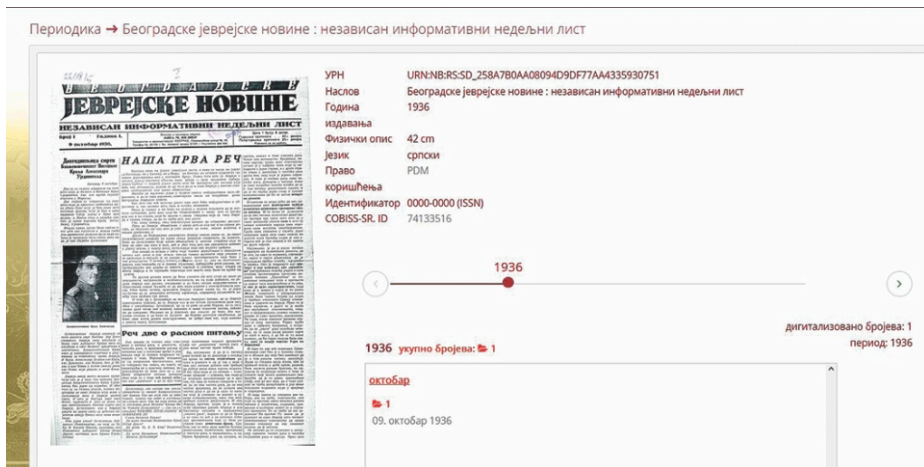
<sup>8</sup> Енг. Creative Commons. <https://creativecommons.org/>

<sup>9</sup> Аријадна Матас Касадевал и Тамара Бутиган Вучај, „Европеана кроз објектив ауторских права“, приступљено 20. 6. 2024, [https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/arijana\\_tamarabutigan.pdf](https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/arijana_tamarabutigan.pdf).

лизована грађа објави на сајту Дигиталне НБС опредељују за одговарајућу лиценцу. Уколико грађа не подлеже ауторским правима, неопходно је назначити да је дело у јавном домену<sup>10</sup> (лиценца *Public Domain Mark - PDM*<sup>11</sup>). Лиценца *In Copyright*<sup>12</sup> користи се за грађу која је и даље под ауторским правом.

Дигитални документи именују се према претходно одабраном моделу за именовање серијских публикација, како би се водило рачуна о доследности излагања, бројевима, систематичности и организацији података и саме грађе. Пракса нам је наметнула два основна модела именовања периодичних публикација који се пресликавају на начине приказивања у Дигиталној НБС: по датуму и по броју публикације. Одлука о начину именовања доноси се за сваки наслов појединачно и зависи од доступних података на самој публикацији. Оба модела именовања носе податак о сигнатури, години и месецу излагања и у наставку су примери обе врсте именовања:

1. по датуму: P\_1234\_1939\_01\_01 (сигнатура\_година\_месец\_дан)



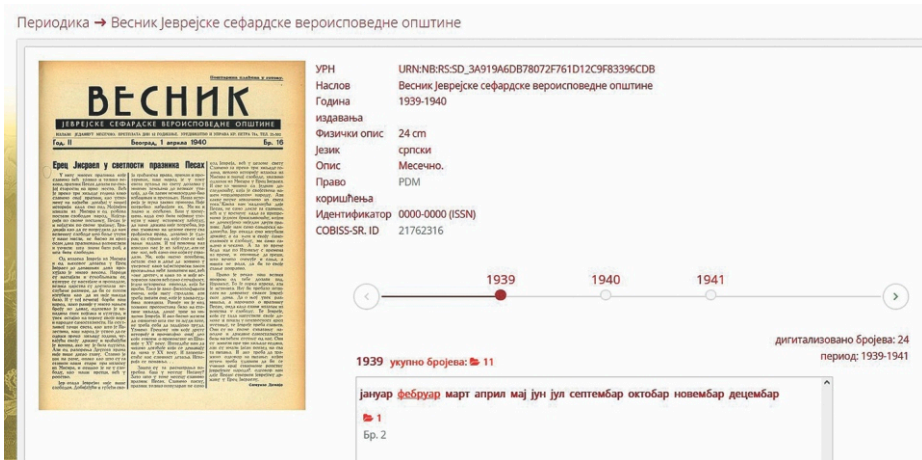
Слика 6.

<sup>10</sup> То је код монографских публикација случај када је прошло више од 70 година од смрти аутора, а код серијских публикација уколико је датум објављивања старији од 70 година

<sup>11</sup> <https://creativecommons.org/public-domain/pdm/>

<sup>12</sup> <https://rightsstatements.org/page/InC/1.0/>

2. по броју: P\_1234\_1939\_01\_b001 (сигнатура\_година\_месец\_број).



Слика 7.

Модел именовања приказан је у Табели 1.

СЕРИЈСКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ	
<i>Новине:</i>	
▪ СГ_ГОД_МЕСЕЦ_ДАН_[C]	P_2482_1939_11_25_001_output.pdf
<i>Часопис:</i>	
▪ СГ_ГОД_МЕСЕЦ_БРОЈ_[C]	P_7952_1959_05_b008_001_output.pdf
<i>Слике:</i>	
▪ THUMB.JPG-	да би тамнејл био постављен
<i>Фолдер</i> мора бити именован по сигнатури и зипован:	
▪ ZIP-величина фајла	не сме бити већа од 2G
▪ Ниска output.pdf	

Табела 1 – Именовање фајлова

Током процеса именовања дигиталних објеката јеврејске периодике наилазило се на различите врсте потешкоћа услед одступања доступних података на публикацијама од наведених основних модела именовања. У наставку су наведени сви изазови у именовању и решења за њихово превазилажење.



- Уколико у именовану по броју не постоји податак о месецу излажења, он може да се изостави, па је модел именовања сигнатура\_година\_број. У неким случајевима, податак о месецу је био доступан код одређених бројева једног наслова, док код неких других није, па смо податак о месецу у таквим случајевима изостављали и код бројева код којих је доступан у оквиру једне године излажења у циљу уједначеног приказа у Дигиталној НБС.
- Код двоброја или вишеброја ставља се ознака **првог и последњег** броја (нпр. b007-08 код двоброја, или b004-06 код вишеброја). b007- се односи на број публикације.
- Ако се неки број односи на више месеци пише се само **први месец**; узмимо нпр. да је број 8 број за период јун-август, писаћемо 06\_b008. Када постоје два примерка истог броја, где је један цензуриран, а други не, објављују се под једним бројем, односно у оквиру једног PDF-а, где се један примерак надовезује на други
- Уколико се један број часописа (годишњака) односи на више година уписује се само **прва година** јер у супротном приказ у Дигиталној НБС не би био могућ услед техничких ограничења. На пример, неће се писати P\_847\_1852-53\_b017, него P\_847\_1852\_b017.
- Структура Дигиталне НБС је таква да омогућава само један од претходно наведених модела именовања и објављивања периодичних публикација (по датуму или броју), па је у случају алманаха, годишњака и календара, који су раније обрађивани као монографске публикације и на којима немамо податак о пуном датуму излажења, већ само о години, донета одлука да се дода ознака броја 1 (у именовану се додаје ознака b001), како би могли да се објаве као серијске публикације у Дигиталној НБС.
- Код објављивања периодике у Дигиталној НБС обавезно је да сигнатура почиње на **P**, како би систем препознао да се ради о периодичној публикацији и покренуо одговарајућу шему креирања странице периодичне публикације. Уколико сигнатура није доступна (нпр. грађа није из нашег фонда, па носи сигнатуру неке друге библиотеке или објављивање грађе у Дигиталној НБС претходи креирању записа у Кобису<sup>13</sup>), уместо сигна-

---

<sup>13</sup> Грађа из Јеврејског историјског музеја није обрађена у Кобису, па су за потребе пројекта, по одлуци пројектног типа, накнадно креирани записи за одређене наслове који нису доступни у фонду НБС у виду дезидерата.

туре стављан је део наслова публикације, али уз почетно слово Р, нпр: **Р\_vesnik** (назив публикације је *Весник Керен Хајесода фонда за обнову Палестине*).

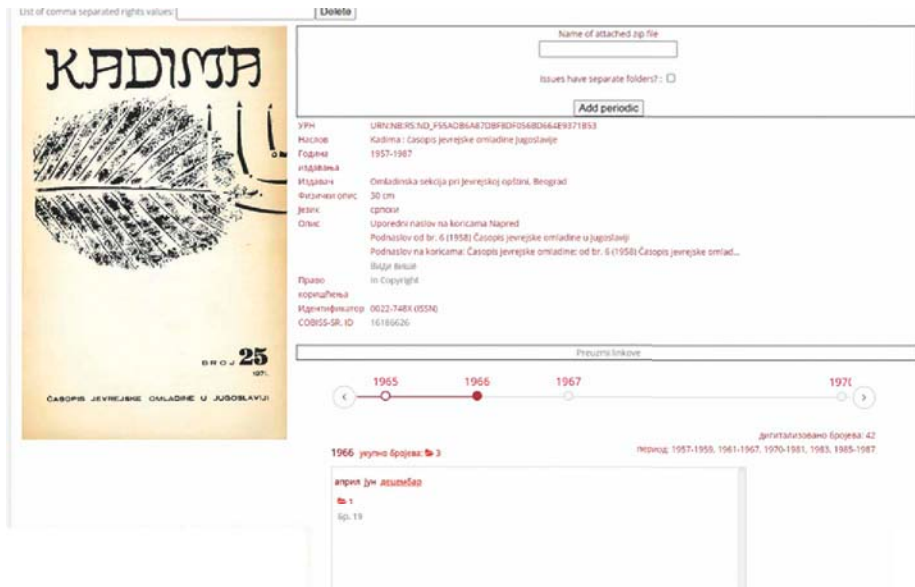
На сликама 8 и 9 представљен је изглед рашчитаног текста у Дигиталној библиотеци:



Слика 8. „Јеврејске новине“<sup>14</sup>

<sup>14</sup> „Јеврејске новине“

[https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND\\_67DB26FF12C3B2BEDED4ABAB6BBF4F43?virtuelne=NBS/TematskeZbirke/jevrejska\\_periodika/do\\_II\\_svetskog\\_rata](https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND_67DB26FF12C3B2BEDED4ABAB6BBF4F43?virtuelne=NBS/TematskeZbirke/jevrejska_periodika/do_II_svetskog_rata)



Слика 9. „Кадима“ часопис јеврејске омладине у Југославији<sup>15</sup>

## Креирање тематске збирке о јеврејској периодици

Тематске збирке у Дигиталној НБС имају за циљ да групишу више дигитализованих наслова према заједничкој теми. Оне предвиђају простор за уношење описа збирке који креира водитељ збирке који је детаљно упознат са грађом о којој је реч. Даља сегментација грађе могућа је у виду подзбирки, па је код јеврејске периодике, као што је већ наведено, креирано две подзбирке: „Јеврејска периодика до Другог светског рата“ и „Јеврејска периодика после Другог светског рата“. Свака збирка и подзбирка има своју јединствену ознаку (енг. *tag*) која се дефинише по унапред дефинисаним правилима и уноси у одговарајуће поље у одељку за администраторе тематске збирке и подзбирки који није видљив корисницима. Затим се те ознаке додају сваком дигиталном објекту који ће се наћи унутар датих збирки,

<sup>15</sup> „Кадима“ часопис јеврејске омладине у Југославији  
[https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:ND\\_F55ADB6A87DBF8DF056BD664E9371B53?v\\_irtulne=NBS/TematskeZbirke/jevrejska\\_periodika/do\\_II\\_svetskog\\_rata](https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:ND_F55ADB6A87DBF8DF056BD664E9371B53?v_irtulne=NBS/TematskeZbirke/jevrejska_periodika/do_II_svetskog_rata)

односно, подзбирки. На тај начин, један дигитални објекат може се наћи и у више тематских збирки, уколико је то потребно. Тематске збирке доступне су на насловној страни Дигиталне НБС и имају за циљ промоцију грађе по одабраној теми и пружање обједињеног и прегледног приступа сродној грађи.

### **Закључак**

Као резултат досадашњег рада на пројекту дигитализације јеврејске периодике који обухвата период од 2022. год. до 2023. год. до сада је дигитализован 41 наслов пре Првог светског рата са укупно 587 дигиталних објеката, 1657 PDF-а. До краја пројекта планира се дигитализација јеврејске периодике после Другог светског рата, а тај поступак је тек започео у 2023. год и за сада је урађено четири наслова, 63 PDF-а. Потреба за дигиталним библиотекама и промовисање библиотечког садржаја путем дигиталних платформи данас представља нужност. Библиотеке, као уста-нове од есенцијалне важности у преношењу знања, отварају и друге могућности у којима би дигиталне библиотеке могле да учествују и приближе се корисницима не само у границама своје земље него и ван ње. Промовисање културе, науке и књижевности кроз разне дигиталне збирке и портале је од изузетне важности. Додатни начини за постизање транспарентности и приближавања знања и корисника су објављивање блогова, креирање изложби и промовисање садржаја на сајту НБС.

Надамо се да ће у наредном периоду бити још оваквих пројеката који ће омогућити да нека друга грађа буде корисницима презентована на сличан начин. Развојем технологија и алата за обраду података, текста, фотографија, рашчитавања докумената, као и посвећеним и континуираним радом библиотекара и осталих стручњака на пољу дигитализације, отварају се нове могућности за коришћење библиотечке грађе за кориснике. Предности које нам доносе нове технологије, омогућавају нам да удахнемо нови живот грађи која стоји у аналогном облику у депоима библиотеке и представимо је широј јавности на неки другачији, креативнији и адекватнији начин.

## Литература

- Матас Касадевал, Аријадна и Тамара Бутиган Вучај. „Европеана кроз објектив ауторских права“. Приступљено 20. 6. 2024.  
[https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/arijana\\_tamarabutigan.pdf](https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/arijana_tamarabutigan.pdf).
- Петровић, Наташа и Тајана Домазет, „Од Европске библиотеке (TEL) до агрегатора за Европеану“. У *Сарадња и партнерства: креирање нове заједничке визије за библиотеке: зборник радова*, 75-78. Београд: Заједница матичних библиотека Србије; Врање: Јавна библиотека "Бора Станковић", 2020.

Jasmina V. Golubović  
National Library of Serbia  
jasmina.golubovic@nb.rs

## ***DIGITIZATION OF SERIAL PUBLICATIONS – JEWISH PERIODICALS***

***Abstract.*** *The project of digitizing Jewish periodicals represents a multi-year activity of the National Library of Serbia aimed at identifying and digitizing periodical titles of the Jewish community preserved in libraries and other cultural institutions in Serbia. The project was initiated thanks to the diplomatic activities of the Embassy of the Republic of Serbia in Israel, with the support of the international cooperation departments of the two national libraries: Serbia and Israel. The project is implemented in cooperation with the National Library of Israel and with the participation of partners from the "Svetozar Marković" University Library, Matica Srpska Library, Subotica City Library, and the Jewish Historical Museum. The significance of digitizing this collection lies in the documentation of the history of the Jewish community in our region as part of the complex history of the Balkans and the whole world. Digitization and online availability of these materials within the digital libraries of the National Library of Serbia and the National Library of Israel make it possible to access them from any location and at any time, and thanks to high-quality processing documents are searchable and readable, while copyright is respected.*

***Keywords:*** *Jewish periodicals, digitization, digital collections.*



Радомир С. Станковић (1952-)  
Математички институт САНУ, Београд, Србија  
Radomir.Stankovic@gmail.com

УДК: 004.42:338.48-44  
004.087:37.091.64

Душан Татић (1982-)  
Математички институт САНУ, Београд, Србија  
dule\_tatic@yahoo.com

Марко Јовановић  
АРХИМедиа група Ниш, Србија  
jovanovicmarko1@yahoo.com

Јован Стојановић (19936-)  
АРХИМедиа група Ниш, Србија  
jovan.stojanovic93@gmail.com

## МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ ТУРИСТИЧКИХ ЕЛЕКТРОНСКИХ ВОДИЧА КАО ПОМОЋНИХ УЏБЕНИКА У ИЗВОЂЕЊУ НАСТАВНИХ ЈЕДИНИЦА ПОСВЕЂЕНИХ НАЦИОНАЛНОЈ ИСТОРИЈСКОЈ, ПРИРОДНОЈ, КУЛТУРНОЈ И ТЕХНИЧКОЈ БАШТИНИ

**Сажетак.** Туристички електронски водичи (е-водичи) су апликације за мобилне уређаје намењене представљању националне историјске, природне, културне, техничке и научне баштине Србије. Рађени су за потребе музеја, археолошких паркова, знаменитих места и сличних културних институција и у непосредној сарадњи са експертима из ових институција. Теме обрађиване у оквиру садржаја е-водича одговарају наставним јединицама у различитим предметима основног и средњошколског образовања, као што су историја, географија, биологија, уметност музичка и ликовна, верска настава, грађанско васпитање, а поједине теме се могу довести у везу и са садржајем других предмета. Отуда и разматрање да се е-водичи могу користити као помоћни уџбеници,



*користећи при томе предности које доноси широка примена информационих технологија у изради е-водича и представљању њиховог садржаја.*

**Кључне речи:** национална баштина, информационе технологије, електронски водичи.

## Увод

Учење је сложен процес стицања новог или модификовања постојећег знања који се састоји од уочавања и примања информација, њихове обраде и анализе, затим памћења и коришћења наученог у пракси као основа за даље учење. Развој и свеprisутна примена информационих технологија у свакодневним активностима довела је до драматичних промена у изворима информација и посебно у њиховој доступности, али истовремено доводе до промена у начину презентовања информација. Информационе технологије у представљању информација користе покрет, додају боју, звук, и понекад различите друге ефекте ради постизања боље уочљивости и наглашавања већег значаја појединих података или остваривања њихове визуално упечатљивије интерпретације. Променом начина представљања информација, информационе технологије уједно мењају начин примања информација, а тиме и начин учења. Следствено томе, неопходно је мењати начин извођења наставе, развијати нова наставна средства, и кад је могуће, користити у настави средства развијена за друге намене. Такав пример су електронски водичи (е-водичи) развијени првенствено за потребе музеја, галерија, археолошких паркова и сличних институција чија је основна делатност очување и представљање националне природне, историјске, културне, научне и техничке баштине.

## Електронски водичи

Електронски водичи (е-водичи) су апликације за мобилне уређаје какви су паметни телефони и таблет рачунари (smart phones и Tablet PC), а могу се посматрати као унапређена верзија класичних аудио-водича који се већ дуго година успешно користе у многим изложбеним поставкама и на

другим местима.<sup>1</sup> Поменуто унапређење се односи на повећање функционалности е-водича у поређењу са аудио водичима. У овом раду се разматрање углавном односи на е-водиче које развија АРХиМедиа група коју тренутно практично чине аутори овог рада, а е-водиче реализују у сарадњи са бројним спољним сарадницима. Ова неформална истраживачка група је формирана 2012. у оквиру Лабораторије за информационе технологије и рачунарску интелигенцију (Information Technologies and Computational Intelligence, СИТ Lab) Електронског факултета у Нишу, а резултате свог рада саопштава преко ширег пројекта у области дигитализације националне баштине који се реализује на Математичком институту САНУ у Београду.

Ови е-водичи имају следеће функционалности реализоване као посебни модули у оквиру мобилне апликације.

1. Навигација корисника апликације од тренутне локације до изабране тачке од интереса преко везе са Google maps.
2. Галерија фотографија при чему практично нема ограничења на број фотографија, јер се у случају већег броја, фотографије могу преузимати са сервера, а у противном су садржане у апликацији након обраде и прилагођења за пројектовање на мобилним уређајима и доступне за посматрање без прикључка на Интернет.
3. Текстуалне информације које се односе на поједине од објеката описаних у апликацији.
4. Аудио записи и текстуалне информације су повезани, јер се текстуалне информације пружају истовремено и као аудио запис, као код класичних аудио водича.
5. Видео записи посебно обогаћују апликације и омогућавају остваривање визуелно упечатљивих презентација.
6. У уској вези са тим су и интерактивни 3D модели који су од посебно значаја код дигиталних реконструкција. Интерактивност се састоји у могућности повећавања и окретања 3D модела ради посматрања из различитих углова и уочавања детаља на дигитално реконструисаним објектима.

---

<sup>1</sup> R. S. Stanković, D. Tatić, and Z. Ognjanović, "Electronic Guides – An Example of Application of Information Technologies in Representation of National Heritage", *IPSI BgD Transactions on Advanced Research (TAR)* 16, no. 1 (January 2020): 40.

7. Посебно је занимљив АР-модул који применом технологије проширене реалности омогућава уметање објеката генерисаних на рачунару у слику реалног света коју приказује камера мобилног уређаја.

Важно је уочити да постоји разлика између класичних туристичких водича, укључујући и њихове електронске верзије и електронских водича рађених за потребе културних институција који су разматрани у овом раду. Разлика произилази и лако је разумљива из намене ових апликација. У првом случају, циљ је пружити туристичке информације и усмерити пажњу корисника на могуће објекте интересовања уз навођење најчешће кратких описа, али довољно садржајних тако да корисник буде заинтересован за њихово детаљније разгледање. У другом случају, намена је комплетно, колико је то могуће, представљање, а тиме и дигитално очување објеката националне баштине, што подразумева пружање што је могуће више података о објектима интересовања, али на визуелно атрактиван и упечатљив начин како ће бити детаљније описано у наредним одељцима.

### Примена е-водича у представљању националне баштине

Електронски водичи омогућавају бољу информисаност корисника апликација јер пружају додатне информације о објектима од интереса на које се апликације односе<sup>2,3</sup>. То у случају е-водича значи комплетнију, визуелно импресивнију и упечатљивију презентацију. Додатна предност је да коришћењем апликације посетилац изложбене поставке добија активну улогу, јер од пасивног слушаоца класичне рутинске приче професионалног водича, може самостално да бира објекте о којима жели да добије додатне информације. На тај начин, корисник сам креира садржај поставке према

---

<sup>2</sup> R. S. Stanković, and D. Tatić, "A Scenario for Application of Information Technologies in Representation of Archaeological Parks", in *Book of Abstracts The Seventeenth National Conference Digitalization of Cultural Heritage, Old Records from the Natural and Social Sciences and Digital Humanities*, editors Biljana Stojanović i Nenad Mitić (Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Mathematics, 2019), 13.

<sup>3</sup> D. Tatić, D. Gajić, and R. S. Stanković. "QR Codes Telling the Story About the History of Niš", In *Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage*, eds. Radoslav Pavlov, Peter Stanchev, vol. 5, 134. DOI 10.55630/dipp.2015.5.12.

својим интересовањима, зависно од претходног образовања, склоностима, као и расположивог времена које може посветити посети неког музеја или археолошког парка. Реализација садржаја према наведеним функционалностима даје довољно могућности за остваривање таквих циљева.

### Поступак израде е-водича

Израда е-водича је сложен задатак јер захтева ангажовање експерата из неколико различитих области. У овом одељку изложићемо поступак израде е-водича на примеру уобичајене праксе АРхиМедиа групе. Најпре, потребу за израдом е-водича уочавају и његов садржај одређују експерти из институција које су наручиоци е-водича преко Математичког института САНУ који обезбеђује правно окружење за реализацију е-водича. Институција наручилац и Математички институт заједничким ангажовањем обезбеђују право на коришћење свих садржаја који ће бити коришћени у оквиру конкретне апликације. Садржај е-водича припрема институција наручилац, при чему Математички институт нуди помоћ у видео снимању, укључујући снимање дроном, и фотографисању, као и израду 3Д модела. Програмска реализација е-водича је задатак АРхиМедиа групе, након чега следи верификација аутентичности садржаја и коректности начина презентације, што је задатак експерата из институција наручилаца. Тестирање техничке реализације и поузданости рада апликације ради АРхиМедиа група, као и постављање на маркете Google Play AppStore и повремено ажурирање у складу са правилима ових маркета.

Оваква организација поступка израде е-водича је уједно и гаранција о комплетности и коректности презентације садржаја од стране више експерата, тако да се могу слободно препоручивати школској популацији.

### Доступност и инсталација е-водича

Електронски водичи се реализују за две врсте оперативних система, Android и iOS, тако да се могу користити на мобилним уређајима са једним од ова два оперативна система. Могу се слободно (бесплатно) преузимати са одговарајућих маркета Google Play и App Store. Урађен је каталог до сада реализованих е-водича који се може преузети читавањем QR-кода на слици 1.

У овом каталогу је такође читавањем посебног QR-кода обезбеђено преузимање материјала за коришћење АР-модула на даљину.

Очитавањем QR-кода на слици 2. добија се видео који показује начин коришћења е-водича на примеру неколико реализованих апликација.



Слика 1.  
QR-код за преузимање каталога  
апликација АРхиМедиа групе.



Слика 2.  
QR-код на слици омогућава  
пројектовање видеоа који илуструје  
примену е-водича.

### **е-Водичи – као помоћни уџбеници**

Електронски уџбеници све више постају, а у многим ситуацијама већ јесу, стандардна средства у извођењу наставе из многих предмета на свим нивоима образовања. Свођење електронских уџбеника на рачунарски генерисане фајлове у PDF, DjVu, или неком другом одговарајућем формату јесте извесно, али недовољно, унапређење јер се задржава класичан начин представљања садржаја у облику текста и статичких слика. Осим промене носача информација, нема значајних измена, а могућности које нуде информационе технологије у представљању наставног садржаја остају неискоришћене. Ове предности се међутим ефикасно користе код е-водича у циљу што потпунијег, атрактивнијег и лакшег за меморисање представљања различитих тема из историјске, природне, културне, научне и техничке националне баштине. У том смислу, е-водичи сасвим одговарају савременим трендовима у припреми дигиталних уџбеника.<sup>4,5,6,7,8</sup>

---

<sup>4</sup> Завод за уџбенике, „Дигитални уџбеници”, приступљено 21. 6. 2024,  
<https://www.eudzbenici.zavod.co.rs/>.

Многе од тема на које се односе реализовани е-водичи су заступљене у садржајима одговарајућих наставних програма који се изводе на различитим нивоима основног и средњошколског образовања. Отуда природно произилази предлог за коришћењем електронских водича као помоћних уџбеника ради потпунијег и импресивнијег представљања информација које се односе на одговарајуће наставне садржаје. Завод за унапређивање образовања и васпитања је разматрао и подржао овакав предлог и у оквиру Националног образовног портала (Образовни ресурси за неговање културе српског народа и развијање националног идентитета) омогућио приступ до сада реализованим е-водичима, сматрајући да, како се наводи на сајту Завода, они могу бити од користи наставницима у процесу планирања и остваривања наставе и учења.<sup>9,10</sup>

Захваљујући овој подршци Завода, е-водичи се поред преузимања са Google Play и App Store маркета, могу преузимати и са наведеног сајта Завода.<sup>11,12</sup> На овом сајту је обезбеђено и праћење броја преузимања, тако да се може видети да је до 21.6.2024. било 368 преузимања каталога апликација, а да је највише преузимања било за апликацију о Математичком институту, 204, могуће зато што је прва на списку апликација, затим о

---

<sup>5</sup> „Е-учење”, приступљено 21. 6. 2024, <https://www.eucionica.rs/>.

<sup>6</sup> Едука, „Едукини дигитални уџбеници на две платформе”, приступљено 21. 6. 2024, <https://edukadoo.rs/digitalni-udzbenici/>.

<sup>7</sup> Klett, „Дигитални уџбеници нове генерације”, приступљено 21. 6. 2024, <https://klett.rs/zacusenike/digitalni-udzbenici-nove-generacije/>.

<sup>8</sup> Завод за унапређивање образовања и васпитања, „Digitalna učionica@”, приступљено 21. 6. 2024, <https://digitalnaucionica.edu.rs/>

<sup>9</sup> Завод за унапређивање образовања и васпитања, „Апликације намењене представљању споменика и установа културе и туристичких локација у Србији”, приступљено 21. 6. 2024, <https://zuov.gov.rs/aplikacije-namenjene-predstavljanju-spomениka-i-ustanova-kulture-i-turistickih-lokacija-u-srbiji/>

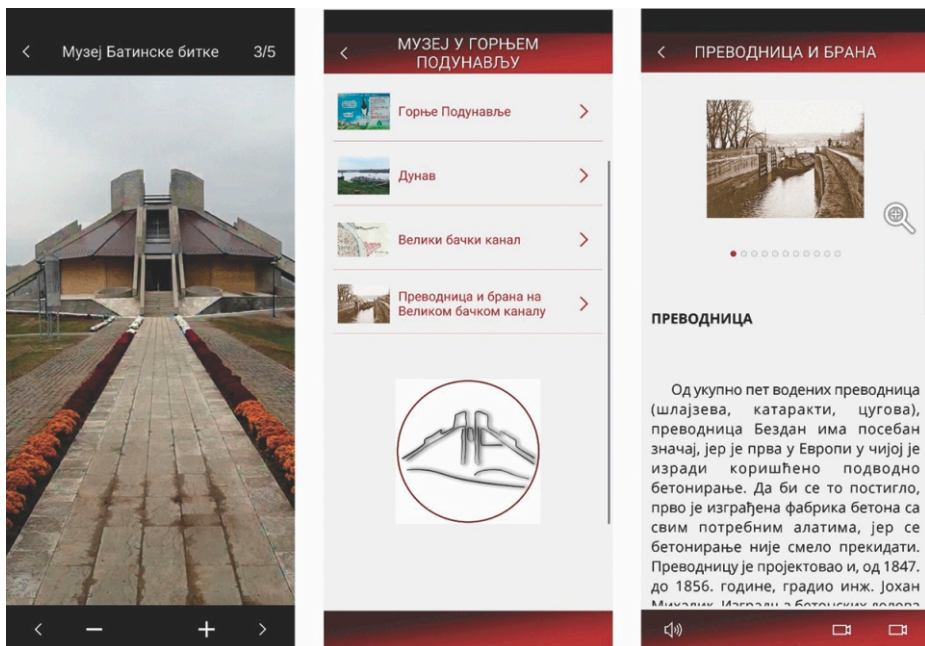
<sup>10</sup> Завод за унапређивање образовања и васпитања, „Образовни ресурси за неговање културе српског народа и развијање националног идентитета”, приступљено 21. 6. 2024, <https://zuov.gov.rs/nacionalni-resursi/#572-2092-wpfd-aplikacije-namenjene-predstavljanju-spomениka-i-ustanova-kulture-i-turistickih-lokacija-u-srbiji/>.

<sup>11</sup> Завод за унапређивање образовања и васпитања, „Апликације намењене представљању споменика...”.

<sup>12</sup> Завод за унапређивање образовања и васпитања, „Образовни ресурси за неговање културе...”.

Археолошком локалитету Лепенски Вир, 182, о Првом српском устанку 1804., 141, Музеју савремене уметности, 125, али да има и апликација са свега неколико преузимања. Укупан број преузимања до поменутог датума наведене 42 апликације је 1897.

Истовремено, нешто другачије интересовање према садржају се може уочити преко података на Google Play који наводи на дан 21.6.2024., по 1К+ преузимања за апликације о Манастиру Сопоћани и Манастиру Жича, 500+ за апликације о Новом Пазару, Параћину, Врњачкој Бањи. Већи број апликација има 100+ преузимања, али такође има и апликација са мањим бројем преузимања.



Слика 3.

Снимак екрана у апликацији Музеј Батинске битке, на којима се поред приказа ове историјске битке види опција за приказ Великог Бачког канала, заштићених врста птица, и слични подаци.

Садржај е-водича се може користити као додатни материјал за различите наставне теме у више предмета у различитим разредима, од основне до средње школе. Начин представљања и примена мобилних уређаја које млађе генерације радо и врло вешто користе даје предност

оваквој врсти наставног материјала. Како су првенствено намењени представљању националне баштине, садржај е-водича се углавном односи на теме које се обрађују у предметима као што су историја, географија, биологија, музичко васпитање, ликовно васпитање, грађанско васпитање, верска настава, и друго. При томе се садржај једног е-водича може користити у више наставних предмета. Као пример навешћемо е-водич за Музеј Батинске битке, депанданс Градског музеја Сомбора. Иако првенствено намењен приказу ове врло значајне битке из Другог светског рата, водич садржи бројне географске, саобраћајне и друге податке о резервагу природе на територији где је битка вођена. У водичу се може наћи податак о преводници у Великом бачком каналу у чијем пројектовању је учествовао и врло познати инжењер Густав Ајфел, конструктор Ајфелове куле у Паризу, Француска.

Врло корисна карактеристика е-водича је да једном преузети садржај остаје на мобилном уређају за накнадно гледање без прикључка на Интернет сем за видео записе који се због своје величине преузимају са сервера АРХиМедиа групе, тако да је за њихово гледање неопходна веза на Интернет.

### **Начин примене е-водича у настави**

Примена е-водича у настави може бити организована на следећа два начина.

1. Наставник бира теме из више апликација и усмерава ђаке да заједнички одгледају садржаје након одржане лекције као илустрацију теме и затим дискутују одгледани садржај.

2. Једнако је могућ и обрнути приступ, наставник задаје теме које ђаци одгледају унапред као припрему за обраду наставне јединице на часу.

Као пример примене е-водича навешћемо наставну јединицу о Првом српском устанку за чије се извођење као допуна могу користити прилози из три е-водича: *Историјско место Бранковина, Манастир Рача и 1804 – Устанци говоре*. У првом од наведених водича постоји прилог о сечи кнезова Алексе Ненадовића и Илије Бирчанина, у другом се може чути рецитоване народне песме „Почетак буне на дахије“ у извођењу познатог глумца Гојка Шантића, док се у трећем говори о борбама у Првом српском устанку.





Слика 4.  
Приказ на Google Play е-водича „Историјско место Бранковина“,  
„Манастир Рача“, „1804 – Устаници говоре“.

### Закључак

Аутори овог рада сматрају да е-водичи уз правилан избор тема представљају врло атрактивне додатне материјале у настави више предмета у различитим годинама школовања. Завод за унапређивање васпитања и образовања, препоручио је преко линка на свом сајту примену ових апликација уз предлог да се оне могу да користе у процесу остваривања наставе и постизања циљева учења<sup>13,14</sup>. На наставницима и извођачима наставе је да прилагођавају избор тема из различитих водича њиховим потребама у извођењу наставе и обради конкретних наставних јединица. При томе се такође рачуна на личну заинтересованост ученика за додатним усавршавањем применом е-водича.

### Захвалност

Аутори су захвални рецензенту чији су конструктивни коментари били од користи у припреми ове верзије рада.

<sup>13</sup> Завод за унапређивање образовања и васпитања, „Апликације намењене представљању споменика...“.

<sup>14</sup> Завод за унапређивање образовања и васпитања, „Образовни ресурси за неговање културе...“.

## Литература

- „Е-учење”. Приступљено 21. 6. 2024. <https://www.eucionica.rs/>.
- Едука. „Едукини дигитални уџбеници на две платформе”. Приступљено 21. 6. 2024. <https://edukadoo.rs/digitalni-udzbenici/>.
- Завод за унапређивање образовања и васпитања. „Апликације намењене представљању споменика и установа културе и туристичких локација у Србији”. Приступљено 21. 6. 2024. <https://zuov.gov.rs/aplikacije-namenjene-predstavljanju-spomеника-i-ustanova-kulture-i-turistickih-lokacija-u-srbiji/>.
- Завод за унапређивање образовања и васпитања. „Digitalna učionic@”. Приступљено 21. 6. 2024. <https://digitalnaucionica.edu.rs/>
- Завод за унапређивање образовања и васпитања. „Образовни ресурси за неговање културе српског народа и развијање националног идентитета”. Приступљено 21. 6. 2024. <https://zuov.gov.rs/nacionalni-resursi/#572-2092-wpfd-aplikacije-namenjene-predstavljanju-spomеника-i-ustanova-kulture-i-turistickih-lokacija-u-srbiji/>.
- Завод за уџбенике. „Дигитални уџбеници”. Приступљено 21. 6. 2024. <https://www.eudzbenici.zavod.co.rs/>.
- Klett. „Дигитални уџбеници нове генерације”. Приступљено 21. 6. 2024. <https://klett.rs/za-ucenike/digitalni-udzbenici-nove-generacije/>.
- Stanković, R. S., D. Tatić, and Z. Ognjanović. "Electronic Guides – An Example of Application of Information Technologies in Representation of National Heritage". *IPSI BgD Transactions on Advanced Research (TAR)* 16, no. 1 (January 2020): 39-44.
- Stanković, R. S., and D. Tatić. "A Scenario for Application of Information Technologies in Representation of Archaeological Parks". In *Book of Abstracts The Seventeenth National Conference Digitalization of Cultural Heritage, Old Records from the Natural and Social Sciences and Digital Humanities*, editors Biljana Stojanović i Nenad Mitić, 13. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Mathematics, 2019.
- Tatić, D., D. Gajić, and R. S. Stanković. "QR Codes Telling the Story About the History of Niš". In *Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage*, eds. Radoslav Pavlov, Peter Stanchev. Vol. 5, 133-139. DOI 10.55630/dipp.2015.5.12.

Radomir S. Stanković  
Mathematical Institute of SASA, Belgrade, Serbia  
Radomir.Stankovic@gmail.com

Dušan Tatić  
Mathematical Institute of SASA, Belgrade, Serbia  
dule\_tatic@yahoo.com

Marko Jovanović  
ARhiMedia Group, Niš, Serbia  
jovanovicmarko1@yahoo.com

Jovan Stojanović  
ARhiMedia Group, Niš, Serbia  
jovan.stojanovic93@gmail.com

***POSSIBILITIES OF USING ELECTRONIC TOURIST GUIDES AS  
AUXILIARY TEXTBOOKS IN TEACHING TOPICS DEDICATED TO THE  
NATIONAL HISTORICAL, NATURAL, CULTURAL AND  
TECHNICAL HERITAGE***

***Abstract.*** *Electronic tourist guides (e-guides) are applications for mobile devices intended to present the national historical, natural, cultural, technical, and scientific heritage of Serbia. They are developed for the needs of museums, archaeological parks, famous places, and similar cultural institutions and in direct cooperation with experts from these institutions. The topics covered by the content of the e-guides correspond to certain teaching units in various courses in primary and secondary education, such as history, geography, biology, music and visual arts, religious teaching, civil education, and certain topics can also be linked to the content of some other courses. From there, it comes the possibility that e-guides can be used as auxiliary textbooks, by enjoying advantages brought by the wide application of information technologies in the development of e-guides and presentation of topics covered.*

***Keywords:*** *national heritage, information technologies, electronic guides.*

Ивана Љ. Пешић (1981-)  
pesic.jagodina@gmail.com

УДК: 02:004.42MOODLE  
027.022(497.11)

Марија М. Црнковић (1977-)  
marijacrnkova@gmail.com

Народна библиотека „Радислав Никчевић“ Јагодина

## УПОТРЕБА КОЛАБОРАТИВНИХ МУДЛ ДИГИТАЛНИХ АЛАТА ЗА ПОДРШКУ ЗАЈЕДНИЧКОГ УЧЕЊА - РЕГИОНАЛНИ ПРОЈЕКАТ ДИГИТАЛНИ ГРАЂАНИН

***Сажетак.** Реализацијом дигитално - инклузивног пројекта Дигитални грађанин Народна библиотека у Јагодини је креирала дигиталну платформу која трансформише културу у нови квалитет, тако да можемо говорити о дигиталној или сајбер култури, култури новог доба за нове генерације. Управо та брзо растућа субкултура дигиталних младих корисника који се окупљају у Библиотеци у оквиру пројекта Дигитални грађанин, доказ су да јагодинска библиотека активно учествује у процесу креирања Digital Citizenship Education (DCE) програма који пропaгира Савет Европе. Имплементирајући пројекат, Библиотека је учинила доступном модерну едукативну технологију деци и одраслима, чиме је омогућила увођење дигиталних вештина у локалну заједницу. Тако је Библиотека спојила наизглед неспојиво: традиционално библиотекарство и нове услуге усмерене ка дигиталном друштву и повезала друштвено-хуманистичке науке са дигиталним окружењем.*

*Пандемија коронавируса 2020. године, библиотекаре јагодинске библиотеке је инспирисала да, уз помоћ коришћења алата и софтвера отвореног кода, креирају онлајн платформу за учење на даљину. Тако креирана Мудл платформа послужила је за реализацију акредитованог семинара и за дељење практично стеченог знања.*

**Кључне речи:** *Дигитални грађанин, софтвер отвореног кода, едукација, учење на даљину, Мудл платформа, дигитални алати.*

## Дигитални грађанин

Народна библиотека у Јагодини је 2019. године одабрана као једна од 20 библиотека у Србији којој је невладина организација ИРИМ<sup>1</sup> донирала вредну опрему: 20 микро:бит (*micro:bit*) рачунара, пет “уради сам” сетова, три микро Меквин (*McQueen*) робота и једна је од пет српских библиотека која има 3Д штампач доступан за кориснике Библиотеке. Носилац регионалног пројекта *Дигитални грађанин* и координатор за регион је ИРИМ из Загреба, а пројекат је финансијски подржала компанија Google. Локални партнер ИРИМ-а у Србији је Фонд Б92 и њихов програм *Битка за знање*. У пројекту учествује укупно 170 библиотека из целог региона<sup>2</sup>: 120 из Хрватске, по 20 из Србије и Босне и Херцеговине и 10 са Косова\*. Циљ пројекта *Дигитални грађанин* је трансформација јавних библиотека у дигиталне, иновативне и образовне центре који афирмишу развој дигиталне технологије код деце и одраслих. Овим пројектом библиотеке чине доступном модерну едукативну технологију деци и одраслима, чиме омогућују увођење дигиталних вештина у локалне заједнице, а библиотекари користе донирану опрему и расположиве ресурсе да науче децу писању компјутерских кодова којима ће покретати робота, решавати проблемске задатке или креирати веб-апликације.

Савет Европе дигитално грађанство дефинише као: „Компетентно и позитивно бављење дигиталним технологијама (креирање, рад, дељење, дружење, истраживање, играње, комуникација и учење); активно и одговорно учење (вредности, вештине, ставови, знања) у заједницама (локал-

---

<sup>1</sup> ИРИМ - Институт за развој и иновативност младих.

<sup>2</sup> Digitalni građanin, „Razvijanje knjižnica kao digitalnih centara u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini te Kosovu“, Institut za razvoj i inovativnost mladih, pristupljeno 30. 7. 2024, <https://croatianmakers.hr/hr/digitalni-gradanin-knjiznice-kao-napredni-centri-za-digitalne-vjestine/>.

\* Овај назив је без прејудуцирања статуса и у складу је са Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244 и мишљењем Међународног суда правде о декларацији о независности Косова.

ним, националним, глобалним) на свим нивоима (политичком, економском, друштвеном, културном и интеркултуралном); укљученост у двоструки процес доживотног учења (у формалном и неформалном окружењу) и континуирана одбрана људског достојанства.”<sup>3</sup> Дигитално грађанство има задатак да појединца као корисника дигиталних ресурса, научи одговорним начинима коришћења технологије, како би се заштитили од интернет опасности и поштовали људска права. Дигиталним се дефинишу културни и уметнички одговори на свеprisутност дигиталних технологија и о нашем времену и начину живљења говори се као о дигиталној култури. Потреба за применом дигиталних технологија постала је императив за све институције културе које држе до корисника, а развој нових услуга иде у смеру прилагођавања новим медијима и корисницима. Убрзани свакодневни развој ИТ сектора условио је да се приступ и поглед на библиотечке услуге промени и квалитет услуга повећа у складу са промењеним потребама савременог библиотечког корисника.

„Пројекат *Дигитални грађанин* базиран је на СТЕМ концепту. СТЕМ је акроним који означава науку (Science), технологију (Technology), инжењерство (Engineering) и математику (Maths). Овај концепт је усмерен на развој вештине програмирања код ученика, истовремено развијајући компетенције као што су решавање проблема, алгоритамско размишљање, критичко размишљање као и вештине сарадње, комуникације и креативности. Ученици кроз радионице уче да користе интердисциплинарни приступ у решавању проблема који ће им касније користити како у решавању проблема у школи тако и у стварном животу.”<sup>4</sup> Наставним планом у нашим школама сваки од ових предмета се посебно предаје, а наш циљ је да их представимо као комплетну дисциплину и укажемо на њихово међусобно прожимање кроз различите сфере људског деловања. Центар за промоцију науке опремио је најсавременијом опремом неколико школа у Србији. Поред тога, библиотеке и даље остају места за неформално дружење, учење

---

<sup>3</sup> Council of Europe, „Digital Citizenship Education Working Conference : Empowering digital citizens”, Council of Europe, August, 2017, pristupljeno 1. 7. 2024, <https://rm.coe.int/digital-citizenship-education-working-conference-empowering-digital-ci/1680745545>.

<sup>4</sup> Сузана Танасијевић и Ивана Пешић, „New normal изазови и могућности за библиотеке - Пример добре праксе Digital Citizen(ship)”, *Библиотекарство Српске* бр. 10, 2023: 249, преузето 15. 10. 2023, <https://doisrpska.nub.rs/index.php/BIBSR/article/view/9646>.

и креативност јер нису оптерећене планом и програмом већ корисници добровољно, у мери коју себи одреде, користе програме и услуге. Учењем програмирања, стиче се потребно знање и вештине да се деца и млади припреме за будућа ИТ занимања и све захтевније тржиште рада. Библиотеке тако постају покретачи и носиоци развоја и позитивних промена у друштву. Дигиталне компетенције подразумевају поседовање скупа знања, вештина, ставова и способности неопходних за квалитетно коришћење информационо-комуникационих технологија и дигиталних медија. Стога се од библиотекара очекује да поседују висок ниво информатичке, информационе, дигиталне и медијске писмености, као и да у својим областима рада користе методе и алате који афирмишу смислену употребу информационо - комуникационих технологија.

Дигитална хуманистика као област увелико је присутна у библиотекарству Србије. Хуманистика према дефиницији обухвата истраживање или изучавање језика, књижевности, историје, уметности, библиотекарства и других друштвених наука које су усмерене на очување културне баштине и традиције. Дигитално је процес „претварања различитих информација у бинарни код што омогућава њихово презентовање путем рачунара”<sup>5</sup>, односно начин да се идеје, знање и културна баштина представе и промовишу у електронској форми. Тако посматрана, дигитална хуманистика је метод за обраду великог броја информација из различитих области људског знања. Дигитализација нам у многоме помаже да велики број података организујемо на начин да уштедимо и време и новац, а дигитална хуманистика представља добар приступ за очување, анализу, презентацију и промоцију културне баштине која је у дигиталној форми, а што је свакако задатак библиотекара. Дигитална хуманистика повезује стручњаке из различитих области, студенте, истраживаче и све друге који за циљ имају примену интердисциплинарности у креирању програма и решавању постављених радних задатака. Једна од њених највећих позитивних страна јесте та што је доступна сваком грађанину. Управо у том методолошком приступу је успостављена веза између пројекта који реализује јагодинска библиотека и дигиталне хуманистике као науке која

---

<sup>5</sup> Edin Tabak, Digitalna humanistika: Debate, aplikacije, izazovi (Zenica: Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici, 2017), 15, [https://unze.ba/digitalna\\_humanistika/digitalna\\_humanistika.pdf](https://unze.ba/digitalna_humanistika/digitalna_humanistika.pdf).

има широку примену. С обзиром на важност критичког осврта на садржаје који се пласирају путем дигиталне технологије, описмењавање на овом подручју је од великог значаја. Увођењем дигиталне писмености у библиотеке пројекте у будућности ће донети генерацију младих људи који критички приступају одређеним садржајима и промишљају о могућим решењима проблема који се пред њих стављају. Јагодинска библиотека је претходних година посветила велику пажњу трансформацији и прилагођавању корисницима, како реализацијом дигиталних тако и инклузивних пројеката. Пројектом *Дигитални грађанин*, библиотекари су наставили тренд пружања дигиталних услуга, али и постали дигитални едукатори. Осим досадашњег обезбеђивања слободног приступа информацијама, дигитални едукатор се бави информационом писменошћу грађанства и организацијом радионица о дигиталним вештинама.

### Мудл платформа за учење на даљину у библиотеци

Moodle<sup>6</sup> је акроним од Модуларно објектно - оријентисано динамичко образовно окружење и спада у бесплатне софтвере (open source software) за дигитално учење. Овакви системи служе за управљање учењем на даљину (Learning Management System - LMS), а циљ је преношење садржаја за учење што већем броју корисника у виртуелном простору. Мудл је пројекат отвореног кода (*Open source*), што значи да је корисницима омогућен увид у изворни код, уз могућност промене апликације и прилагођавање потребама самих корисника и креатора садржаја. Корисницима је дозвољено коришћење, копирање и мењање кода, уз поштовање оригиналне лиценце под којом је издата. Преузимање је бесплатно са службене Moodle Web странице. Апликација је написана у PHP-у, програмском језику отвореног кода и подржава више врста база података, посебно MySQL. Визуелни изглед система може се у великој мери прилагодити потребама корисника. Управљање се одвија путем веб окружења, без потребе за инсталацијом додатног софтвера на рачунар крајњег корисника. Администратори управљају садржајем, отварају нове курсеве, уређују постојеће, додају кориснике и слично. Број администрацијских опција које

---

<sup>6</sup> Moodle - Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment.



су нам на располагању зависи од подешавања система, броја инсталираних опционалних модула и привилегија пријављеног корисника. Корисници могу имати различите улоге, зависно од курса коме приступају. Приступ систему заштићен је корисничким именом и лозинком, а кориснички подаци налазе се у заштићеној бази података. Мудл у својој стандардној верзији нуди низ едукацијских активности које се могу користити унутар семинара. Осим лекција које могу бити у различитим форматима, ту су и форум, чет, анкета, оцењивање садржаја и слично. „Онлајн курс *Креирајте свој дигитални свет* састоји се од пет секција: Уводни део, Дигитални свет у библиотеци, Микро:бит основе, Микро:бит напредни, 3Д штампа и Евалуација. Поред тога, главна страница има форум за најаве, форум за Микро:бит дискусију и форум за дискусију о 3Д штампању. Форум и интерактивно ћаскање омогућавају корисницима који су физички удаљени да комуницирају и деле идеје. Његова сврха је да повеже кориснике и библиотеке из различитих градова Србије.”<sup>7</sup> Мудл нуди велику количину стандардних ресурса и активности који омогућавају библиотекарима да креирају дигитални садржај. Мудл је додатни алат у библиотечком послу и може се користити као помоћ библиотекарима у пружању информација корисницима библиотеке. Мудл платформа као и сајт пројекта Дигитални грађанин су креирани као поддомен сајта Народне библиотеке „Радислав Никчевић” и хостовање је такође заједничко. Овакав начин организације је примењен због трошкова који су јако високи за хостинг сајтова.

Учење на даљину и коришћење алата за онлајн учење имају своје предности. За приступ већини алата за онлајн учење довољно је поседовање неког од уређаја (телефон, таблет, лаптоп, десктоп рачунар) који има солидне техничке карактеристике и интернет конекцију. Готово да сви мобилни телефони и таблети подржавају преузимање апликација за учење. Учење је могуће на било ком месту у било које време.

Онлајн алати за учење, наравно, имају и одређене недостатке. Пре свега они се у потпуности ослањају на технологију, што значи да је полазницима потребна непрекидна интернет конекција. Јавља се и проблем

---

<sup>7</sup> Ivana Pešić, Suzana Tanasijević and Ivica Lazarević, „Digital transformation in the service of knowledge and information”, paper presented at 1st International Online Conference on Digital Transformation in Culture and Education, Belgrade, Serbia, 14-16. 4. 2021, published 4. 2. 2022. <https://zenodo.org/record/5971957#.ZAsVxXbMKUk>.

социјалне дистанце, јер се колеге мање друже и виђају. Употреба ових алата од библиотекара захтева извесне вештине, које неће сви моћи да усвоје истим темпом, што код њих може произвести стрес. Зато је најбољи приступ да библиотекари употребу алата за онлајн учење посматрају као део сопствене едукације и унапређење знања и вештина. Реализацијом пројекта *Дигитални грађанин* увидели смо потребу да се библиотекарима приближе предности употребе различитих дигиталних алата. Одржавањем акредитованог семинара *Креирајте свој дигитални свет*, покушали смо да сва наша знања и искуства представимо колегама и скренемо пажњу на важне сегменте дигиталне писмености и учења на даљину. Током 2022. године одржали смо радионицу у информатичком одељењу јагодинске Гимназије „Светозар Марковић”, где смо наишли на веома велико интересовање, јер управо Мудл платформе различитих садржаја имају највећу примену у систему образовања. Ученицима прве године представили смо могућности које пружа ова платформа као и садржај, који је њима због профила школовања, веома близак.

Манифестација *Европска ноћ истраживача* била је прилика да Народна библиотека представи модерну опрему коју поседује, а библиотекари да покажу грађанима како се на забаван начин могу научити основе програмирања. Сваке године библиотекари су, користећи ресурсе којима располажу, осмишљали активности како би заинтересовали учеснике. Прво учешће Библиотеке било је 2019. године, када је опрема и донирана Библиотеци. Наредно учешће, 2022. године обележило је представљање Мудл платформе посетиоцима штанда Библиотеке на поменутој манифестацији. Велики број деце и одраслих имао је прилику да се упозна са функционисањем платформе, њеним карактеристикама и могућностима за учење из сопствених домова. Веће интересовање за коришћењем платформе било је у следећој, 2023. години. Према речима организатора око 4000 посетилаца је присуствовало садржајима који су представљени, међу којима је и Библиотека у Јагодини нашла своје место. Заинтересованим посетиоцима, наши волонтери, две ученице јагодинске Гимназије „Светозар Марковић”, отварале су профиле за приступ Мудл платформи и давале смернице за употребу. Ово је била јединствена прилика да промовишемо новине у раду Библиотеке, као и саму Мудл платформу коју су до тада користили библиотекари и ученици.

## Закључак

Користећи Мудл софтверску платформу за учење на даљину, корисници су у могућности да кроз програм курса пролазе жељеним темпом, могу приступати е-курсу у било које време и онолико колико сматрају да је неопходно. Платформа за учење на даљину представља подршку конвенционалним семинарима, допуњује их и омогућава комбиновано учење. Такође, комбинује различите алате и подстиче интердисциплинарност.

Јагодински библиотекари прате трендове у развоју струке како би увек били на услузи својим корисницима са све бројнијим захтевима у погледу дигиталних услуга. Осим што користе Мудл платформу у реализацији пројеката, радионица и семинара, они и промовишу њену употребу међу својим корисницима.

## Литература

- Танасијевић, Сузана и Ивана Пешић. „New normal изазови и могућности за библиотеке - Пример добре праксе Digital Citizen(ship)”, *Библиотекарство Српске* бр. 10, 2023: 243-255. Преузето 15. 10. 2023. <https://doisrpska.nub.rs/index.php/BIBSR/article/view/9646>.
- Council of Europe. „Digital Citizenship Education Working Conference : Empowering digital citizens”. Council of Europe. Приступљено 1. 7. 2024. <https://rm.coe.int/digital-citizenship-education-working-conference-empowering-digital-ci/1680745545>.
- Digitalni грађанин. „Razvijanje knjižnica kao digitalnih centara u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini te Kosovu“. Institut za razvoj i inovativnost mladih. Приступљено 30. 7. 2024. <https://croatianmakers.hr/hr/digitalni-gradanin-knjiznice-kaonapredni-centri-za-digitalne-vjestine/>.
- Pešić, Ivana, Suzana Tanasijević and Ivica Lazarević. „Digital transformation in the service of knowledge and information”. Paper presented at 1st International Online Conference on Digital Transformation in

Culture and Education, Belgrade, Serbia, 14-16. 4. 2021. Published 4. 2. 2022. <https://zenodo.org/record/5971957#.ZAsVxXbMKUk>.

Tabak, Edin. *Digitalna humanistika: Debate, aplikacije, izazovi*. Zenica: Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici, 2017.  
[https://unze.ba/digitalna\\_humanistika/digitalna\\_humanistika.pdf](https://unze.ba/digitalna_humanistika/digitalna_humanistika.pdf).

Ivana Lj. Pešić  
pesic.jagodina@gmail.com

Marija M. Crnković  
marijacrnkova@gmail.com

Public library Radislav Nikčević Jagodina

### **USE OF COLLABORATIVE MOODLE DIGITAL SUPPORT TOOLS OF JOINT LEARNING - REGIONAL PROJECT DIGITAL CITIZEN**

**Summary:** *Through the implementation of the digital - inclusive project Digital Citizen the Public Library in Jagodina has created a digital platform that transforms culture in new quality, so we can talk about digital or cyber culture, the culture of the new age for new generations. It is precisely this rapidly growing subculture of young digital users who gather in the Library as part of the Digital Citizen project, is proof that Library in Jagodina actively participates in the process of creating Digital Citizenship Education (DCE) program promoted by the Council of Europe.*

*The Library made modern educational technology available to children and adults, which enabled the introduction of digital skills in local communities. That's how the Library is combined the seemingly incompatible: traditional librarianship and new services aimed at digital society and connected social humanities with digital environment.*

*The librarians of the Jagodina Public Library were inspired by the Corona virus pandemic in 2020, with the help of using open source tools and open source software, to create an online platform for distance learning. The Moodle platform created in this way was used for the realization of an accredited seminar and for sharing the knowledge gained practically.*

**Keywords:** *Digital citizen, open source software, education, distance learning, Moodle platform, digital tools.*

## Е-РЕЧНИК КАО ДИГИТАЛНА КОЛЕКЦИЈА НЕОЛОГИЗАМА У КОЈОЈ УЧЕСТВУЈЕ ЗАЈЕДНИЦА

**Сажетак.** Циљ овог рада је да покаже значај дигиталне колекције, е-речника неологизама, који је јавно доступан ([www.taraba.rs](http://www.taraba.rs)) и интерактиван. У његовом креирању може учествовати целокупна заједница, што доприноси ажурирању промена, уз могућност детаљног увида у промене, као и њихово хронолошко праћење и посматрање. Као такав, е-речник Тараба портала је дугорочно одржив, исплатив и обновљив, а његови деривати (речи, одреднице) поспешују свакодневну комуникацију (садрже сегменте: значење, правилну, неправилну употребу, домаће и стране алтернативе, као и напомене и занимљивости). Речничка грађа се може користити као информација о алтернативама, правилној и неправилној употреби, приликом превођења у техничким, правним, информатичким и др. областима, као и на пољу вештачке интелигенције. Стално доступан, е-речник Тараба портала постаје значајно средство за богаћење речника, побољшање културе изражавања у електронској комуникацији уз очување српског језика као носиоца карактеристика нематеријалног културног добра.

**Кључне речи:** неологизам, е-речник, портал, друштвене мреже, интерактивност, општи речник, лексикон, речник страних израза, електронска комуникација, дигитална колекција.

## Увод

Развој информационих технологија, а посебно глобална мрежа – интернет, омогућио је брзу комуникацију без обзира на географску удаљеност саговорника. Та комуникација се одвија електронским путем, па, сходно томе, називају је електронском<sup>1</sup>. Веома је заступљена у свим сферама, како личним тако и професионалним, формалним и неформалним приликама. Електронска комуникација се може одвијати са небројано саговорника истовремено, на више различитих језика. Карактерише је брзина, прекомерно коришћење изтраза пореклом са енглеског говорног подручја (неологизама, новонасталих речи у неком језику), затим редукција речи и скраћивање синтаксичких конструкција, што резултира појавом нове лексике и склопова, који продиру у све стилове и на све нивое комуникације. Непрекидно се говори о повећаном броју неологизама услед утицаја информационих технологија, али детаљнија истраживања језика електронске комуникације нису извршена. Појављују се радови који се тичу само неких њених делова, иако се јављају залагања да се подели на писану и говорну комуникацију дода и електронска комуникација<sup>2</sup>.

Инвазија неологизама англосаксонског порекла у свим језицима света, као и појачана електронска комуникација, проузроковала је потребу за креирањем дигиталне колекције, е-речником неологизама, због различитих проблема:

- потешкоће у комуникацији – немогућност прецизног, брзог, јасног разумевања саговорника услед лингвистичких релација неологизама и постојећих речи у одређеном језику;
- потреба заштите језика као носиоца карактеристика нематеријалног културног добра;
- питање корпуса нормативне лексике, односно утицаја неологизама и односа према норми.

Сва ова питања су веома осетљива, а изискују брзе и прецизне одговоре. На различите начине се третирају у различитим земљама, а јасна методологија још увек није израђена. Мора се констатовати да је елек-

---

<sup>1</sup> Биљана Радић-Бојанић, *Неко за чат?! Дискурс електронских ћаскаоница на енглеском и српском језику* (Нови Сад: Филозофски факултет, 2007), 7–8.

<sup>2</sup> Исто.

тронска комуникација постала део свакодневне, и пословне и приватне комуникације и тиче се свих професија. Свакако је најзаступљенија у секторима информационих технологија, које ове неологизме користе као професионални жаргон и терминологију, одакле се шире и преносе. Ова врста комуникације се развија од 80-их година XX века, последњих двадесет година је широко распрострањена, те је утицај језика електронских медија веома изражен, а истраживања се неретко фокусирају на језик штампаних медија и телевизије.

Технологије су се мењале, као што се и сама комуникација на њима суштински променила - синхрона је, више саговорника може истовремено учествовати у њој, и уколико желе, могу комуницирати на различитим језицима. Промене којима су друштвене мреже преузеле функцију форума и ћаскаоница, као и апликације за комуницирање, нису значајно утицале на сам дискурс и начин комуницирања. И даље је најзаступљенија лексика англосаксонског порекла због глобализације. Појава стално нових неологизама изискивала би веома често штампање и допуњавање речника страних речи и израза, што је економски неисплативо, а и динамички је немогуће пратити ову лексичку појаву - док једно издање изађе из штампе, појави се велики број нових неологизама, као и додатна значења већ постојећих. С друге стране, поставља се питање одрживости. Зна се да и поред процеса рециклаже већ деценијама влада глобална несташица целулозе и папира и да је папир економски захтеван ресурс (повећања цене сировине и транспорта опомињу да се мора рационално поступати). Штампано издање у овом случају је неадекватно, како због економске и уштеде природног ресурса (папира) тако и због природе самих неологизама. Одрживо решење је е-речник, који је јавно доступан и интерактиван - у чијем креирању може учествовати целокупна заједница, са могућношћу ажурирања, допуњавања и ревизије (попут е-речника Тараба портала<sup>3</sup>).

---

<sup>3</sup> [www.taraba.rs](http://www.taraba.rs)



## Карактеристике неологизама (лингвистичке релације, промене семантике, краткотрајност употребе)

У вези са неологизмима сви лингвисти ће се сложити око њихових главних карактеристика: непостојаности, променљивости значења, као и да на њихову појаву и употребу утичу пре свега медији. Донедавно главни утицај су вршили телевизија и штампани медији, али са развојем информационих технологија и интернета, број и количина неологизама су се нагло повећали, тако да главни извор нових речи представља свакодневна електронска комуникација. Нова занимања која стварају своју професионалну лексиком (инфлуенсери, особе које се баве дигиталним маркетингом...), захваљујући брзом протоку информација и доступности огромном броју људи, рапидно шире и употребљавају „нове речи“. Због тога је појачана и повећана употреба неологизама англосаксонског порекла<sup>4</sup> у свим језицима света. Комуникација и темпо живота су толико брзи да врло често не можемо да се сетимо домаће речи за одређен појам, што је оснивача Тараба портала, Миломира Драговића, инспирисало да прикупља грађу и ствара е-речник неологизама на порталу.

Да би се илустровали изазови и проблеми у вези са неологизмима, показаћемо како је један општепознат пример (слика 1) обрађен у е-речнику Тараба портала (погледати и одредницу диск<sup>5</sup> на [www.taraba.rs](http://www.taraba.rs), као и коментаре корисника на друштвеној мрежи Инстаграм<sup>6</sup>):

На основу наведеног јасно је да се полисемија (вишезначност) може јавити и уколико је реч неологизам. Временом неко од значења може постати превазиђено и из тог разлога га ретко употребљавамо (диск као „носач – складиште података и садржаја” се ретко користи) тако да се ово значење полако губи. Ово јесте општепознат пример, али илуструје проблематику.

---

<sup>4</sup> У оквиру е-речника Тараба портала се говори и о етимологијама и пореклу одређених речи, али свакако да то није примаран циљ. Поред англосаксонског јављају се речи пореклом са других говорних подручја.

<sup>5</sup> <https://taraba.rs/recnik/detalji/disk>

<sup>6</sup> Профил Тараба портала, преузето 05. 01. 2024, <https://www.instagram.com/p/CiaFaeSvJDA/?igsh=MTRjODJkNjMyNzh4ZA==>



Слика 1 – Диск

Постоје и другачије ситуације. Замислите да је неопходно да пронађете адекватан термин за „повратну спрегу“. Веровали или не, то је чувени фидбек! Такве информације, као и правилну и неправилну употребу неологизама (које речи страног порекла можете користити као термине у одређеним стручним областима – фидбек, флешбек, чекирање...), погледајте у е-речнику Тараба портала.

Поред наведеног може се појавити и псеудохомографија (да у српском језику већ постоји реч истог или сличног гласовног састава, нпр. дреш, варваризам германског порекла који у брзини усмене комуникације често зазвучи као „треш“: „део вршалице у коме се издваја зрно жита“; и треш: „отпад у сандучету е-поште“, али различитог значења од неологизма).

Посебан проблем и изазов је усмена комуникација, било уживо или онлајн, у оквиру које се неологизми доста и користе, приликом чега може доћи до (псеудо)хомонимије – речи исто или слично звуче, али имају различито значење. Сигурно сте се нашли у недоумици чувши: „Био је тумач и ништа није јасно“. У први мах саговорнику није најјасније да ли је неко био „претерано тежак и нејасан“, или је био неки преводилац, па није добро обајснио. И ово је још један пример појаве (псеудо)хомоније коју третира е-речник Тараба портала, наводећи је као један од додатних разлога да се користе домаће речи.

С обзиром на наведене карактеристике неологизама, да ли штампани речници страних речи и израза могу задовољити потребе савремених корисника и говорника?

### Речници страних речи и потребе савремених корисника

За разлику од општих речника, речници страних израза су више енциклопедијског типа, заправо то су лексикони који су ризница културолошких и лингвистичких података. Међутим, невоља је што, услед брзог протока информација, брзо застаревају, а уколико су статични – било да се ради о штампаним било е-издањима, која свакако треба да постоје – нису у могућности да ажурно прате промене и појаве и самим тим да пруже адекватне одговоре.

Уколико узмемо *Лексикон страних речи и израза*<sup>7</sup>, у коме је синтетисан лексикографски рад претходника из: *Рјечника страних ријечи Братољуба Клајића* (Загреб, 1978), *Турицизма у српскохрватско-хрватско-српском језику* Абдулаха Шкаљића (Сарајево, 1973), *Речника страних речи и израза* Радомира Алексића (Београд 1978); приметимо да нема примера савремених неологизама (*бинџ, кринџ, апдејт, шер...*). Иако не могу пружити одговор и задовољити потребе савремених корисника, стари речници су драгоцени, јер се на основу њихове грађе могу описати лингвистичке тенденције. Илустрације ради, пример диска је тривијалан, али у овом Лексикону<sup>8</sup> није забележен! Немогуће је да је савреном језичком осећању и прецизном лексикографском раду Милана Вујаклије ова реч из

---

<sup>7</sup> Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза* (Београд: Просвета, 1980).

<sup>8</sup> Исто.

старогрчког промакла. Наиме, ово потврђује једну свевремену лингвистичку појаву да је језик систем који се мења. Са развојем технологија и рачунара ова реч поново постаје често употребљивана и добија и нова значења (део компјутерске опреме), а већ тада (пре 1980. године) постао је део нормативне лексике српског језика и ушао у општи речник и зато га Вујаклија није убацио у *Лексикон страних речи и израза*<sup>9</sup>.

А како ће се ситуација одвијати са овом инвазијом неологизама услед електронске комуникације, остаје нам да видимо, али не смемо само пасивно да посматрамо, већ је нужно да прилагодимо модусе и методологију и активно пратимо и разматрамо. Употреба као и стварање нових неологизама најчешће се врши електронским путем, а због отворености глобалне мреже, као и због брзине протока информација, не може се контролисати, што потврђује да речник неологизама треба да буде електронски са могућностима ажурирања. У таквом речнику корисници лако и брзо могу да пронађу домаће и стране алтернативе, правилну употребу, а могу и да предложе нову реч (неологизам) за обраду у е-речнику, или ново значење неког неологизма, уколико се у међувремену појавило.

Све наведено потврђује да је нужно да лексикони и речници неологизама буду интерактивни, како би се нова значења и промене могле благовремено забележити и ажурирати. Савремене технологије, па и друштвене мреже могу доста помоћи у томе. Наведен пример са друштвених мрежа Тараба портала<sup>10</sup> потврђује ову хипотезу. Корисници у коментарима могу описати нова значења страних израза, којим се на сајту може допунити одредница.

### За неологизме и против њих

Новим речима у језику се баве и лаици и стручњаци, што потврђује и огроман и постајан број чланова језичких група на друштвеним мрежама. То и није толико чудно, уколико се сагледа из угла да је језик један од основних алата у многим професијама, а свакако и средство комуникације и веома је важно да се прецизно споразумемо, а шумове (конфузије, нејас-

<sup>9</sup> Исто.

<sup>10</sup> Профил Тараба портала, преузето 05. 01. 2024, <https://www.instagram.com/p/CiaFaeSvJDA/?igsh=MTRjODJkNjMyNzh4ZA==>

ноће) у комуникативном каналу најчешће проузорокује употреба неологизама, неретко и прекомерна.

Поред већ наведених лингвистичких релација неологизама и структуре и лексике српског језика, веома је значајан још један феномен. Промене значења неког неологизма могу се догодити у оба језика (и у језику из кога потиче и у оном у коме је преузет неологизам), при чему могу бити различите. И ове феномене је погодно и паметно бележити на порталу и у речнику са могућношћу коментарисања, дискутовања и ажурирања. Узмимо за пример неологизам *дејт* 11 (слика 2):



Слика 2 – Дејт

Из коментара се види да је *дејт* (*date*) мењао значења и у енглеском и у жаргону српског језика, али из примера употребе је јасна препорука да

се користи домоћа реч и да нема потребе за употребом овог неологизма, чиме се спречавају проблеми у комуникацији.

Сада долазимо до кључног питања: да ли су неологизми искључиво штетни за језик и да ли је све тако једноставно, да се може подвести под дихотомију за/против?

Пример *дејт* је једноставан: имамо домаћу алтернативу која у потпуности покрива поље значења и тада се свакако и недвосмислено треба одредити за њу. Исто важи и за примерима: *шеровати*, *шопинг*, *хинт*... домаће речи покривају значења и искључиво њих треба употребљавати.

Али шта ћемо када немамо адекватну домаћу реч: нпр. *селфи*, *лајк*, *имејл*..., или важно питање *хештег* или тараба? Наведени неологизми означавају савремене, релативно нове појмове за које у српском језику не постоје домаће речи.

### Стандардни језик и неологизми

Језик је свакодневно средство комуникације, па промене у њему примећују сви. Не чуди што се велики број људи интересује за те промене и што су оне веома често предмет најразличитијих дискусија, од лаичких до стручних и научних. Као екстремни облик тих полемика јавља се језички пуризам у врло категоричном виду. Свакако да језик треба штитити и чувати од лоших утицаја, али језик је и систем у коме важе одређена правила, која обухватају све нивое и прописана су језичком нормом и стандардом.

Пре било каквих других питања да разјаснимо појам језичка стандардизација: *Процес изграђивања стандардних језика у целини или појединих његових компоненти (нпр. ортоепска, ортографска, граматичка или термилошка стандардизација); централна област је језичког планирања. Поступак стандардизације може се аналитички разложити на више фаза, током којих се стандардно-језичка норма бира, описује, кодификује и разрађује, а уз то јој се обезбеђује друштвено прихватање, спровођење, ширење, неговање, вредновање и дограђивање*<sup>12</sup>...

Из наведеног се закључује да је језичка стандардизација процес који подразумева праћење, промене и надоградњу, посебно када је лек-

<sup>12</sup> Ранко Бугарски, *Језик у контексту* (Београд: Чигоја, 1997), 142–143.

сички ниво у питању, јер свако осавремењивање и модернизација подразумевају и нове термине. Стога, не смемо бити и немамо право да будемо категорични.

Чињеница је да термини пореклом са англосаксонског говорног подручја, услед развоја информационих технологија и глобалне мреже, инвазивно продиру у све друге језике, па и у српски језик. Управо због брзог продора ове појаве се морају пажљиво и помно пратити у интеракцији са самом заједницом и говорницима, као што практикујемо на Тараба порталу, где желимо да демонстрирамо језичке феномене, уз заштиту и препоруку правилне употребе и културе изражавања, у жељи да тај е-речник буде прилог за даља истраживања лексике. Е-речник Тараба портала није корпус нормативне лексике, већ база за даља истраживања, коју може допуњавати читава заједница, тако што предлаже нове неологизме за обраду и дискусију, а норму ће израђивати стручни лингвистички тимови.

Неретко, ситуација није једноставна. Познато је да језик не трпи апсолутне синониме, а превелик број неологизама доводи до конфузије. Пре неколико година у језику медија, који је веома утицајан, а који се у последње време слабо редигује, веома често се употребљавала реч *аутдор* (*outdoor*), па је и појединим лингвистима деловало да немамо адекватну домаћу замену<sup>13</sup>.

Такву врсту конфузије може изазвати претерана употреба неког неологизма, како у медијима тако и у електронској комуникацији, што утиче и на све друге говорнике, при чему је језик оштећен. У оквиру е-речника на Тараба порталу обрадили смо и неологизам *аутдор*<sup>14</sup> и показали да постоје домаће алтернативе и тиме потврдили да овај неологизам нема разлога разматрати у погледу нормативне лексике српског језика.

Више пута је наглашено да ситуација са неологизмима није увек тако једноставна (неки од примера су исказани и у овом раду), па се мора размотрити и шира слика.

---

<sup>13</sup> Милица Радовић-Тешић, „Структура актуелних неологизама у српском језику”, у 37. Научни састанак слависта у Вукове дане 12–15. IX 2007. 1. Граматика и лексика – дескриптивни и нормативни приступ, уредник Злата Бојовић (Београд: Међународни славистички центар, 2008), 361–369, преузето 07. 01. 2024, <https://dais.sanu.ac.rs/bitstream/id/12253/radovic.testic.struktura.aktuelnih.neologizama.pdf>

<sup>14</sup> <https://taraba.rs/recnik/detalji/autdor>

Од свих видова лексике неологизми се могу најмање прецизно дефинисати. Сама чињеница да неологизми захватају све функционалне језичке стилове (и подстилове): разговорни, административни, новинарски, књижевно-уметнички, термилошки, тражи да се они морају посматрати као и све друге речи, својствене целини језика. На неологизме се гледа као на још нестандардизоване речи које именују нове појмове и појаве, или на нов начин именују познате појмове, а временом могу или да се стандардизују, или да се изгубе.

Иако је ова дихотомија (да се изгубе / уђу у нормативни корпус) донекле тачна, не осликава стање у потпуности, поготово не у данашње време када је електронска комуникација веома присутна на свакодневном нивоу, па се као логично питање намеће које неологизме треба разматрати за улазак у лексичку норму, а које не. На Тараба порталу у сегменту „правилна употреба” залажемо се за коришћење већ одомаћене алтернативе – штитећи на тај начин свој језик и културу и с друге стране, уколико је пример вишезначан и представља термин у одређеним наукама, указујемо и на та значења, чиме обогаћујемо речник и негујемо и развијамо културу изражавања.

И у другим језицима се допуњава корпус нормативне лексике. У енглеском језику се такође допуњује нормативна лексика: да би нова реч ушла у Оксфордски речник<sup>15</sup> енглеског језика, она прво улази на листу речи које се проверавају (*watch list database*). Провера се врши на два начина – преко бројних програма за претраживање извора (*reading programmes*) и испитивањем јавног мњења (*crowdsourcing appeals*). Једна од речи која је ушла и у наш и у енглески речник нормативне лексике је селфи, а да ли ће се и да ли би требало исто тако поступити и са речима: *(дис)конектовати, изуглати, (ре)твитовати, форвардовати...* и осталим неологизмима? Британска метода је статичке природе. Углавном приказује цифре у вези са учесталашћу употребе речи – било да се софтверски претражују извори (што у савременом свету губи значај, безначајно је да ли је коришћен у говору и другим медијима, или у информационим технологијама), а опет узорак јавног мњења такође није поуздан (на такве анкете ће пре одговарати особе укључене у ове сфере, него остали) и опет добијамо само податке о високој фреквенцији ових речи. У савременој лингвистици се

<sup>15</sup> www.oed.com



приступ помера ка потреби самог корисника задовољењу његових потреба. Мада, и у овом приступу треба бити обазрив и поштовати историју и нормативни корпус језика. Драгићевић<sup>16</sup> наводи да се руском методом посматрају процес и творба нових речи – у чему превагу при творби нових речи доноси *експресиван начин да се именује оно за шта већ постоји номинација*; док се британском методом претежно мери учесталост употребе неологизама, што се статистички изражава. Иако се у овом раду Рајне Драгићевић претежно говори о језику медија, при чему се занемарује језик електронске комуникације, која обухвата значајан део свакодневне комуникације, не истиче се јединствена метода којом бисмо могли да пратимо и илуструјемо стање и утицај неологизама.

### Закључак

Комбинацијом руске и британске методе дошли смо на идеју која је резултирала е-речником Тараба портала. Прате се и промене значења и допуњава се новим неологизмима. Доступан је свима, тако да све групације и узрасти могу коментарисати и предлагати. На овај начин су обједињене синтаксичка и метода праћења.

Сви лингвисти се слажу у једном: да су неологизми, који су производ стварања нових речи, резултат процеса. Током стварања може доћи до различитих промена, адаптације у складу са фонологијом језика у коме се јављају. Уколико је експресиван моменат предњачио, такви неологизми се најчешће изгубе и не користе се у комуникацији (годинама се за део рачунарске опреме говорило *маус*, али је ипак домаћа алтернатива однела превагу и овај неологизам се више не чује, него сви кажемо миш). Иако је сематички модел енглеског језика утицао и на модел српског језика, домаћа реч је опстала, што потврђује да је праћење неологизама сложено и не може се свести на посматрање и експресивне карактеристике.

С друге стране, метода која се претежно ослања на мерење и статистику, такође може да покаже лажну слику, којој доприносе условни, екстралингвистички фактори – нпр. за време пандемије коронавируса

---

<sup>16</sup> Рајна М, Драгићевић, „О неологизмима у српском језику из угла припреме корпуса за израду вишетоног Речника савременог српског језика Матице српске”, *Јужнословенски филолог* LXXVI, 1 (2020), 2. DOI: 10.2298/JFI2001107D

често се чуо неологизам антиваксер: у значењу „особе која одбија да се вакцинише и сумња у делотворност вакцине”, а да ли је због те честе употребе требало одмах ту реч уврстити у нормативни корпус српског језика? Свакако не, као и многе друге неологизме за које треба испитати и пратити да ли постоје домаће алтернативе, или ће се оне појавити, па ће се неологизам изгубити, или остати само термин у одређеној научној области. Све ове варијанте треба пратити на једној платформи, порталу, дуже времена, са могућношћу ажурирања, баш као што се поступа на Тараба порталу, па тек након и праћења уз разматрање потреба, односно постојања адекватне домаће алтернативе и статистичког мерења, разматрати могућност уласка у нормативни корпус.

Посебно питање је именовање релативно нових појава. Како назвати графички знак за метаподатке, хештег или тараба? Сви знамо шта је тараба (ограда), али у савременом свету чешће користимо ову реч да именујемо графички знак (#) за метаподатке, па се ми са Тараба портала залажемо да се значење нормативне лексеме „тараба” допуни и овим савременим значењем (графичким знаком за метаподатке) и надамо се да ће у будућности ова домаћа лексема победити и потиснути овај неологизам, али то остаје да пратимо и посматрамо, као и за многе друге неологизме.

У складу са модерним лингвистичким методама, односно задовољењем потребе корисника, морамо бити јасни и реални: услед брзог темпа електронске комуникације, корисник врло често не може да се сети домаће алтернативе, а понекад ни стручног термина. Кориснику треба пружити обе могућности, уз адекватне контексте правилне/неправилне употребе, као и ажурирање потенцијалних допуна и промена. У овом процесу треба да учествује што већи број говорника језичке заједнице, који се могу информисати, али и питати, предлагати речи за обраду и коментарисати, што се касније може користити као прилог за даља истраживања, а и као ресурс за унапређење вештачке интелигенције на српском језику.

## Литература

- Бугарски, Ранко. *Језик у контексту*. Београд: Чигоја, 1997.
- Вујаклија, Милан. *Лексикон страних речи и израза*.  
Београд: Просвета, 1980.
- Драгићевић, Рајна, М. „О неологизмима у српском језику из угла припреме корпуса за израду вишетомног Речника савременог српског језика Матице српске”. *Јужнословенски филолог*. LXXVI,1 (2020): 107-121. DOI: 10.2298/JFI2001107D.
- Радић-Бојанић, Биљана. *Неко за чат?! Дискурс електонских ћаскаоница на енглеском и српском језику*.  
Нови Сад: Филозофски факултет, 2007.
- Радовић-Тешић, Милица. „Структура актуелних неологизама у српском језику”, У 37. *Научни састанак слависта у Вукове дане 12–15. IX 2007. 1. Граматика и лексика – дескриптивни и нормативни приступ*, уредник Злата Бојовић, 361-369. Београд: Међународни славистички центар, 2008. Преузето 07. 01. 2024.  
<https://dais.sanu.ac.rs/bitstream/id/12253/radovic.tesic.struktura.aktuelnih.neologizama.pdf>.

Marina Djenadic  
Belgrade City Library  
maki83dj@gmail.com

***E-DICTIONARY OF NEOLOGISMS AS DIGITAL COLLECTION  
CREATED AND CONTRIBUTED TO BY THE COMMUNITY***

**Abstract.** *The aim of this work is to show the importance of the e-dictionary of neologisms, digital collection, which is publicly available (www.taraba.rs), interactive. The entire community can participate in its creation, which contributes to updating the changes, with the possibility of a detailed insight into the changes, as well as their chronological monitoring and observation. As such, the e-dictionary of the Taraba portal is long-term sustainable, profitable and renewable, and its derivatives (words, determinants) enhance everyday communication (they contain segments: meaning, correct, incorrect use, domestic and foreign alternatives, as well as notes and interesting facts). Dictionary material can be used as information about alternatives, correct and incorrect usage, when translating in technical, legal, IT, etc. areas, as well as in the field of artificial intelligence. Constantly available, the e-dictionary of the Taraba portal becomes an important tool for enriching the dictionary, improving the culture of expression in electronic communication, while preserving the Serbian language as the bearer of the characteristics of intangible cultural property.*

**Keywords:** *neologism, e-dictionary, portal, social networks, interactivity, dictionary, lexicon, electronic communication, digital collection.*

CIP - Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд

025.85:004.056.5(082)

930.253:004.056.5(082)

**КОНФЕРЕНЦИЈА Дигитална хуманистика (2023 ; Крушевац)**

Зборник радова са Конференције Дигитална хуманистика одржане 25. и 26. септембра 2023. године у Народној библиотеци Крушевац / [уредник и приређивач зборника Гордана Рудић]. - Крушевац : Народна библиотека "Крушевац", 2024 (Крушевац : Сиграф). - 195 стр. : илустр. ; 23 cm

Тираж 300. - Стр. 7-8: Уводна реч / Снежана Б. Ненезић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-82803-72-0

а) Библиотечка грађа -- Дигитализација -- Зборници б) Архивска грађа -- Дигитализација -- Зборници

COBISS.SR-ID 152251401

**ISBN 978-86-82803-72-0**